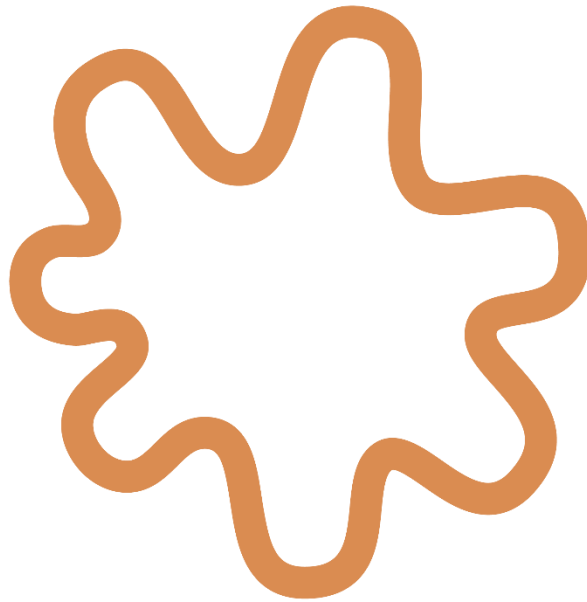

Eesti Kunstiakadeemia
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Magistritöö
PÄRANDI JA TURISMI SEOSSED PALDISKI LINNA NÄITEL

Autor: Johanna Toom
Juhendajad: Triin Talk ja Riin Alatalu
Konsultant: Mirje Tammaru

Tallinn 2024

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.

Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Resümee

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida ja tutvustada pärandi ja turismi vahelisi seoseid – kuidas pärand turismi ja turism pärandit kujundab – Paldiski linna näitel. Uurimuses antakse ülevaade turismikorraldusest Eestis ning tuuakse näiteid rahvusvahelistest lahendustest nii väiksemate kui suuremate linnade turundamisel. Töö põhiosa keskendub Paldiski kui turismisihtkoha potentsiaali uurimisele, kasutades nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Paldiski linna ajaloolise ülevaate ja arhitektuuri kirjelduse peatükid pakuvad olulise sissevaate Paldiskit kujundanud etappidesse ja linna pärandisse, et avada ja analüüsida Paldiski eripära. Paldiski turismipotentsiaali mõistmiseks analüüsiti linna kuvandiloomet läbi riikliku turismiportaali Puhka Eestis ja kohaliku omavalitsuse (Lääne-Harju vald) kodulehe. Et mõista, kus paikneb Paldiski praegusel turismikaardil, uuriti linna kuvandit netiküsimustiku tulemuste, Eesti Kunstiakadeemia töötoas osalenute, veebikeskkondade TripAdvisor ja Google Maps tagasiside ning kohalike arvamuste kaudu. Töö olulise praktilise osana valmis “Avasta Paldiskit” nimeline kaardirakendus¹, kus on märgitud linna haldusalasse jäävad erilised, olulised ja toredad objektid. Valminud rakenduses on kajastatud pärandiga seotud objektid, eriti ehitatud pärand, aga ka tänaseks hävinud keskkonnad.

Teadaolevalt pole varem taolist uurimust Paldiski linna pärandi ja turismi uurimiseks koostatud. Uurimistöö tulemused on suunatud Paldiski linna haldavale omavalitsusele ning Paldiski kui turismisihtkoha turundamisega seotud isikutele ja ettevõtetele. Valminud kaardirakendus jõuab loodetavasti päriselt aktiivsesse kasutusse. Sealt saavad infot inimesed, kes soovivad linna reisida, lihtsalt tutvuda Paldiski pärandiga või soovivad abi oma Paldiski reisi planeerimisel.

Märksõnad: Paldiski, turism, linn, sadamalinn, pärand, kaardirakendus, turundamine, kuvand, kuvandiloome, ajalugu, arhitektuur.

¹ J. Toom, Avasta Paldiskit kaardirakendus, <https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1ahpsI2i6CzULK-6EYEPTZ2NpimoLtuk&usp=sharing>

Sisukord

Sissejuhatus	6
1. Pärandi ja turismi seosed	8
2. Sihtkoht Paldiski	12
2.1 Paldiski pärandi tutvustamine kui potentsiaalne leevendus Tallinna liigturismile	12
2.2 Paldiski pärandi tutvustamine kui kestliku turismi arendamine	15
3. Ülevaade turismikorraldusest Eestis	16
4. Rahvusvahelisi näiteid linna turundamisest	19
4.1 Kaunas	19
4.2 Visaginas	20
4.3 Šanciai	21
4.4 Puolanka	22
5. Pärandi ja turismi seosed Paldiski näitel	23
5.1 Paldiski linna lühike ajalooline ülevaade	24
5.2 Paldiski linna struktuur	39
5.3 Paldiski linna hoonestus	42
5.4 Kuvandiloome. Paldiski praegusel turismikaardil	43
5.4.1 Reisiplaneerimisel kasutatavad infokanalid	44
5.4.2 Paldiski kuvandiloome riikliku turismiportaali PuhkaEestis näitel	45
5.4.3 Paldiski kuvandiloome omavalitsuse kodulehe näitel	49
5.5 Paldiski kuvand	54
5.5.1 Paldiski kuvand küsitlusele vastajate seas	54
5.5.2 Paldiski kuvand Eesti Kunstiakadeemia töötoas osalenute seas	63
5.5.3 Paldiski kuvand veebikeskkondade TripAdvisor ja Google Maps näitel	66
5.5.4 Paldiski kuvand kohalike seas	71
6. Paldiski pärandit tutvustav turismikaart	74
6.1 Kaardirakendus “Avasta Paldiskit”	75

6.2.1 Ehitatud keskkond	76
6.2.2 Hävinud Paldiski	76
6.2.3 Loodus	77
6.2.4 Militaarpärand	77
6.2.5 Toidukohad	77
6.2.6 Aktiivne puhkus	77
6.2.7 Monumendid ja kalmistud	77
Kokkuvõte	78
Kasutatud kirjandus	82
Summary	89
LISA 1: küsimustik Paldiski kuvandi kohta	93
LISA 2: Intervjuu SA Läänemaa turismijuht Mirje Tammaruga	94
LISA 3: Veebikeskkondade TripAdvisor ja Google Maps arvustused Paldiski vaatamisväärsuste kohta	95

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö uurib pärandi ja turismi seoseid Paldiski linna näitel. Teemapüstitus kasvas välja Eesti Kunstiakadeemia ja Tallinna Sadama koostööprojektist, mille raames uuritakse ka Paldiski linna potentsiaali turismisihtkohana.² Magistritöö eeldus oli, et Eesti väikelinnade kui turismisihtkohtade osas omatakse eelarvamusi. Töö eesmärk on Paldiski näitel leida lahendusi nende ümberlükkamiseks ja seeläbi suurendada külastatavust väljaspool Tallinna, Tartut ja Pärnut.

Turismimajandus on viimastel aastatel oluliselt muutunud. Kuigi koroonapandeemia on taandunud, mõjutavad rahvusvahelist turismiäri jätkuvalt sõjad ja majanduslik ebakindlus. Välisturismi taandumist kompenseerib siseturismi esiletõus, mistõttu pannakse võrdselt rõhku nii kohalike elanikele kui turistidele suunatud turundusele.³ Kuigi Paldiski on esindatud näiteks riiklikus turismiportaalis Puhka Eestis ning linna turundab omavalitsus, on külastused, arvestades Eestis enim külastatud linna – Tallinna – lähedust, vähesed.

Kuidas saab pärandist rääkimine ja pärandi tutvustamine kaasa aidata turismivaldkonna arengule? Kuidas presenteerida hävinud Paldiskit, mille mõistmine võib aidata kaasa eelarvamustest loobumisele? Kuidas me saame Paldiskist rääkida uut moodi, nii, et oleks kaasatud kohalikud eripärad, esemed, lood ja paigad kultuuriliselt nii mitmekesisises linnaruumis? Kuidas Paldiskit turundada nii, et võidaksid liigturismi ohus Tallinn ja turismipuudusega Paldiski?

Need küsimused ei ole kõne all mitte sellepärast, et neid pole varem uuritud, vaid et sekkuda Paldiski linna kohta levivate eelarvamustega seonduvasse probleemi. Oletatavalt on just Paldiski pärandi tutvustamine ja eksponeerimine lahendiks eelarvamuste leevendamisel ja linna turismisihtkohana propageerimisel. Leida tuleb viis seda teha tõhusalt ja mugavalt, et Paldiski külastuse planeerimine ja külastamine oleksid atraktiivsed.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Läbi on viidud intervjuusid, töötuba, küsitlus ja olemasolevate turismimaterjalide analüüs.

² J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

³ Harju- ,Rapla- ja Läänemaa DMO turismistrateegia 2023-2027, Harju Ettevõtlus- ja Arenduskeskus (edaspidi HEAK), lk 2, <https://www.heak.ee/wp-content/uploads/2023/11/6-Harju-Laane-Rapla-DMO-turismistrateegia-1.pdf> (vaadatud 04.01.2024).

Intervjuud toimusid peaaugjalikult Paldiskis tegutsevate giidide või kohaliku omavalitsuse töötajatega, aga ka turismivaldkonna spetsialistiga.

2023. aasta suvel korraldasime Paldiski ehituspärandi kaardistamiseks Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise eriala tudengitega töötoa. Töötoa kestel viibisime Paldiskis viis päeva. Lisaks ehitatud keskkonna analüüsimisele külastasime endist tuumaobjekti, Paldiski koduloomuuseumi, osalesime ekskursioonidel, mida viisid läbi näiteks kohalik muinsuskaitseenunik ning vallavanem, külastasime Püha Georgi kirikut ja Vene Põhikooli ajalootuba. Paralleelselt vestlesime ka kohalikega, kelle soe vastuvõtt kindlasti üheks töötoa eredaimaks osaks oli.

Paldiski kuvandi mõistmiseks loodud küsimustik suunati kõigile, nii Paldiskis kinutele kui neile, kes sinna kunagi sattunud polnud

Töö koostamisel on kasutatud ka erinevaid arhiivallikaid, kirjandust ja internetiallikaid.

Töö koosneb kokku kuuest peatükist. Esimesed kaks peatükki tutvustavad turismi ja pärandi seoseid üldisemalt, ülevaade antakse ka turismikorraldusest ja erinevatest rahvusvahelistest turunduslahendustest linnade tutvustamisel. Magistritöö põhiosa analüüsib Paldiski linna potentsiaali turismisihtkohana, uurib linnaga seonduvaid eelarvamusi ning pakub ülevaate linna ajalooast ja eripäradest.

Töö olulise praktilise osana valmis ka kaardirakendus, mis koondab ja tutvustab põhjaliku uurimustöö tulemusel Paldiski pärandi erinevaid kihistusi. Ksitletud on Paldiski linna haldusalasse jäävaid objekte, enamjaolt säilinud ning ka hävinud ehitatud pärandit. Kaasatud on ka militaarprand, aktiivse puhkuse võimalused, toidukohad ning loodus.

Soovin südamest tänada kõiki, kes minu magistritöösse viisil või teisel panustasid. Suurimad tänusõnad kuuluvad Lääne-Harju vallale, eriti arendusjuht Kti Terile, kes igal sammul toeks ja suunajaks oli. Tänan väga ka t konsultanti Mirje Tammaru, kes mulle tundmatu turismimaailma telgitaguseid selgitas ja lihtsalt alati toeks oli. Aitäh Ragnar Nurgale, kes jagas minuga vajalikke materjale ning Mari Hvatole, kes aitas kujundada minu Paldiski uurimusi ühendava logo. Tänan väga Paldiski giide Heiki Himoja, Kristi Otti, Elena Malutinat ja Andreid ja kõiki teisi, kes t valmimisse otseselt või kaudselt panustasid. Erilised tänusõnad kuuluvad minu juhendajatele, kes alati minu jaoks olemas olid, suunasid, rahustasid ja abistasid.

1. Pärandi ja turismi seosed

Turism on nähtus, mis olemuslikult tähendab reisimist kohta, kus inimene igapäevaselt ei ela ega tegutse. Reisimine on inimesega määral või teisel alati kaasas käinud. Tingimisi võib Arizona osariigi Ülikooli professori Dallen J. Timothy sõnul reisimiseks või rändeks pidada näiteks küttimist, hiljem ka karjatamist. Laiema rände tingis kaubanduse teke, mille tarbeks kaupmehed järjest kaugemaid retki ette võtsid.⁴

Timothy sõnul on kõik inimarengu suuretapid viisil või teisel panustanud tänapäevasesse arusaama turismist. Juba näiteks maanteed on kujunenud olulisemate ajalooliste liikumis- ja kaubateede järgi. Hariduslikel eesmärkidel reisimine ja kultuuriturism sai tema sõnul alguse juba 15. sajandil, rangelt puhkuse ja meelelahutusega seostatav ränne 20. sajandil.⁵

Usulise pühendumise väljendamiseks varajastes hinduismi ja budismi vormides võeti ette palverännakuid ammu enne kristlike palverännakute algust. Laiemalt hakkas palveränne levima pärast Kristuse surma ning kulges suuresti mööda tuntud kaubateid. Selle teekonna eesmärk oli külastada usundi jaoks olulisi paiku, näiteks matmispaiku, imedega seostatud kohti või müstilise, ehk isegi tervendava olemusega paiku.⁶

16. sajandi keskpaigast alates võtsid sotsiaalselt ja majanduslikult kindlustatud noormehed sageli ette reisi Euroopa kunstimekadesse: Itaaliasse, Prantsusmaale, Saksamaale ja mujale. Reis oli noorukite hariduse oluline osa ja võis kesta paarist kuust mitme aastani. *Grand Tour* on üks varasemaid teadaolevaid näiteid etteplaneeritud ja laialt levinud kultuuriturist Euroopas.⁷

Reisimise võimalused on kaasaegses ühiskonnas viimaste aastate sündmuste, sõja ja pandeemia tulemusel muutunud, kuid selle eesmärgid on laias laastus samaks jäänud. Reisimise eesmärgiks on jätkuvalt näha, kogeda, külastada erinevaid paiku, et end harida, oma silmaringi

⁴ D. J. Timothy, *Cultural Heritage and Tourism: An Introduction*. Channel View Publications, 2011, lk 1, https://books.google.ee/books?id=oADPBQAAQBAJ&pg=PA1&hl=et&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (vaadatud 10.12.2023).

⁵ Samas, lk 1.

⁶ Samas, lk 2.

⁷ Samas, lk 2.

laiendada ja tavapärasest keskkonnast puhata. Turism on paljude inimeste jaoks tänases maailmas vajadus, mitte luksus.⁸

Maailma turismiorganisatsioon UNWTO (*United Nations World Tourism Organization*) eraldi päranditurismi liiki defineerinud pole, kuid tutvustab terminina kultuuriturismi. Kultuuriturism on turismitüüp, kus külastaja peamiseks eesmärgiks on tutvuda ja avastada, kogeda ja tarbida sihtkoha materiaalseid ja vaimseid kultuurilisi atraksioone ja tooteid. Selle olulise osana on välja toodud ka kultuuripärand, kunst ja arhitektuur.⁹

Proovin ette kujutada pärandit ilma turismita ja turismi ilma pärandita. Tundub keeruline. Pärand annab kultuuriturismile mõtte, panustab oluliselt turismiinfo materjalide sisusse ja osaleb aktiivselt turismimaastiku kujundamisel ja elamuste kujundamisel. Turism toob pärandobjektideni nende elushoidmiseks tarvilikku raha aga ka huvi, mille olulisust pärandi säilitamisel minimeerida ei saa.

Üks ehk tajutavamaid näiteid turismi ja pärandi sidususest on UNESCO maailmapärandi nimekirja kuulumine. Cristoph Brumann väidab raamatus “Between Imagined Communities and Communities of Practice. Participation, Territory and the Making of Heritage”, et pääsemine UNESCO maailmapärandi nimekirja on üks ihaldatumaid saavutusi turismivaldkonnas.¹⁰ Inimesed planeerivad oma reise selle nimekirja järgi, paljud külastavad ainult selles nimekirjas toodud objekte. Maailmapärandi nimekirja pääsemine tähendab ka seetõttu praktiliselt kogu sihtkoha infrastruktuuri uuenemise vajadust, sest kohaneda on vaja suurenenud turistide hulgaga.¹¹

Kahe valdkonna seotust on võimalik näitlikustada ka meie oma maailmapärandi nimekirja kuuluva Tallinna vanalinnaga. Triin Talk, Raul Kalvo, Katrin Paadam ja Liis Ojamäe on oma uurimuses “Vanalinn: pärand, elukeskkond, turism” just vanalinna turismiproblemaatikat

⁸A. Meha, A. Tahiri, M. Zhubi, Importance of Cultural Heritage in Tourism Development: The Case of Kosovo. 2020, lk 226,

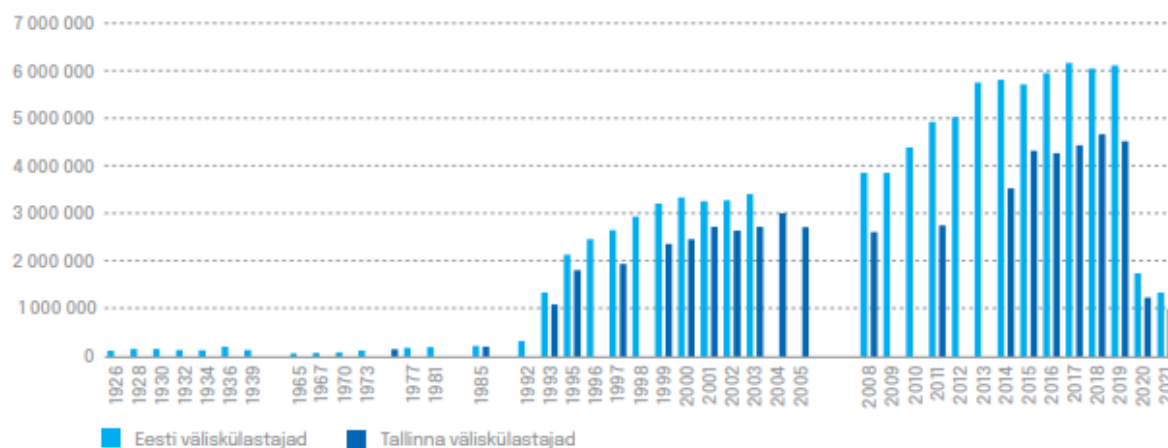
https://www.researchgate.net/publication/354223359_Importance_of_Cultural_Heritage_in_Tourism_Development_The_Case_of_Kosovo (vaadatud 12.12.2023).

⁹ United Nations World Tourism Organization UNWTO, Glossary of Tourism Terms, <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (vaadatud 12.12.2023).

¹⁰ C. Brumann, Community as Myth and Reality in the UNESCO World Heritage Convention - Between Imagined Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage. Eds. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto, M. Tauschek. Göttingen University Press, 2015, lk 274.

¹¹ L. Marcus, How does a UNESCO World Heritage Rating Affect a Tourist Destination? – CNN 1.08.2021, <https://edition.cnn.com/travel/article/unesco-world-heritage-sites-travel-tourism-cmb/index.html> (vaadatud 12.12.2023).

käsitlenud. Tallinna vanalinn jõudis UNESCO maailmapärandi nimekirja 1997. aastal.¹² Täna on vanalinna turismikoormus taluvuse ülemisel piiril.¹³

1. Eesti ja Tallinna väliskülalastajate hulk 1926-2021. Allikas: Triin Talk jt “Vanalinn: pärand, elukeskkond ja turism”, lk 20.

1990. aastatel suurenenud külastatavuse suurenemist on raske lahutada suurtest poliitilistest ja ühiskondlikest muutustest, mis turismi hoogustumisse kindlasti panustasid, kuid usun, et piirkonna populaarsusele aitas paljuski kaasa maailmapärandi nimekirja kuulumine. Ka UNESCO turismi, kultuuri ja arengu programmi koordinaator Maria Gravari-Barbas tõdeb, et parimal juhul on maailmapärandi nimekirja kuulumine võimalus tuua piirkonna arenguks hädavajalikku raha ja tähelepanu, halvimal juhul on see esimene samm liigturismi suunas.¹⁴

Kultuuriturismi olulisust on võimalik näitlikustada möödunud koroonapandeemiaga, kus reisimine praktiliselt päevapealt võimatuks muutus.

Daniela Angelina Jelincic räägib oma artiklis *The Paradox of Culture and Tourism in the Covid-19 Times* samuti kultuuri ja turismi seostest. Tema sõnul pole kahtlustki, et nii kultuur kui turism panustavad inimeste ellu positiivsel viisil. Kultuur teeb head inimese vaimsele tervisele, turism füüsilisele. Pandeemia tulemusel tekkis paradoks, kus inimeste heaolusse

¹² UNESCO World Heritage Convention, Historic Centre (Old Town) of Tallinn, <https://whc.unesco.org/en/list/822/> (vaadatud 10.12.2023).

¹³ T. Talk, R. Kalvo, K. Paadam, L. Ojamäe, Vanalinn: pärand, elukeskkond, turism. Uuringu “Tallinna vanalinna jätkusuutlik areng ja eksponeerimine” lõpparuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 22, https://digiteek.artun.ee/static/files/030/preview_vanalinn_parand_elukeskkond_turism.pdf (vaadatud 10.12.2023).

¹⁴ L. Marcus, How does a UNESCO World Heritage Rating Affect a Tourist Destination? – CNN 1.08.2021, <https://edition.cnn.com/travel/article/unesco-world-heritage-sites-travel-tourism-cmb/index.html> (vaadatud 12.12.2023).

panustavad sektorid langesid suurimate piirangute alla. Veelgi paradoksaalsemaks osutus pandeemia tekitatud stressile pakutud lahend. Nimelt olid just kultuur ja reisimine valdkonnad, mida enim maandavaks arvati.¹⁵

Enne pandeemiat kannatasid ületurismi sihtkohad, näiteks Veneetsia, Dubrovnik ja Barcelona, suurte külastusnumbrite all. Need sihtkohad olid populaarsed just oma kultuuri, mh ka pärandi ja arhitektuuri tõttu. Pandeemia ajal sai aga ületurismist alaturism ja kuigi tühi keskkond mõjus kohalikele hästi, asendus üks kriis teisega.¹⁶

Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut on värskest uurinud pärandturismi. Uuringu aruandest “Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused“ selgus, et Eestit mitmendat korda külastavad inimesed huvituvad esmakülastajale tutvustatavast erinevalt ka piirkondlikest kultuurieripäradest, sh sõjaajaloost, toidukultuurist, seto kultuurist ja käsitööst.¹⁷

Kõige rohkem pakub ajastuna külastajatele huvi ENSV periood, kusjuures enim just taasiseseisvumine ja laulev revolutsioon. Külastada soovitakse ka kirikuid, kusjuures peetakse oluliseks hoone enda kogemist, mitte tingimata faktilisi teadmisi.¹⁸ Materiaalse pärandi all on ühe suurima huviobjektina välja toodud ajaloolised hooned.¹⁹ Lääne-Harju regiooni on pärandturismi aruandes seostatud enim just mõisate ja militaarpärandiga. Eraldi on välja toodud Paldiskis asunud tuumaallveelaevade baas, mis aruandes eriti tähtsaks objektiks tembeldati.²⁰

Aruanne esitab ka nõuandeid pärandturismi hoogustamiseks. Üheks selliseks on pärandturismi potentsiaali teadlikustamine kohalike omavalitsuste (KOV) tasandil. Nende sõnul on rohkem vaja KOVide kaasamist pärandi vastutustundlikku haldamisse ning tuge kohaliku turismisidusa ettevõtluse arendamisel.²¹

¹⁵ A. Trono, T. Duda, J. Schmude, Tourism Recovery From Covid-19: Prospects For Over-And Under-tourism Regions. 2023, lk 16,

https://www.google.ee/books/edition/Tourism_Recovery_From_Covid_19_Prospects/sQuhEAAAQBAJ?hl=et&gbpv=1&dq=Anna+Trono,+Tomasz+Duda,+Jurgen+Schmude+%E2%80%9CTourism+Recovery+From+Covid-19:+Prospects+For+Over-And+Under-tourism+Regions&printsec=frontcover (vaadatud 10.12.2023).

¹⁶ Samas, lk 16.

¹⁷ H. Valk, A. Kriiska, A. Matsin, J. Oras, A. Ormisson-Lahe, T. Pae, A. Rahi-Tamm, M.-A. Rimmel, Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut. 2021, lk 39

¹⁸ Samas, lk 41.

¹⁹ Samas, lk 42.

²⁰ Samas, lk 17.

²¹ Samas, lk 66.

Nii kohalike kui turistide vaatest tajutakse kultuuri- ja looduspärandit ühtse tervikuna. Seetõttu soovitatakse pärandi- ja loodusturismi arendamist läbi viia integreerituna. Aruanne rõhutab ka, et materiaalse pärandi tutvustamisel võiks senisest rohkem rõhuda kohapärimusele, mis annab pärandile “inimlikuma” mõõtme. Lood ja legendid kõnetavat tavaturisti rohkem kui aastaarvud, võõrad nimed ja erialaterminid.²²

2. Sihtkoht Paldiski

Paldiski linnal on turismisihtkohana palju potentsiaali. Tema ajalooline rikkus ja soodne asukoht Tallinna lähedal pole aga ainsateks põhjendusteks, miks linna reisisihtkohana kaaluma peaks või võiks. Alljärgnevalt nimetan mõned suuremad probleemid või vaatenurgad, mis Paldiski kui sihtkoha propageerimisel leevendust või täiendust saada võivad.

2.1 Paldiski pärandi tutvustamine kui potentsiaalne leevendus Tallinna liigturismile

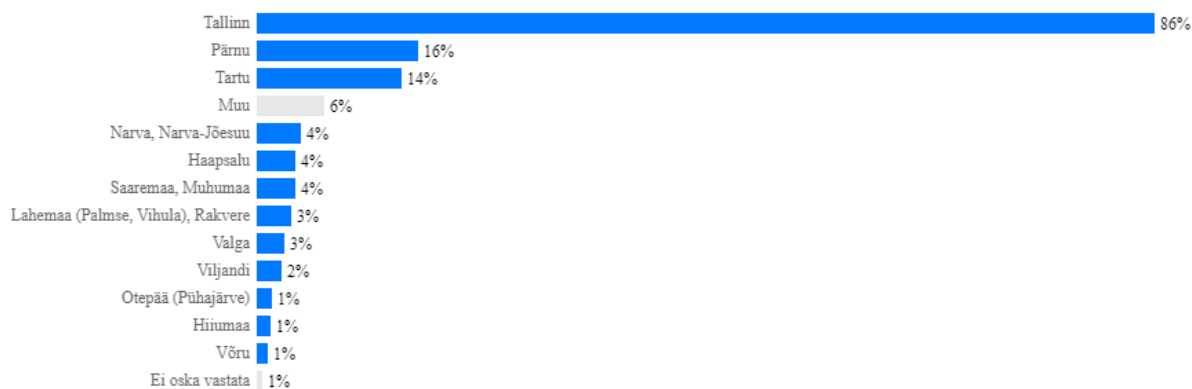
Kuigi maailmapärandi nimekirja kuulumine on Tallinna vanalinnale tähendanud liigturismi, kasutatakse vähe võimalust käia Tallinna läheduses asuvates väikelinnades.

Alaturismi (ing. k. *undertourism*) defineeriti enne Covid-19 pandeemiat kui jätkusuutlikku turismivormi, mis keskendus alternatiivsetele sihtkohtadele ületurismi all kannatavate sihtkohtade turundamise asemel. Pandeemia ajal arusaam muutus ning alaturismist sai ületurismiga võrreldes suurem probleem.²³

Alaturism pole ainult probleem väikelinnale, vaid ka potentsiaalne leevendus liigturismiga võitlemiseks ülipopulaarsetele sihtkohtadele. Näiteks Paldiski turundamine turismisihtkohana saab leevendada Tallinna turismikoormust. On mõistetav, et Tallinnaga tutvumist ei asenda ühegi väikelinna külastamine, kuid isegi ühe päeva reisi kogupikkusest linnast väljas veetes, aitab turist Tallinna turismikoormust vähendada.

²² H. Valk, A. Kriiska, A. Matsin, J. Oras, A. Ormisson-Lahe, T. Pae, A. Rahi-Tamm, M.-A. Remmel, Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut. 2021, lk 67.

²³ A. Trono, T. Duda, J. Schmude, Tourism Recovery From Covid-19: Prospects For Over-And Under-tourism Regions. 2023, lk 16, https://www.google.ee/books/edition/Tourism_Recovery_From_Covid_19_Prospects/sQuhEAAAQBAJ?hl=et&gbpv=1&dq=Anna+Trono,+Tomasz+Duda,+Jurgen+Schmude+%E2%80%9CTourism+Recovery+From+Covid-19:+Prospects+For+Over-And+Under-tourism+Regions&printsec=frontcover (vaadatud 10.12.2023).

2. 2023. aasta väliskülastajate külastatud piirkonnad. Allikas: Turu-uuringute AS.

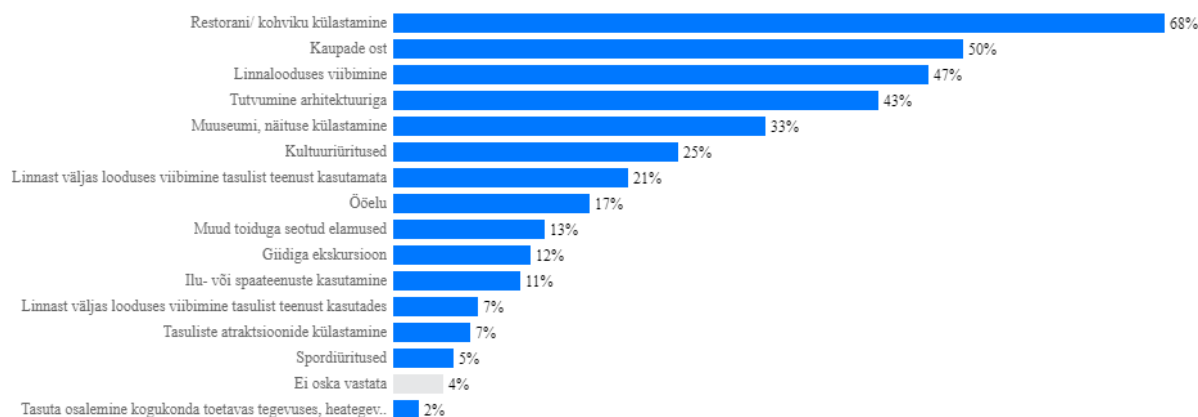
2023. aastal käivitati EASi ja Kredexi ühendasutuse ja Tallinna strateegiakeskuse tellimisel väliskülastajate uuring, mis kestab 2023. aasta veebruarist 2024. aasta jaanuarini. Uuringu käigus kaardistatakse väliskülastajate peamist motivatsiooni Eesti külastamisel, reisi eesmärke ja muud.²⁴ Küsitlust viiakse läbi Tallinna sadamas, lennujaamas ja bussijaamas, Tartu bussijaamas, Valgas ja Iklas.

Uuringu vastuseid täiendatakse jooksvalt, mistõttu selguvad lõplikud tulemused peale käesoleva töö kirjutamise lõppu. Sellele vaatamata saab juba praeguste tulemuste põhjal analüüsida väliskülastajate peamisi eesmärke Eestisse reisimisel.

Kultuuriturismiga seostatavad reisieesmärgid on küsitletute seas toidukohtade ja kaupluste külastamise kõrval kõrgel kohal. Ligi pooled vastanud väliskülastajad soovivad viibida linnalooduses, tutvuda siinse arhitektuuriga, külastada kohalikke muuseume ning käia kultuuriüritustel. Kusjuures, on huvitav, et vaid 12% vastanutest soovib oma reisi juhatama giidi.²⁵ Sellest saab järeldada, et küsitletud väliskülastajad eelistavad oma reisi ise planeerida ja sihtkohaga omal käel tutvuda. Seda teadmist saab arvestada turismimaterjalide koostamisel ja nende planeerimisel.

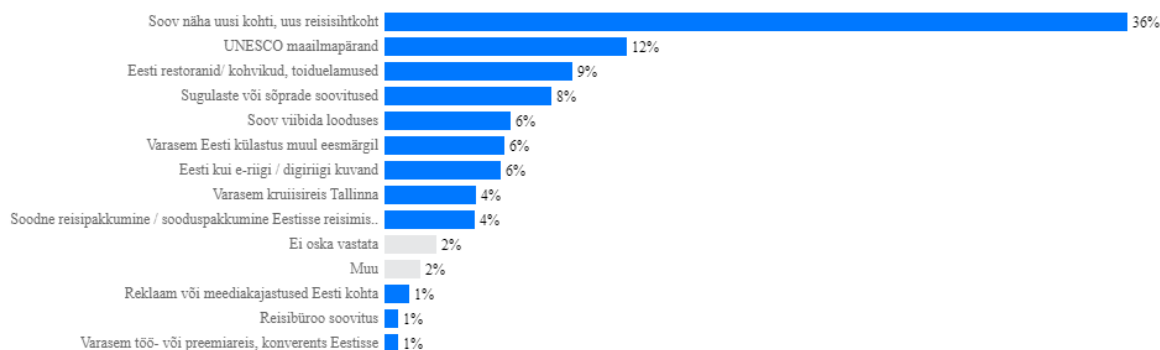
²⁴ Turu-uuringute AS, Väliskülastajate uuring 2023-2024. Tellija Kredexi ja EASi ühendasutus ja Tallinna Strateegiakeskus, <https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/uuringud-ja-statistika/valiskulastajate-uuring> (vaadatud 11.12.2023).

²⁵ Turu-uuringute AS, Väliskülastajate uuring 2023-2024. Tellija Kredexi ja EASi ühendasutus ja Tallinna Strateegiakeskus, https://public.tableau.com/app/profile/enterprise.estonia/viz/Vlisklastajateuuring2023/bimiseega_ksimustik?publsh=yes (vaadatud 11.12.2023).

3. 2023. Aasta väliskülastajate tehtud tegevused Eestis viibimise ajal. Allikas: Turu-uuringute AS.

Kuigi üks peamistest motivatsioonidest Eestisse reisida on väliskülastajate jaoks UNESCO maailmapärandiga tutvumine, soovib enamus siia reisida lihtsalt selleks, et uusi paiku avastada. See tähendab, et väliskülastaja motivatsioon Eestiga tutvuda ei tähenda ainult motivatsiooni tutvuda Tallinna ja maailmapärandi nimekirja kuuluvaga.

4. 2023. aastal Eestisse reisinud puhkusereisijate reisiotsust mõjutanud faktorid. Allikas: Turu-uuringute AS.

Kuna aktiivsed väliskülastajad eelistavad oma reisi ise planeerida ja giide kaasatakse pigem vähe, tuleb neid turismipuudusega piirkondadesse jõudsamalt juhatada. Seda saab kõige tõhusamalt teha läbi efektiivse turundustöö ja kuvandiloome.

2.2 Paldiski pärandi tutvustamine kui kestliku turismi arendamine

Lisaks potentsiaalsele Tallinna liigturismi ravile, sobitub Paldiski kui sihtkoht kenasti kestliku turismi suunistega. 2023. aastal viisid Visit Estonia ja HAAP Consulting koos partneritega läbi uuringu, mille tulemusel valmisid soovitusel Eesti turismisektori kestlikustamiseks.²⁶

Kestlikuks turismiks saab uuringus toodud definitsiooni kohaselt nimetada turismi, mis võtab täielikult arvesse praegusi ja tulevase majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkonnaga seotud mõjusid, mis rahuldavad külastajate, sektori, keskkonna ja sihtkoha kogukondade vajadusi. Kestliku turismi üheks eesmärgiks on muuhulgas sihtkoha nii materiaalse kui vaimse kultuuripärandi ja elulaadi säilitamine.²⁷

Üks pärandivaldkonda puudutav ettepanek, käsitleb kestlikkuse suurendamist kõikides majandussektorites. Selleks soovitatakse toetada üleminekut kestlikule transpordile ning hoonete renoveerimist kultuuripärandi säilitamise eesmärgil. Paldiskisse on võimalik kiiresti ja mugavalt reisida elektrirongiga. Rong sõidab Tallinnast Paldiskisse päevas keskmiselt 15 korda.²⁸ Seega kestlik transport toetab Paldiski kui kestliku sihtkoha turundamist. Paldiskis on säilinud pärandit, mida tõepoolest rahasüsti toel säilitada ja tutvustada saaks.

Ühe ehk enim rõõmustava ettepanekuna on sõnastatud, et investeerida ja toetada tuleb kultuuripärandit ja -taristut, eriti maapiirkondades ning eraomanike käes olevaid objekte, sest kultuurilise mitmekesisuse säilitamine ja kultuuripärandi kestlik renoveerimine on eelduseks turismivaldkonna säilimisele Eesti maapiirkondades. Selgub, et kohaliku kultuuripärandi ja traditsioonide hoidmine on uuringu käigus läbi viidud küsitluse kohaselt turismiteenuste pakkujate hinnangul tähtsuselt teine kestliku tegutsemise eesmärk.²⁹

²⁶ HAAP Consulting OÜ, Üleminek kestlikule turismile Eesti turismisektoris: hetkeolukord, eeldused, mõju ning investeeringu- ja toetusvajadused. Tellija Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. 2023, [https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20\(3\)](https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20(3)) (vaadatud 15.12.2023).

²⁷ Samas, lk 8.

²⁸ Elron, Tallinn-Paldiski sõiduplaan, <https://elron.pilet.ee/et/otsing/Tallinn/Paldiski/2023-12-18> (vaadatud 15.12.2023).

²⁹ HAAP Consulting OÜ, Üleminek kestlikule turismile Eesti turismisektoris: hetkeolukord, eeldused, mõju ning investeeringu- ja toetusvajadused. Tellija Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. 2023, lk 124, [https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20\(3\)](https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20(3)) (vaadatud 15.12.2023).

On tänuväärne, et uuringus osalenud on mõistnud kultuuripärandi olulisust ja see on kestliku turismi arendamisel niivõrd olulisel kohal. Paldiskil on oma mitmekesisuse ja hea ligipääsuga eelised saada üheks kestliku turismi sihtkohaks.

3. Ülevaade turismikorraldusest Eestis

Eesti turismipoliitikat kujundab majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. Turismipoliitika suunad sõnastatakse ministeeriumi poolt välja töötatud turismistrateegias neljaks aastaks. 2022–2025. aasta riiklik turismistrateegia nimetab neli valdkonda, millest lähtutakse arendustegevuste planeerimisel: kultuuriturism, sh ka arhitektuur, ruumiline keskkond ja sündmused, toiduturism, loodusturism ja äriturism.³⁰ Turismisektori teadmiste ja oskuste arendamisel teeb Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium koostööd Haridus- ja Teadusministeeriumiga, SA Kutsekojaga, Ettevõtluse ja Innovatsiooni SA, Statistikaametiga ning sihtkohtade ja erialaliitudega.

Eesti kui sihtkoha turundamisega tegeleb Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse Turismiarenduskeskus.³¹ Sihtasutus moodustati 2022. aastal kui ühinesid Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS) ja KredEx.³² Organisatsioon haldab Eesti riiklikku turismiportaali Puhka Eestis (VisitEstonia). Turismiinfo kogumist, korrastamist ja jagamist korraldab Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse turismiosakond koostöös kohalike omavalitsuste ning regionaalsete ja piirkondlike turismiorganisatsioonidega.

Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse Turismiarenduskeskus on korralduslikult jagunenud seitsmeks suuremaks piirkonnaks, mida turismiprofessionaalid DMOdeks nimetavad. Nendeks on Tallinn, Harju-, Rapla- ja Läänemaa, Pärnu, Kesk-Eesti, Lõuna-Eesti, Virumaa ja saared.

³⁰ Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Turismistrateegia 2022-2025 It's about Time, lk 8, <https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/kontaktid-ja-uldteemad/turismistrateegia> (vaadatud 12.12.2023).

³¹ Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Turismistrateegia, <https://mkm.ee/ettevotlus-ja-innovatsioon/turism/turismistrateegia> (vaadatud 15.12.2023).

³² Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus, Kes me oleme, <https://www.kredex.ee/et/kes-me-oleme/ettevotluse-ja-innovatsiooni-sihtasutus> (vaadatud 13.12.2023).

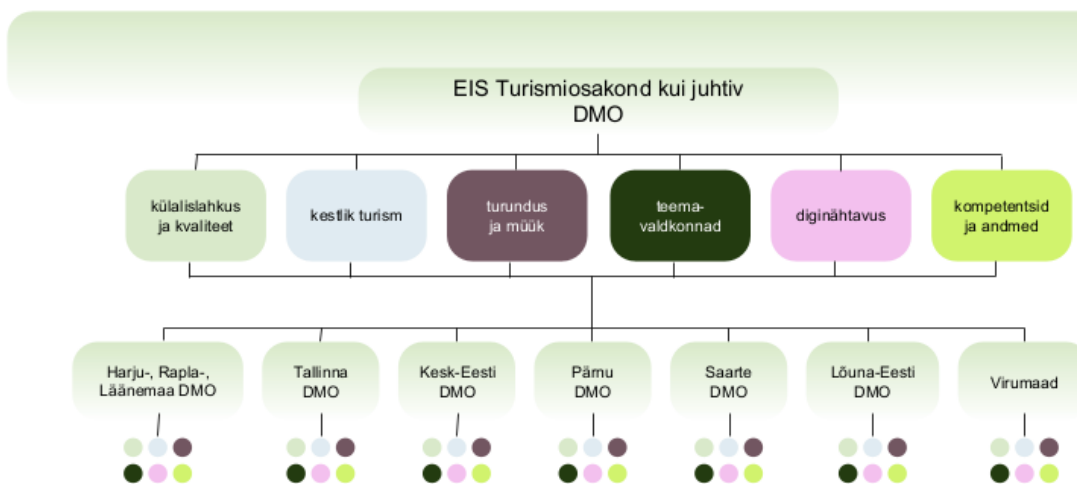
5. Eesti *destination management organisation* ehk sihtkoha juhtimise organisatsioonid (DMO). Allikas: HEAK.

DMO ehk *destination management organisation*, eesti keeles sihtkohtade juhtimise organisatsioon, on turismisihtkohtade strateegiliseks juhtimiseks loodud organisatsioon või koostöömudel, mis viib ellu sihtkohtade arendus-ja turundustegevusi ning panustab toetava keskkonna arendamisse.³³ DMO koostöömudeli toimimine põhineb avaliku ja erasektori koostööl ning DMO ühistegevuste planeerimisse ja elluviimisse on kaasatud avaliku ja erasektori esindajad.³⁴ DMO pole ise reisikorraldusega tegelev organisatsioon, vaid nõustab turismi korraldavaid ettevõtteid ja isikuid ning korraldab nende tegevuse abistamiseks koolitusi.³⁵

³³ K. Jors, Sihtkohajuhtimise arendusplaanid. Ettekanne 14.04.2021, https://static.visitestonia.com/docs/3648808_kristinajors14.4%20infop%C3%A4eva%20esitlus (vaadatud 14.12.2023).

³⁴ Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus. Turismisihtkohtade juhtimisorganisatsioonide sihtfinantseerimise programm: Mõisted. 2022, <https://eas.ee/wp-content/uploads/2022/12/turismisihtkohtade-juhtimisorganisatsioonide-sihtfinantseerimise-programm-1.pdf> (vaadatud 10.12.2023).

³⁵ LISA 2. M.Tammaru, intervjuu. Küsitles autor, 02.11.2023.

7 tugevat sihtkohta arendavat organisatsiooni 40 asemel!

HARJU-, RAPLA-, LÄÄNEMAA DMO

3

6. DMO tööpõhimõtted. Allikas: HEAK.

Seaduslikult on reguleeritud vaid turismiinfopunktide, giiditöö, reisiettevõtluse ning majutusettevõtete toimimine.³⁶ Turismikorraldus, infomaterjalide struktuur, sisu, väljanägemine ja kättesaadavus on juriidiliselt reguleerimata mängumaa.

Valdkonda ja turismitooteid seadusega reguleerida poleks ilmselt asjakohane. Isegi, kui ühtlane struktuur, visuaalne keel ja informatsiooni sidusus on tervitatav, ei soosi sihtkohtade eripärad ja neid puudutavad varieeruvad teemad liigset raamistamist. On ka selge, et kõik turismimaterjale tootvad eraisikud ja ettevõtted on erineva taustaga ja sihtkohta puudutav väärtuslik info võib turismiinfo kanalite olemust liialt struktureerides hoopiski kaotsi minna. Samuti on väga erinevad reklaami tarbija ootused ja harjumused. Arvestades, et info kättesaadavus on oluline, ei ole probleemiks mitte selle serverimise viis, vaid infovälja toimivus.

Harju-, Rapla- ja Läänemaa DMO on sõnastanud, et turismiinfo laialivalgumus ja killustatus on probleem ning vaja on ühtset, mõistetavat ja toimivat infovälja.³⁷ Intervjuust SA Läänemaa turismijuhi Mirje Tammaruga selgub, et ettevõtted, mis PuhkaEestis platvormiga mingitel põhjustel liitunud pole, jäävad riiklikul tasandil turundamata ning peavad selle töö ise ära

³⁶ Turismiseadus, 2000 – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017031> (vaadatud 09.12.2023).

³⁷ Harju-, Rapla- ja Läänemaa DMO turismistrateegia 2023-2027, HEAK, lk 5, <https://www.heak.ee/wp-content/uploads/2023/11/6-Harju-Laane-Rapla-DMO-turismistrateegia-1.pdf> (vaadatud 04.01.2024).

tegema³⁸. See tingib mõistetavalt info laialivalgumise ja turisti huvitav või talle vajalik informatsioon võib jääda märkamata.

Turismimaterjalide infovälja toimivuse huvides oleks äärmiselt tervitatav materjali kättesaadavus nt üsnagi suure potentsiaaliga riiklikus turismiinfoportaalil PuhkaEestis. Sinna on võimalik koondada kõik kodulehed ja failid, mis asjakohast piirkonda puudutavad. Paraku on riiklikus portaalil kajastatud vaid sellega liitunud ettevõtted ja eraisikud. Muu info hulbib lõputus *world wide webis*.

Selle peamiseks põhjuseks on ilmselt asjaolu, et Puhka Eestis portaaliga liitumiseks peavad olema täidetud mõned tingimused. Esiteks peab olema sisestataval informatsioonil või sihtkohal omanik või haldaja. Selleks võib olla objekti füüsiline haldaja, ettevõtja või hoopiski kohalik turismiosakond või turismitöötaja. Teiseks peab seesama haldaja iga kuue kuu tagant objekti portaalil üle vaatama. Kui kontrolli ei teostata, kukub turundatav objekt Puhka Eestis portaalist välja ja riiklik turundamine lõpetatakse.³⁹ Kindlasti pole Puhka Eestis portaali täiustamine ainus lahendus turismi infovälja korrastamiseks, aga aitab olemasolevat süsteemi efektiivsemalt toimima panna.

4. Rahvusvahelisi näiteid linna turundamisest

Järgnevalt toon mõned näited huvitavatest rahvusvahelistest turunduslahendustest, mida turismimaterjalide puhul kohanud olen. Oluline on märgata, et enamus alltoodud näidetest on sündinud kohalike entusiastide eestvedamisel. See tähendab, et turundataval materjalil saab olla edu, kui on keegi, kes piirkonna tugevustele ja omapäradele rõhub ning selle külastaja jaoks huvitavaks ja lihtsasti mõistetavaks suudab muuta.

4.1 Kaunas

Leedu linna Kaunase turismiinfopunktides pakutavad materjalid jäävad oma kujunduse ja sisu poolest kohe silma. Lihtsas ja toredas visuaalses keeles on koostatud nn teemakaardid, mis turistile linna avastamise äärmiselt lihtsaks ja toredaks muudavad.

Teemakaarte on erinevaid, kuid kõige rohkem on ilmselt Kaunase hoonetele ja arhitektuurile pühendatud kaarte. Näiteks leiab arhitektuurihuviline infopunktist puithoonetele, art deco ja modernistlikele hoonetele pühendatud kaarte. Samuti on valikus näiteks lastele pühendatud

³⁸ LISA 2. M.Tammaru, intervjuu. Küsitles autor, 02.11.2023.

³⁹ Samas.

kaarte ja ajastukaarte. Taoline lähenemine võimaldab Kaunases reisival turistil langetada meelepärase valiku, millega just tema linnas tutvuda soovib.

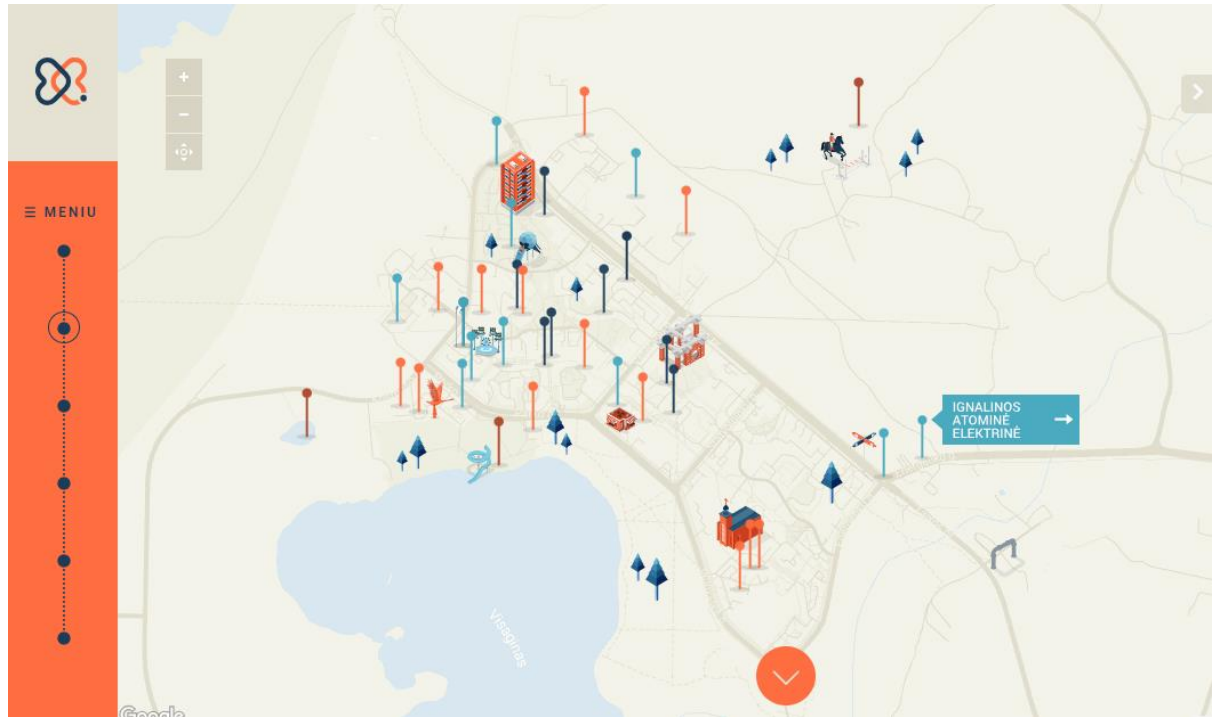
7. Kaunase teemakaardid. Allikas: Johanna Toom.

4.2 Visaginas

Visaginas on Leedu üks nooremaid linnu. Tegu on nõukogudeaegse nn tuumalinnaga, mis ehitatigi tuumaobjekti teenindamiseks.⁴⁰ Ka täna on Visaginas identiteet tuumaenergiaga seotud, sest just läbi selle linna turundatakse. Linnale pühendatud koduleht atominisvisaginas.lt räägib süvendatult tuumaenergia lugu ja seob selle linnaga. Kodulehe sisul on suur rõhk ka tuumaenergeetika temaatika õpetamisele. Selleks on loodud eraldi leht just õpetajatele pühendatud õppematerjalidele.

Lisaks on kodulehel ka linna kaart, mis tutvustab erinevaid olulisi objekte. Kaardil on märgitud hooneid, aga ka detaile, näiteks hoonete küljes olevaid ruuporeid, mis just nn tuumalinnale omapärased on. Kahjuks on antud materjal leedukeelne ja võrkeelsetele külastajatele vaid tõlkemasinate kaudu mõistetav.

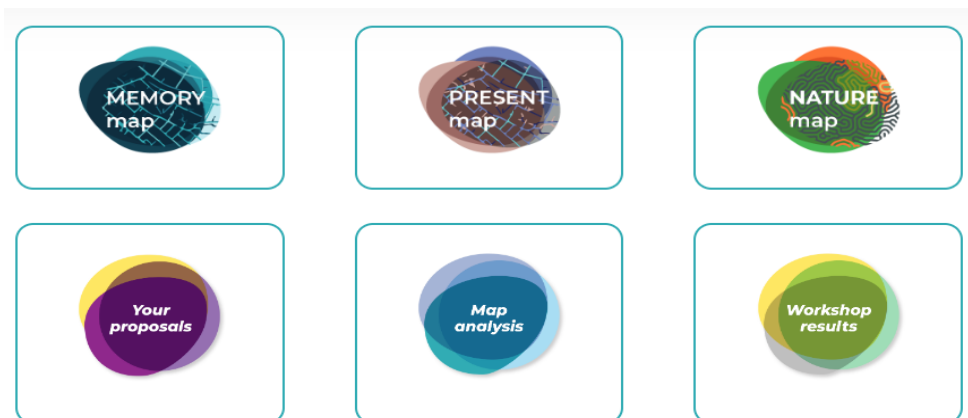
⁴⁰Atomini Visaginas. (Post)atomini miestas / Tuumajärgne linn, <https://atominisvisaginas.lt/lt/?v3#Miestas> (vaadatud 01.01.2024).

8. Visaginas linna kaart. Allikas: atominisvisaginas.lt koduleht.

4.3 Šanciai

Šanciai on piirkond Kaunases, mis moodustab Šanciai valla.⁴¹ Tegu on väikekohaga, mis kannatab Kaunase laienemisega seonduva arendussurve all. Kohaliku kogukonna algatusel on loodud koduleht, kus kaardistatakse mälumaastikku, loodust ja olulisi objekte.⁴² Tegu on interaktiivsete kaardirakendustega, kuhu igaüks oma panuse anda saab.

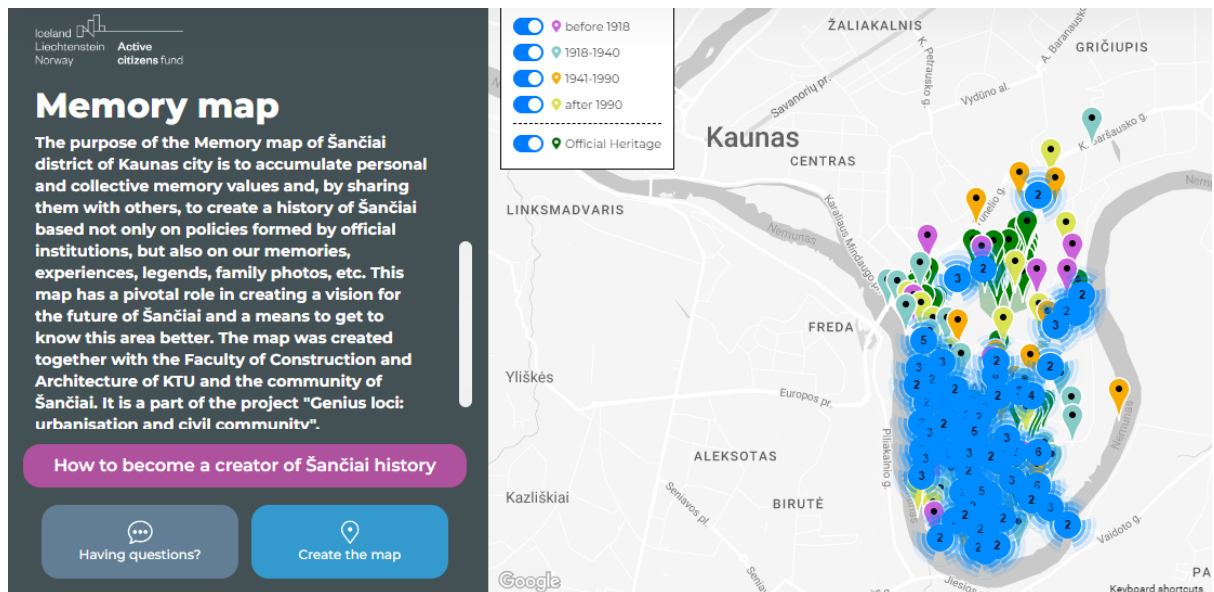

9. Šanciai kaardirakendused. Allikas: sanciu bendruomene.lt koduleht.

⁴¹ Vikipeedia. Šanciai, <https://et.wikipedia.org/wiki/%C5%A0an%C4%8Diiai> (vaadatud 11.11.2023).

⁴² Šanciu bendruomene. Maps, <https://sanciu bendruomene.lt/en/> (vaadatud 02.01.2024).

Mingid objektid, näiteks ametlik pärand, kantakse sisse kodulehe ja kaardirakenduse haldaja poolt, ülejäänud saavad kujundada kõik huvilised. Kaardirakendused on pideva monitoorimise all ja ilma administraatori heakskiiduta ükski objekt kaardile ei ilmu. Rakendused on nii inglise kui leedu keeles, kuid sisulised sissekanded tihti siiski vaid kohalikus keeles.

10. Mälukaart. Allikas: sancuibendruomene.lt koduleht.

4.4 Puolanka

Veidi teise lähenemise on valinud Soome linn Puolanka. 2000. aastate alguses kajastati Puolankat uudistes pidevalt negatiivses valguses. Sellest sai alguse pessimistlik liikumine. Linnas korraldati pessimismiõhtuid ja asutati kohalik bänd “Trauma Group”. Mõne aja pärast pessimismiliikumine taandus, kuid 2016. aastal, kui kohalik omavalitsus palkas linna turundama Tommi Rajala, tõusis Puolanka taas pilti. Oma esimese tööülesandena tutvustas Rajala linna ühes videos.⁴³ Taolised tumeda huumoriga täidetud videod said turunduskampaania käigus vägagi populaarseks. Pessimismiliikumine mängib linna elus suurt rolli. Näiteks teenivad kohalikud raha pessimistlike sõnumitega meenete müügist.⁴⁴

Pessimismiliikumise tegelik motivatsioon oli vastata kahanevate linnade probleemidele. Kohalike sõnul ootavad paljud taolise saatusega linnad suurt muutust, mida tulla ei pruugi.

⁴³ Welcome to Puolanka, Puolangan pessimismipäivät, 4.04.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=H2g1EfwL4-g> (vaadatud 02.12.2023).

⁴⁴ Saila Huusko. Puolanka: Finland’s “best worst” dying town. – BBC 14.11.2019, <https://www.bbc.com/worklife/article/20191113-puolanka-finland-worlds-most-pessimistic-town> (vaadatud 10.12.2023).

Puolanka ongi valinud olukorraga leppimise ning selle endale pessimistliku turundusega üllatuslikult kasumlikuks keeranud.⁴⁵

11. Pessimismitalu Puolankas. Pildi alune tekst “Puolanka pessimismi keskus Pessimismitalu on Puolanka kõige mõttetum vaatamisväärsus, kus pole midagi vaadata.” Allikas: puolanganpessimistit.fi koduleht.

5. Pärandi ja turismi seosed Paldiski näitel

Nagu eelnevalt näidatud, on pärand ja turism tihedalt seotud. Enamusest koostatud turismiinfomaterjalidest võib midagi pärandiga seotut leida, sest pärand motiveerib reisima. Turism toob pärandini vajaliku raha ja huvi.

Alljärgnevalt toon välja selle, mis muudab just Paldiski eriliseks, kuidas räägitakse Paldiski lugu olemasolevates infomaterjalides, kuidas paistab Paldiski kohalikule ja külastajale ning tutvustan uurimuse praktilist väljundit – Paldiski pärandit ja linna tutvustavat kaardirakendust. Paldiski ajaloo- ja arhitektuuripeatükis tuginen Tallinna Sadama ja Eesti Kunstiakadeemia koostööprojekti vahearuandele.⁴⁶

⁴⁵ Saila Huusko. Puolanka: Finland’s “best worst” dying town. – BBC 14.11.2019, <https://www.bbc.com/worklife/article/20191113-puolanka-finland-worlds-most-pessimistic-town> (vaadatud 10.12.2023).

⁴⁶ J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

5.1 Paldiski linna lühike ajalooline ülevaade

Paldiski on üks Eesti uuemaid, 18. sajandil rajatud linnasid. Sarnaselt Võrle ehitati Paldiski Eesti alade Vene tsaaririigiga liitmise järel praktiliselt tühjale kohale.⁴⁷ Muidugi oli Paldiski piirkond asustatud ka enne seda. Sadamakohana on ta kasutusel olnud juba muinasajast saadik. Esimesteks asukateks olid legendide ja ürikute järgi 13. sajandist alates rannarootslased.⁴⁸ Keskajal paiknes Pakri lahe rannikul Lodenrohe sadamakoht.⁴⁹ 17. sajandil rajasid rootslased praegusele Paldiski Lõunasadama asukohale väikese muuli ning seda sadamakohta hakati nimetama Ragervikiks (saksa keeles Rogerwiek).⁵⁰ Pakri saartel elasid peamiselt kalurid, tegeleti ka põllumajandusega. Pakri ehk Paldiski laht on looduslikult sügav ja peaaegu jäävaba laht.⁵¹ Just see on põhjuseks, miks Paldiski eelkõige militaar- ja sadamalinnana ajalukku kirjutatud on.⁵²

Põhjasõja (1700-1721) tulemusel langesid praegused Põhja-Eesti alad ja Hiiumaa Vene võimu alla. Peeter I otsustas Tallinna rajada sõjasadama, et kaitsta vastrajatud keisririigi uut pealinna Peterburgi. Pärast järjekordseid torme, mis purustasid ehitusjärgus Tallinna sadama, külastas Peeter I esmakordselt Rogerwieki ja otsustas, et uus sõjasadam tuleb rajada hoopis sinna.⁵³

Peeter I käsul alustati sadama ja uusasunduse rajamist Paldiski lahe idakaldale juba 1712. aastal.⁵⁴ Projekti järgi pidi kindlustuse keskus asuma Väike-Pakri saarel ja teine, väiksem kindlustatud ala selle vastas oleval poolsaarel ning need kavatseti ühendada üle lahe ehitatava muuliga.⁵⁵ Mandrile oli tsaari kavade kohaselt plaanis ehitada kindlus (fort), sõjasadam ja asula, Väike-Pakri saarele samuti kindlus, kaubasadam ja linn. Detailse projekti vastavate uurimistööde ja pinnaseproovide alusel koostas nende kohta Johann Ludwig Luberas.⁵⁶

⁴⁷ O. Orro, Eesti linnade kujunemis- ja kahanemisllood. Ehituskunst. Väikelinnad: mittekasvavad. Nr. 61/62. 2021, lk 40.

⁴⁸ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Põhjasõja eelne aeg, 2004, lk 8, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

⁴⁹ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 1.

⁵⁰ Samas, lk 1.

⁵¹ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Paldiski merekindlus. 2004, lk 8, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

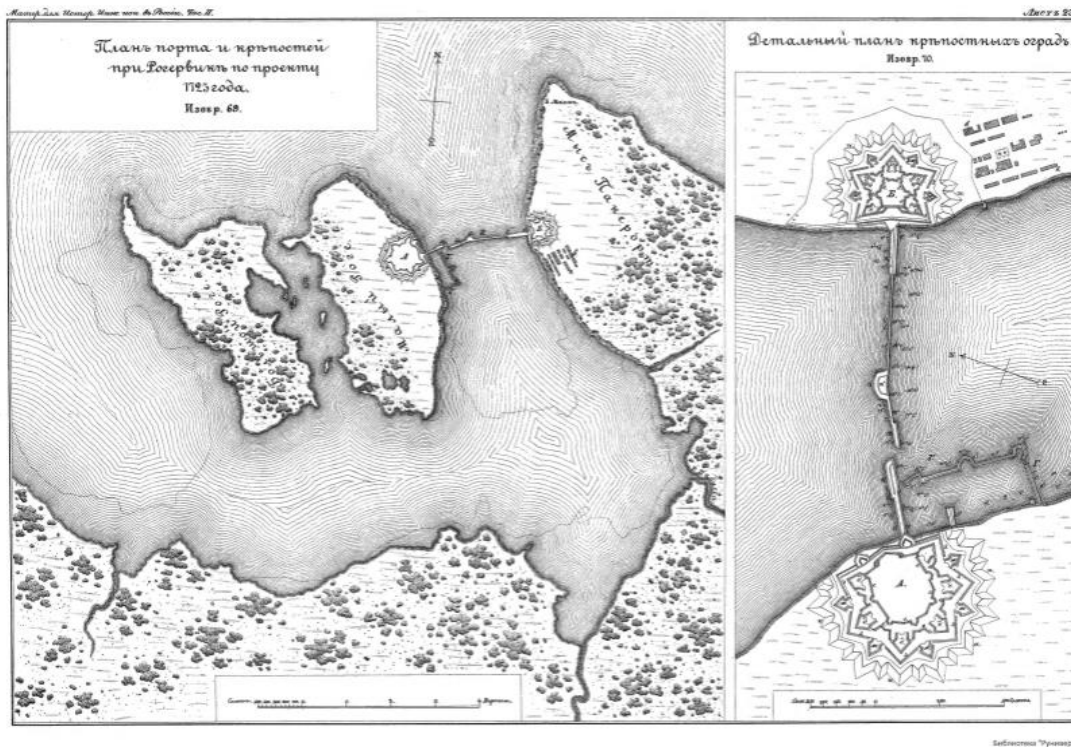
⁵² J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu "Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng" 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 4, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

⁵³ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 1.

⁵⁴ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁵⁵ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 1.

⁵⁶ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

12. Pakri kindlustiste plaan 1723. Allikas: Laskovskii album, Tallinna Linnaplaneerimise Ameti (TLPA) arhiiv (Ragnar Nurk).

Luberas täiendas sadama esialgset plaani ning kavandas sõja- ja kaubasadama, mille juurde pidi ehitatama veel kirik, kasarmud, haigla ja keisri residents. 30. augustil 1721 sõlmisid Rootsi kuningriik ja Vene keisririik rahulepingu, mis lõpetas Põhjasõja. Rahuläbirääkimiste käigus tegid rootslased ettepaneku, et Vene pool loobub Rogerwieki sõjasadama rajamisest, kuid seda nõudmist ei täidetud, vaid sadamat saadeti ehitama enam kui 1000 soldatit ja mitusada sunnitöölisi.⁵⁷

Sõjasadama põhilised ehitustööd toimusidki sunnitöölise ja sõdurite jõudu kasutades. Ühe sunnitöölisena töötas kindluse rajamisel ka Baškiiria rahvuskangelane Salavat Juljajev. Ta toodi Paldiskisse Pugatšovi mässu järel. Juljajev hukkus Paldiskis sunnitöölisena ning nüüd peetakse Paldiskit pühaks maaks.⁵⁸ Tema järgi on nimetatud üks Paldiski tänav, talle on püstitatud ausammas ning Paldiski Vene Põhikooli ajalootoas on rahvuskangelasele pühendatud eraldi väljapanek. Ajalootuba ja ausammas on märgitud töö raames valminud kaardirakenduses.

⁵⁷ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 2.

⁵⁸ V. Aitsam, Paldiskis on püha maa – Maaleht 14.07.2005.

<https://archive.ph/20130701071556/http://www.maakodu.ee/index.php?page=&grupp=artikkel&artikkel=3252> (vaadatud 09.10.2023).

Legendi järgi olevat sunnitöölised Paldiski igaveseks ära neednud. Linnakese hilisem kiratsemine olevatki kinnitanud needuse jõudu.⁵⁹

Peale Peeter I surma 1725. aastal Paldiski ehitus praktiliselt seiskus.⁶⁰ Ehitustöid jätkati alles 1743. aastal peale keisrinna Jelizaveta Petrovna kohalkäimist.⁶¹

Mandriale jõuti valmis ehitada viisnurkset bastioni meenutav fort, nn Peetri kindlus või Tähtkants (hiljem nimetatud ka Muula mägedeks), mis toetus looduslikule lubjakivikaljule.⁶² Fordi vallikraavid süvistati paekivisse, vallide eskarbid ja kontreskarbid raiuti valja monoliidina.⁶³ Fordi keskele kavandati sõjaväelinnak, mille sissepääs oli mere poolt.⁶⁴

Paralleelselt merekindluse ehitamisega, rajati ka Paldiski esialgne asula, mis hõlmas rannajoonega rööpse, laiade täisnurksete tänavatega ala.⁶⁵ Oma ruudustikukujulise tänavavõrguga peegeldas Paldiski valgustusaja ideaale.⁶⁶

⁵⁹ H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 39.

⁶⁰ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 3.

⁶¹ Samas, lk 3.

⁶² J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁶³ Eesti Arhitektuur 3. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa: Paldiski. Toim. Villem Raam. Tallinn: Valgus, 1997, lk 46.

⁶⁴ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁶⁵ Samas, lk 184.

⁶⁶ O. Orro, Eesti linnade kujunemis- ja kahanemisllood. Ehituskunst. Väikelinnad: mittekasvavad. Nr. 61/62. 2021, lk 40.

13. Paldiski plaan 1784. aastast. Allikas: Rahvusarhiivi säilik EAA.2072.2.25.

1761. aastal oli keiser Peeter III sunnitud taaskord sõjasadama ehitustööd peatama, sest riigikassa oli tühi. Vaid aasta hiljem, 1762. aastal, mil võimule sai keisrinna Katariina II, leidis Läänemere sadamate peadirektoriks määratud krahv Burkhard Cristoph von Münnich, et Rogerwiek tuleks säilitada kohana, kuhu laevad saavad tormi eest pakku minna, ja põhiline tähelepanu tuleks suunata Tallinna sadama korrastamisele. Keisrinna soovil koostas ta Rogerwiekile siiski uue täiendatud projekti, mille kohaselt olid kavandatud spetsiaalsed kaitsemuulid, kogu Väike-Pakri plaaniti kindlustada patareide, retransmentide (pikk sakiline kaitsevall) ja reduutidega (kolm- või hulknurkne muldkindlustus) ning mandrile ehitatud asula ja tähtkants plaaniti piirata tugeva kaitsevalliga. Rogerwiekile anti 20. augustil 1762 uus nimi: Baltiiski Port.⁶⁷

⁶⁷ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 3.

14. Joonis kavandatud kindlusest. Vasakul Väike-Pakri, kuhu oli planeeritud Pakri poolsaarega võrreldes kordades mastaapsem kindlustis. Allikas: Venemaa Riiklik Sõjaajaloo Arhiiv (RGVIA).

1819 karjatati fordil peal juba loomi. 1869 läks maa-ala linnale, 1910 kinkis linn selle mereväele, kes rajas 1913 sinna sanatooriumi puithoone, kivist köök-pesumaja ja spordiväljakud.⁶⁸

Kuna projekt oli suurejooneline ja kallis, soovis Katarina enne projekti heakskiitmist ehitust ise näha ning külastas Paldiskit 1764 a.⁶⁹ Külaskäik valmistas talle aga suure pettumuse, sest suurejoonelisest projektist, kuhu aastate vältel oli suunatud kümneid tuhandeid sunnitöölisi ning kulutatud tohutuid summasid, polnud õieti midagi valmis, ning 1767. aastal lõpetati Paldiski sõjasadama ehitustööd.⁷⁰

⁶⁸ Eesti Arhitektuur 3. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa: Paldiski. Toim. V. Raam. Tallinn: Valgus, 1997, lk 47.

⁶⁹ H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 45.

⁷⁰ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Paldiski merekindlus 2004, lk 9, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

Linnaõiguse sai Paldiski alles 1783. aastal ning oli järgmised 13 aastat kreisi- ehk maakonnalinn. Kuna sinne kindlus ja sadam ennast ei õigustanud ning rajamata jäi ka Väike Pakri fort ja tamm mandrile, likvideeris tsaarivõim Paldiski sõjakindluse staatuse juba 1798. aastal.⁷⁴

Peetri merekindluse ehitamise peatumisest alates on Paldiskit õnnetu väikelinnana mainitud. 1883. aasta ajalehes “Tallina Sõber” kirjutatakse Paldiskist nii: “ Üks imelik asi on meie meite linnaga. Looduse poolest on siin üks nii suur varjatud ja waikne sadam, kuidas teist seesugust Baltimaa randas leida ei ole, ja see sadam on sagedast läbi kõige talve lahti. Keiser Peter Suure kotkasilm oli Baltiski sadama tähtsust ära tunnud ja tema oli siin üht kindlust ehitama hakanud, millest Weneriigi Gibraltar saama pidi. Igawese kalju sisse on wallikraawid raiutud, mis palju higi ja raha maksivad. [---] Üteldakse, et Tallinna suured kaubamajad Baltiski ülesõitsemist õiete ei salliks. Kuidas asi sellega on seda ei taha meie siin ligemalt läbi uurida. Nii palju tahame aga weel tähendada, et meile kõrge ülemate tähelepanemist väga kibedast tarwis läheks, ja et meie ka selle tähelepanemise mõnul kaswada ja oma suure isamaa kasuks ja meie linna kõrge asutaja auuks ja mälestuseks üles õitseda soowiksime.”⁷⁵

Paldiski fort on üks väheseid Eestisse ehitatud tsariaegseid militaarehitisi, mis on ka tegelikku sõjategevust näinud. Rootsi-Vene 1788–1790. aasta sõja ajal tegid rootslased Paldiski vastu üllatusrünnaku, mille käigus 600-mehelise garnisoniga Tähtkants sõjalaevade tule toetusel vallutati.⁷¹ Väidetavalt vallutati Paldiski pettusega. Nimelt olevat olnud rootslastel mastis Hollandi lipp. Kindluse komandant de Roberty oli tulijaid hollandlasteks pidanud ja lasknud neil rahumeeli maabuda.⁷² Rootsised olid vallutanud kindluse ning osa aitasid, kus hoiti sinse garnisoni varustust, maha põletanud. Kuna ilm oli tuuline, siis levis tuli ka lähedal olnud kroonumajadele ning nende kõrvalhoonetele.⁷³

⁷¹ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁷² H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 47.

⁷³ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁷⁴ Samas, lk 184.

⁷⁵ Omalt maalt. Baltiskist – Tallinna Sõber, nr.5, 4.02.2023, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnasober18830204.2.4&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 09.07.2023).

1913. aastal külastas Paldiskit Nikolai II. Väidetavalt kadus siis väikelinna vaikus kohemaid. Linna ehitati auvärav ja väidetavalt valati isegi sadamasse viiv tänav betoonist ning see kaeti punase vaibaga. Keiser külastas Leetse mõisa ning matkas Pakri neemel.⁷⁶ Rahvasuus räägiti lugu, et ranna lähedal heinamaal olid talumehed parasjagu heina teinud ja polnud tsaari külastusest midagi kuulnud. Kui Nikolai II oma saatjaskonnaga värsketele heintele puhkama istus, kargas põõsa tagant välja tulivihane taluperemees ja pahandas puhkajatega kõvasti. Peale seletustööd ja taipamist, kellega on tegu, jäi taat tummaks ja hakkas muudkui kummardama. Keisrile pakkus kogu olukord nalja ja lasi talumehele hüvitist maksta.⁷⁷

Peale sõjasadama likvideerimist, kujunes väikelinna põhiliseks tegevusalaks edaspidi hoopiski kalapüük ja -tööstus. Paldiskis käidi rändpüügil ka mujalt Eesti rannikult.⁷⁸

1868. aastal asutasid Eestimaa mõisnikud ja Tallinna kaupmehed Balti Raudtee Seltsi. Järgmisel aastal hakati ehitama Balti raudteed, mille alguspunktiks valiti Paldiski sadam, põhjenduseks asjaolu, et Paldiski püsib võrreldes Tallinnaga pikemalt jäävaba. 1870. aastal kinnitasid seltsi aktsionärid Paldiski sadama väljaehitamise ettepaneku, kuid järgnevatel aastatel selgus siiski, et Tallinna kaupmehed pole huvitatud Paldiski kaudu kaubavedudest, ja Paldiski jaama kasutati vaid siis, kui Tallinna sadam oli jäävangis.⁷⁹ Sellele vaatamata kasvas Paldiski kaubakäive 19. sajandi viimastel kümnenditel ja 20. sajandi algul. Peamiseks sisseveoartikliks oli puuvill ja kivisüsi, kuid saabus ka masinaid ja puuvilju. Välja veeti teravilja, lina ja kala, Peterburi jõudis Paldiski kaudu ka Vasalemma paas.⁸⁰

Linnapea Mihhail Demini järjekindla tegutsemise tulemusel avati 1. novembril 1876. aastal Paldiskis merekool. Esimesel õppeaastal õppis koolis 11 õpilast,

neist 8 eestlast ja 3 sakslast. Hiljem astus sinna ka venelasi ja rootslasi, mistõttu õppekeelte hulka lisandusid ka rootsi ja vene keel. 1892. aastal pöörduti võimude poole palvega muuta Paldiski merekool kõrgeima järgu merekooliks, ja anda sellele riigipoolset toetust senise 1000 asemel 1500 rubla. 1904. aastal valmis riigi toetusel uus Paldiski merekooli hoone. Kooli tegevus lõppes Esimese maailmasõja jõudmisega Eesti aladele.⁸¹

⁷⁶ H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 27.

⁷⁷ Samas, lk 28.

⁷⁸ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 8.

⁷⁹ Samas, lk 9.

⁸⁰ Samas, lk 9.

⁸¹ Samas, lk 10.

15. Paldiski merekooli hoone. Allikas: Rahvusarhiivi säilik EFA.330.0.63173.

Eesti iseseisvumise järgselt oli Paldiski taaskord lihtne kalurilinn.⁸² Eestipärase nime Paldiski sai linn ametlikult alles 1933. aastal.⁸³ Kohaliku kalasadamana oli Paldiski vägagi tuntud, näiteks kaubamärk Balti kilu on pärit Paldiskist.⁸⁴ Sel perioodil ehitati ka palju puitmaju, väljapaistvaimad neist näiteks elamu Peetri tn 16/1 või endine külalistemaja Rogerwiek. Linn oli üpriski vaene, näiteks kirjutas 1937. aasta väljaanne “Uus Eesti”, et Paldiski kiratseb ja peatänava hoonetel olla värvitud vaid tänavapoolne külg.⁸⁵ Tänavatel kõndisid kanad, pardid ja haned ning väidetavalt laoti ruumipuuduse tõttu tänavatele ka puuriitasid.⁸⁶

⁸² J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 4, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

⁸³ J. Tamm, 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020, lk 184.

⁸⁴ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Eesti Vabariik 2004, lk 9, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

⁸⁵ Paldiski needus – Uus Eesti, nr. 201, 28. juuli 1937, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=uuseesti19370728.2.58&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->) (vaadatud 05.05.2023).

⁸⁶ H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 26.

Küll aga võib ilmselt just seda aega Paldiski kui kuurortiga siduda. Linnas oli uhke võõrastemaja Rogerwiek, rannas supelmajad. Küll aga oli rand väidetavalt kiviklibune ja külm. Vähesed suvitajad lebasid paekivide varjus, peidus külma põhjatuule eest.⁸⁷

16. Supelmaja Paldiski raudteejaama lähistel asuvas rannas. Allikas: Eesti Ajaloomuuseumi säilik AM F 26041:14.

Sellel ajal olid Pakri saared tõmbenumbriks, sest kirjeldusi saartele ette võetud reisidest leiab üpris mitmeid. Kolmest kilomeetrist, mis Pakri saari Paldiski linnakeskusest lahutas, piisas, et muutuksid keel ja kombed. Pakri saartel elasid muust maailmast irdunud ja keele poolest kaugenenud eestirootslased. Kuigi saared kuulusid Eesti riigi haldusalasse, teadsid Eestist ja riigi probleemidest sealsed elanikud üsna vähe. Isegi kooliraamatuid toodi väidetavalt Rootsist.⁸⁸ Seal elati nagu omaette riigis, millel ajalugu, traditsioonid ja kõik muu, välja arvatud politsei.⁸⁹ Saarte elanikud tegelesid muuhulgas ka hülgepüügiga.⁹⁰

⁸⁷ H. Laar, Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst, 1988, lk 29.

⁸⁸ Samas, lk 54.

⁸⁹ Samas, lk 55.

⁹⁰ Samas, lk 58.

Keila kirikuõpetaja Ado Kõögardal kirjeldas oma päevaraamatus külastusi Paldiskisse. Tema kirjeldused annavad olulise sissevaate Paldiski linna 1930. aastate eluolusse.

12. august 1927

“Laulasmal otsustasime kõige lähemal ajal Pakri saarele sõita. Rääkisin Paldiski linnapea Joh. Odres’ega läbi – see lubas korra ennemalt oma mootorpaadiga üle mere toimetada. Teisipäeval 2. augustil tuligi sõit saarele. ././ Odrese mootor oli rikkis. Odres oli aga tellinud ühe kaugesõidu kapteni, kes nüüd omast varandusest Paldiskis elab, meid üle viima. Kapten pani oma petrooliumimootori käima. Saime poole maa peale Paldiski ja Väikese Pakri saare vahel, kui korraga mootor rikkesse läks. Ligi tund aega vehkisime mütside ja kätega ja kutsusime Paldiskist appi – ükski ei tulnud. Ka Pakri saarelt ei tulnud keegi. Leidus üks purjeräbal paadis; selle kinnitasime kuidagiviisi ühe ridva külge ja tuul hakkas meid saare poole viima. Kui veel paadis olevad 2 mõla kätte võtsime, jõudsime õige pea Pakri saarele. Kapten jäi enese paadile tagasiviijat otsima, meie läksime ././ üle väikese Pakri saare. See maa on ligi 2 versta. Saare teisel kaldal on küla, kus Odres hakkas meile lõunasööki otsima; meie läksime vahepeal suplema. ././ Supeluse lõppedes läksime ühe talu õue, kus pika puhta rohu peal puu varjus lina maas oli ja selle peal hapu ja rõõsa piima kausid, suitsetatud lambakints, või, leib, seasink. Paldiskist oli meil ka limonaadi ja õlut kaasa võetud. “Söögilaua” fotografeerin ja siis asusime sööma. Maitstes kõik hästi. Siis läksime tagasi sadamasse. Ühest talust kauplesime mootorpaadi. 250 margaga viidi meid Paldiski. Üle mere jõudsime veerandtunniga. Ostsime veel suitsuräimi Paldiskis (8 marka 10 tükki) ja soolatud angerjaid (35 marka nael), ma käisin ka “Rogervieki” restoraanis limonaadi joomas, ja saime rongile.”⁹¹

26. august 1926

“Käisin tohtriga Paldiskis. ././ Paldiskis Rogervieki võõrastemaija, kus sõime, kohvi ja 2 pudelit õlut jõime. ././ Pakerodis läksime tuletorni ülema Mägi juure, kes meid üles torni viis ja pärast ka udusireeni maja ja masinaid näitas. (Pakerodi tuletorn on 1888. a. asutatud). Tuletorni ülema proua, elukutseliselt ämmaemand, kostitas meid omatehtud veini, kohvi ja kookidega. Juba oli aeg jõudnud niikaugemale, et jalgsi enam võimalik poleks olnudki Paldiski vaksali (4 versta) jõuda, sellepärast viidi mind ja Greenbergi hobusega Paldiski vaksalisse. ././ Vaatasin, kuidas Pakerordis ja Pakerordi lähedal kartulad päris hästi kasvasid paekivi purus, isegi rukki hakkjalad olid mere läheduses. Pakerordis vaatlesime kaht kuetollilist purustatud suurtükki, mis 1918. a. Vene sõjaväest maha jäeti. Need

⁹¹ Ado Kõögardali päevaraamat, 12. August 1927– Harjumaa Muuseumid, <https://harjumaamuuseum.ee/1927-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).

suurtükid ja nende asemed on ainsad mälestused venelastest. Taganedes pistnud nad ka majasid põlema.”⁹²

13. juuli 1924

Baltiskisse sõitsime hommikuse kella 11 rongiga.[---]Kella 12 paiku olime Baltiskis.[---]Läksime siis kohe sadamasse lootsikut ülesõiduks Pakri saarele otsima. Otsimise peale lubas meid keegi 1 tunni pärast üle viia. Sadamast läks Dr. Studemeister koju meie jaoks lõunat korraldama, meie aga läksime Peeter Suure kindluse jälgi vaatama. Korjasime seal metsnelkisi, kurekatlaid ja üksikuid maasikaid, mida kõiki seal mere kõrgel kaldal palju kasvab, ja ma tegin Peetri paemurrust ülesvõtte. Siis läksime linna ja sõime tohtri juures lõunat.[---]Siis otsime poest kompvekki ja limonaadi ja läksime jällegi sadamasse. Saime ühe suure purjelootsiku, mille eest sõiduraha minul tuli edasi-tagasi, mitmetunniline ootamine Pakri saarel peale selle, kõigest 300 marka maksta[---]Pakri saarel, n.n. vähemal saarel, sest on veel üks teine natuke suurem Pakri saar sealsamas esimese kõrval, versta 2 vahet, – vaatasime sadama läheduses olevat küla, kus pea ühtki inimest näha ei olnud, ja läksime siis versta 2 edasi saare vastasolevale kaldale suurt küla vaatama. Pikuti saart edasi minna on Baltiski poolt vaadates pahemat kätt kirik, paremat kätt aga kõrge kaldaga maanina. Saare pikkus on versta 7, laius 2-3 versta. Mõlema saare peal kokku elab umbes 300 inimest. Vähemas külas nägime üht väga ilusat rukkivälja, olgugi et maapind on paekivipurune. Saarte elanikud on rootslased, kes aga küll on kadumas, sest Rootsist ei käi nad naisi võtmas mitte, käivad üksnes Vihterpalu ja Noarootsi pool; seega ei tule värsket verd mitte juure. Nad oskavad nähtavasti kõik ka Eesti keelt. Olevat küll naisi, kes terve eluaja omal saarel mööda on saatnud, ka Baltiskisse, kuhu saab versta 3, mitte ei ole saanud. Igatahes on see omapärane ilm, mida seal näha saab. Silma paistavad suured kiviaiad, raudkividest korralikult üles laotud ja nähtavasti hästi korras peetavad. Ka elumajad paistavad oma korralikkuse ja ruumide rohkusega silma. Suuremas külas fotografeerisime üht talu, mille elumajal, vaguni viisi ehitatud, 4-5 tuba oli. Rehi, ait ja karjalaut on elumajast täiesti lahus, igaühe jaoks ise hoone. Õu oli korralik ja puhas. Majade katused on hästi korras peetud. Inimesi oli vähe näha, sest enamjagu oli muidugi heinamaal. Kuid alati olevat inimesi Pakri saarel vähe näha. Ja tuimad olevat nad ka. Dr. Studemeisteri proua ütles, et ka siis, kui nad tantsivad, neil väga ükskõikne, kivilinenud näoilme olevat. Ühe koera nägime 3 tunni jooksul, mida saarel mööda saatsime, hobuseid ei ühtki; suuremas külas kuulsime ühes kohas ka sea kiunumist. Lehmi nägime palju. Vähem küla oli täiesti kuiva maa peal. Vähe ja suurema küla vahe aga oli üsna vesine maa. Suurema küla rand oli ka märg. Kuivema maa peal oli küla ja iseäralised tuulikud, mis ka Läänemaale ja saartele omased, külast väljas. Oli vähemas külas ka üks päris korralik suur tuulik, suuremas külas oli aga ühes kohas 4 tuulikut väiksed, iga talu

⁹² Ado Kõögardali päevaraamat, 26. August 1926– Harjumaa Muuseumid, <https://harjumaamuuseum.ee/1926-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).

jaoks oma tuulik. Naised läksid meil suurema küla rannal merre suplema, meie mehed aga läksime külasse maju vaatama ja juua otsima. Korralikku teed saarel ei ole. Siiski suurema küla vahel oli üsna korralik tee ja ka kiriku juure viisid roopad. Vähema küla ja suurema vahel oli nähtavasti ka sõidetud. Ilmasõja ajal on venelased saarel olnud ja need on kahe küla vahele paekivipuru vedanud, kuid korralikku teed luua nad ei ole suutnud. Meie mehed, Dr. Greenberg välja arvatud, käisime ka kiriku või kabeli juures. Leidsin seal ühe risti, mis Keila 1815. a. raudristi taoline oli, kuid 1840. a. paiku püstitatud. Kabel on nagu elumajadki eemale paistvate, nimelt valgeks värvitud aknaraamidega, nagu Vene külade elumajad. Kabelisse sisse meie ei saanud. Asub kabel kõrge kuiva koha peal merekaldal, nõnda et mõlemalt poolt otsast meri paistab. Kabel on puust, torn on kividest; surnuaed on kabeli ümber. Ümberringi on lage maa; parajasti oli küla lambakari, muidugi vähema küla oma, seal laial lagendikul söömas. Ka küla lehmad näisid ühes karjas käivat. Kell 7 õhtul kogunesime sadamasse ja sõitsime Baltiski tagasi. Studemeisterid saatsid meid vaksalisse, kus veel õlut ja limonaadi jõime ja siis rongile asusime. Kell 8.15 sõitis rong välja ja tunni aja pärast olime Keilas. Muljed jäid vist küll kõigile head, pealegi oli ju ilm ilus.”⁹³

Teine Paldiskit enim kujundanud etapp sai alguse aastal kui 1939. aastal sisenesid linna Nõukogude liidu relvajõud.⁹⁴ Linnast evakueeriti 18. märtsil 1940. aastal 748 inimest, kellele maksti hüvitiseks 50 krooni, kui nad olid linna asunud elama enne 15. oktoobrit 1939⁹⁵ Ühtlasi pakuti neile võimalust vedada oma asju linnast välja tasuta, kasutades NSVL raudteed.⁹⁶

Varasema väikelinna hoonestuse asemele kerkisid ohvitseride perekondade barakid, mis 1960. aastatel asendusid paneelelamutega.⁹⁷ Esialgu oli linn osaliselt kohalikele elanikele avatud, kuid peale 1962. aastal vastu võetud otsust luua Paldiskisse NSVL tuumaallveelaevnike õppekeskus, viidi järgneva kolme aasta jooksul tsiviilelanikkond täielikult välja kogu Pakri poolsaarelt.⁹⁸ 1964. aastast sai Paldiskist suletud linn ja kümnendi teisel poolel rajati sinna

⁹³ Ado Kõögardali päevaraamat, 13. juuli 1924– Harjumaa Muuseumid, <https://harjumaamuuseum.ee/1924-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).

⁹⁴ J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 8, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

⁹⁵ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.31.39666: Vabariigi Valitsuse otsus Paldiski linnast evakueeritavate toetuse määramise kohta, 1940, <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=100250373728> (vaadatud 10.12.2023).

⁹⁶ Samas.

⁹⁷ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 13.

⁹⁸ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Nõukogude okupatsioon. 2004, lk 10, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

Nõukogude tuumaallveelaevnike õppekeskus, mille tarbeks kerkis linnaserva hiiglaslik peastaap ja poolsaare keskele salapärane hoonekompleks.⁹⁹

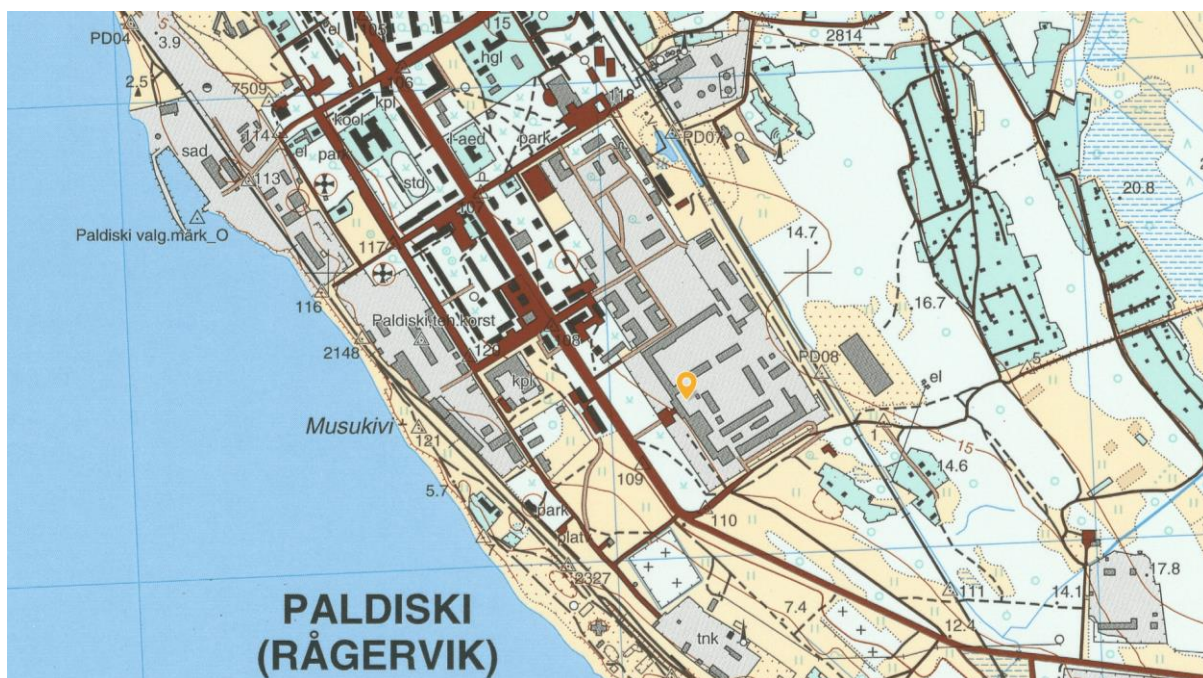
Paldiskis asunud väeosadest ongi tuntuim 93. mereväe õppekeskus, mida täna tuumaallveelaevnike õppekeskuse või nn Pentagoni nime all teatakse. See õppekeskus võis olla 1968–1995. aastatel üks kallemaid ja tähtsamaid sõjaväeobjekte Eestis. Sellise mastaabiga õppekeskusi olevat maailmas olnud vaid kaks tükki: üks NSV Liidul, teine USAI.¹⁰⁰

MTÜ Eesti Sõjaajaloo Pärandi koostatud Eesti sõjaajaloo teejuhise Paldiskile pühendatud peatükk kirjeldab õppekeskuse mastaapsust. Õppekeskuse kompleksi ehitamist alustati 1962. aastal. Õppekeskust rajati koos elamute ja muu ülelinnalise tugihoonestusega. Õppekeskuse peahoone tänavaäärne, u 300 m pikkune hoone ehitati 1960. aastatel ja see koosnes neljast omavahel galeriidega ühendatud osast. Neist keskmine oli 7-korruseline ning lääneküljes põrandani ulatuvate akendega, nurkmine (Tallinna-poolne) oli 4-korruseline, ülejäänud 3-korruselised (+keldrid). Bloki 2. ja 3. korrusel olid sööklad kokku 500 kohaga, neljandal korrusel oli kinosaal.¹⁰¹

⁹⁹ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 13.

¹⁰⁰ M. Õun, J. Pärn. Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-eeesti/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).

¹⁰¹ Samas.

17. Tuumaallveelaevnike õppekeskuse asukoht. Allikas: Maa-Ameti kaardirakenduse põhikaart (2002).

Nelinurga tiibmised korpused ehitati 1980. aastatel. Lõunapoolne 4–6-korruseline u 200 m pikk ja seest 15–20 m lai hoone peitis endas tervet III põlvkonna tuumaallveelaeva ruumistikku. Erinevus originaaliga seisnes selles, et laeval on vahetekid terasest, hoones aga olid need enamasti raudbetoonpaneelidest, samuti oli seal aparatuuristendide vahel ilmselt rohkem ruumi väljaõpetatavate ja ohvitseride jaoks. Selles hoones oli tänaseni maailma suurima tuumaallveelaeva trenadžöör. Väidetavalt oli selle trenadžööri koosseisus ka töötav reaktor. Hoones oli 18×6 m suurune ruum, mis ulatus läbi kolme korruse kuni 11 m kõrguseni maapinnast ja sellel puudusid I korruse põrandapaneelid – seal võiski reaktoriseksioon asuda. Enne tsooni Eesti võimudele üleandmist olevat see trenadžöör demonteeritud ning veetud Venemaale.¹⁰² 1980. aastate teisel poolel sai väeosa dokumentide kohaselt õppekeskuses tööd umbes 1300 inimest.¹⁰³ Õppejõudude koosseisule ehitati Paldiskisse üle 20 viiekorruselise elumaja. Paljud õppekeskuse töötajad elasid aga Tallinnas või mujal Paldiski lähistel.¹⁰⁴

Pakri poolsaare keskel (tänapäevane aadress Leetse 21) asus õppetuumareaktorite kompleks. Kompleksi 210 meetri pikkune peahoone mahutas kaks nn õppestendi, kumbki ühe surveveetuumareaktoriga. Sisuliselt olid need poolikud allveelaevad: kahe I ja II põlvkonna aatomiallveelaeva jõuseadmete maapealsed prototüübid, mis moodustasid ligi poole vastavate

¹⁰² M. Õun, J. Pärn. Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-est/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).

¹⁰³ Samas.

¹⁰⁴ Samas.

allveelaevade pikkusest ning sisaldasid ka reaalselt töötavaid reaktoriseadmeid. Esimese reaktori kuumkäivitus toimus 1968. a aprillis, teisel alles 1983. aastal.¹⁰⁵

Paldiskile iseloomulik 100 m kõrgune punase-valgetriibuline korsten, millest iial suitsu tulemas ei nähtud, kuulus tegelikult reaktorite ventilatsioonisüsteemi juurde ja oli ette nähtud võimaliku radioaktiivse saaste keskkonda sattumise tõkestamiseks. Sel eesmärgil tekitati kõigis reaktori tööga või radioaktiivsete materjalide töötlemisega seotud hoonetes ja rajatistes ventilatsioonikeskuse kuue hiigelsuure ventilaatori abil alarõhk. Ruumidest maa-aluse torustiku kaudu väljaimetud õhk läbis enne korstna kaudu keskkonda juhtimist filtrite süsteemi.¹⁰⁶

18. Paldiski endine tuumaobjekt 1995. aastal. Allikas: AS A.L.A.R.A koduleht.

Lisaks pea- ja ventilatsioonihoonetele oli objekti 29 ha suurusel alal veel kaks radioaktiivsete jäätmete hoidlat, vedel- ja tahkete jäätmete töötlemiskompleksid, remonditsehhi ja palju teisi hooned. Objektiplaani kohaselt oli reaktorialal ka kaks varjendit — üks 350- ja teine 20-kohaline.¹⁰⁷

Paldiski tuumareaktorid seisati 1989. aastal, mil Tšernobõli õnnetusele järgnenud ohutuskontrolli käigus leiti, et rajatised võivad endast ohtu kujutada.¹⁰⁸ Koolitus õppekeskuses kestis kuni 1992. või 1993. aastani, kuid ilma praktilise reaktoritöö kogemusega.¹⁰⁹

¹⁰⁵ M. Õun, J. Pärn. Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-eeesti/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).

¹⁰⁶ Samas.

¹⁰⁷ Samas.

¹⁰⁸ T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 13.

¹⁰⁹ M. Õun, J. Pärn. Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-eeesti/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).

Eesti taasiseseisvumise järel lahkus Nõukogude armee Paldiskist alles 30. augustil 1994. aastal.¹¹⁰ Paldiski tuumaobjekti haldamiseks moodustati Eesti Vabariigile kuuluv ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi haldusalas olev aktsiaselts A.L.A.R.A.¹¹¹

Kütusest tühjenud reaktorid suleti järgmiseks 50 aastaks betoon-sarkofaagi. Õppekeskuse hooned, sealhulgas peahoone lammutati. 1991. aastal tuli Paldiski sisuliselt uuesti Eestiga liita ja Nõukogude sõjaväeasulast kujundada tavaline väikelinn.¹¹² Sõjaväe poolt jäi linn maha väga raskes olukorras: keskkonna saastatus oli suur, linna infrastruktuur lõhutud ja tööpuudus suur.¹¹³

Sellest ajast alates on Paldiski proovinud taastuda. Peale võõrvägede lahkumist kukkus linna elanike arv oluliselt. Tegeleti sõjabaasi tegevusest tingitud suure reostuse likvideerimisega ja linnakeskkonna parendamisega. Uuel aastatuhandel on Paldiski tänu oma asukohale taaskord kasvama hakanud. Logistilised eelised ja odav kinnisvara on tinginud Paldiski arengu Tallinna satelliitlinnana.¹¹⁴

5.2 Paldiski linna struktuur

Pakri poolsaar kuulus suuresti Leetse ja Pallas(t)e¹¹⁵ mõisatele. Leetse mõis rajati Pakri poolsaare idarannikule juba 17. sajandil. Mõisa omanikeks on olnud kuulsad aadliperekonnad: Schöenbergid, Scharenbergid, Uexküll-Güldenbandid, Essenid ja Ungern-Sternbergid.¹¹⁶ 1867. aastal omandasid Leetse mõisa omanikud 1802. aastal asutatud Hoyningen-Hyene ja Rammidele kuulunud Pallaste mõisa.¹¹⁷ Leetse mõisa peahoonest on säilinud varemed ja kunagisi kõrvalhooneid kasutatakse nüüd elamuna. Pallaste mõisast pole paraku midagi säilinud. Ka ajaloolisi fotosid mõisast pole õnnestunud leida. Teada on, et mõisal oli Paldiski lähedal Hollandi tüüpi veski, meierei (mida külastas ka keisri pere

¹¹⁰ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Nõukogude okupatsioon. 2004, lk 10, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

¹¹¹ M. Õun, J. Pärn. Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-estii/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).

¹¹² T. Saar, T. Pruuli, A. Eipre, Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023, lk 13.

¹¹³ Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri. Paldiski linna ajalooline ülevaade: Nõukogude okupatsioon. 2004, lk 10, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).

¹¹⁴ J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu "Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng" 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 8, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

¹¹⁵ Esineb erinevaid nimevorme: Pallase, Pallas, Pallaste.

¹¹⁶ Eesti Mõisaportal, Leetse mõis, <https://www.mois.ee/harju/leetse.shtml> (vaadatud 10.12.2023).

¹¹⁷ Eesti Mõisaportal, Pallaste mõis, <https://www.mois.ee/harju/pallaste.shtml> (vaadatud 10.12.2023).

)¹¹⁸ ja Paldiski linna ääres ka Ragatka¹¹⁹ kõrts.¹²⁰ Viimane on oletatavalt ainus Pallaste mõisa hoone, mis veel täna säilinud on. Eesti Vabariigi ajal kaaluti Pallaste mõisa kasutuselevõttu merekooli hoones tegutsenud ühisgümnaasiumi teenindamiseks.¹²¹ Mõisa hooned pidid juba sellel ajal olema üpris trööstitus seisus, sest vaid kaheksa aastat hiljem kirjutatud artiklis tõdetakse, et Pallaste härrastemaja hooned olid niivõrd lagunened, et neid enam remontida poleks olnud võimalik.¹²² Mõisa süda asus praeguse Paldiski linna äärealal ning on tänaseks hoonestatud. Mõisa ja kõrtsi asukohad on märgitud ka magistritöö praktilise väljundina valminud kaardirakenduses (vt ptk 6).

Paldiski linn pole alati näinud välja selline nagu täna. Paldiski linn rajati 18. sajandil rajama hakatud Peeter I sõjasadama tulemusel. Kuni II maailmasõjani iseloomustasid Paldiskit täisnurga all ristuvad ca 50m laiad korrapärased tänavad, mis moodustasid ristkülikukujulised kvartalid.¹²³ Ajaloolistelt fotodelt on näha, et kvartaleid ääristasid nii puit -kui paeaiad.

¹¹⁸ Kodumaalt: Keiserliku perekonna Baltiski sadamas viibimisest – Sakala, nr. 54, 21.06.1910, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sakalaew19100621.2.10&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 20.12.2023).

¹¹⁹ Esineb ka nimevorm Rogotka.

¹²⁰ Perno Postimees ehk Näddalileht, nr. 11, 18.03.1870, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=pernopostimees18700318.2.9.1&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 19.12.2023).

¹²¹ Kas Keila või Paldiski? Võitlus Harjumaa keskkooli üleviimise vastu – Kaja, nr. 50, 28.02.1931, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=kaja19310228-1.2.25&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 19.12.2023).

¹²² Siseriigist: Harjumaa – Päewaleht, nr. 124, 8.06.1939, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=paevalehtew19390508.2.61&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 20.12.2023).

¹²³ Eesti Arhitektuur 3. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa: Paldiski. Toim. V. Raam. Tallinn: Valgus, 1997, lk 46.

19. Väljavõte 1930. aastate Paldiski linna plaanist. Allikas: Eesti Ajaloomuuseumi säilik EAM.2.1.187.

20. Vaade tänaseks hävinud J. Poska tänavale Paldiskis. Allikas: Eesti Filmiarhiivi säilik EFA.554.0.182658.

Korrapärane tänavastruktuur on tänaseks suuresti hävinud. Säilinud on näiteks Rae, Sadama, Peetri, Mere ja Kivi tänavad. Tänavate struktuuri on kõvasti hõrendatud ning kompaktestest ja korrapärastest kvartalitest on saanud juhuslikud hoonestatud alad.

21. Väljavõte 2023. aasta Paldiski linna kaardist. Allikas: Maa-Ameti kaardirakendus.

5.3 Paldiski linna hoonestus

Enne II maailmasõda koosnes Paldiski linnasüdame hoonestus peamiselt 1-3-korruselistest pae- ja puithoonetest. Vanimad säilinud hooned Paldiskis, Püha Georgi kirik ja varemetes kaubaait, on teadaolevalt ehitatud 18. sajandil Peetri sõjasadama rajamise raames.

Paldiski elumajad olid reeglina puithooned. Uhkemate elamute väljanägemises peegeldus kuurortlik arhitektuur: maju kaunistas puitpits, aknaid sai katta aknaluukidega. Taolisi hooneid on näha just 20. sajandi alguse fotodel. Üks selliseid uhkemaid hooneid hingitseb veel aadressil Peetri 16/1. Ennesõjaegsest Paldiski puithoonestusest on säilinud teadaolevalt veel vaid alla kümne hoone.

Peale II Maailmasõda ehitati Paldiskisse linna kolinud sõjaväelaste majutamiseks ja teenindamiseks palju stalinistlikke hooneid. Üks stalinistlik kvartal asub Sadama ja Tuule tänaval. Sinna kuuluvad kuni kolmekorruselised kortermajad, aga ka täna tühjana seisev

restoranihoone (Tuule 4) ja haigla kompleks (Sadama 20, Sadama 14). Stalinistlikke hooneid on ka Rae tänava ääres.

22. Vaade Tuule tänava hoonetele. Allikas: Paldiski Vene Põhikooli ajalootuba.

Paldiski hoonestust mõjutas kõige rohkem 20. sajandi teine pool, mil tuumaallveelaevnike õppekeskuse teenindamiseks ehitati viiekorruselisi massiivseid kortermaju ja avalikke hooneid.

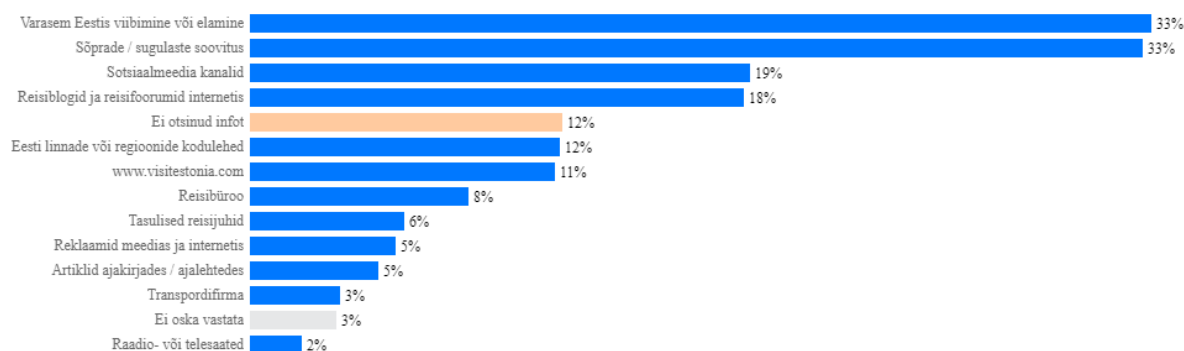
Huvitavamad hooned, ka need, mis on tänaseks kadunud, on toodud töö praktilise osana valminud kaardirakenduses, millega saab tutvuda peatükis 6.

5.4 Kuvandiloome. Paldiski praegusel turismikaardil

Käesolevas peatükis avan ja analüüsin Paldiskit turundavaid infomaterjale. Siin all mõtlen turismiportaalist leitavaid materjale, mis on koostatud turismiosakondade ja turismitöötajate poolt, et muuta Paldiskit sihtkohana ahvatlevaks, ning on suunatud eelkõige kõigile peale kohalike. Kuidas tutvustatakse Paldiskit väljastpoolt tulijale, möödujale, külastajale? Mis infot võib Paldiski kohta leida ja mis on sealt puudu?

5.4.1 Reisiplaneerimisel kasutatavad infokanalid

Selleks, et jõuda potentsiaalse küllastajani, on oluline mõista, mis infokanaleid enim tarbitakse. Kestva välisküllastajate uuringu kohaselt, saadakse enim informatsiooni Eesti küllastamise kohta läbi varasema küllastuse või tuttavate. Digilahendustest on kõrgeimal kohal sotsiaalmeedia.

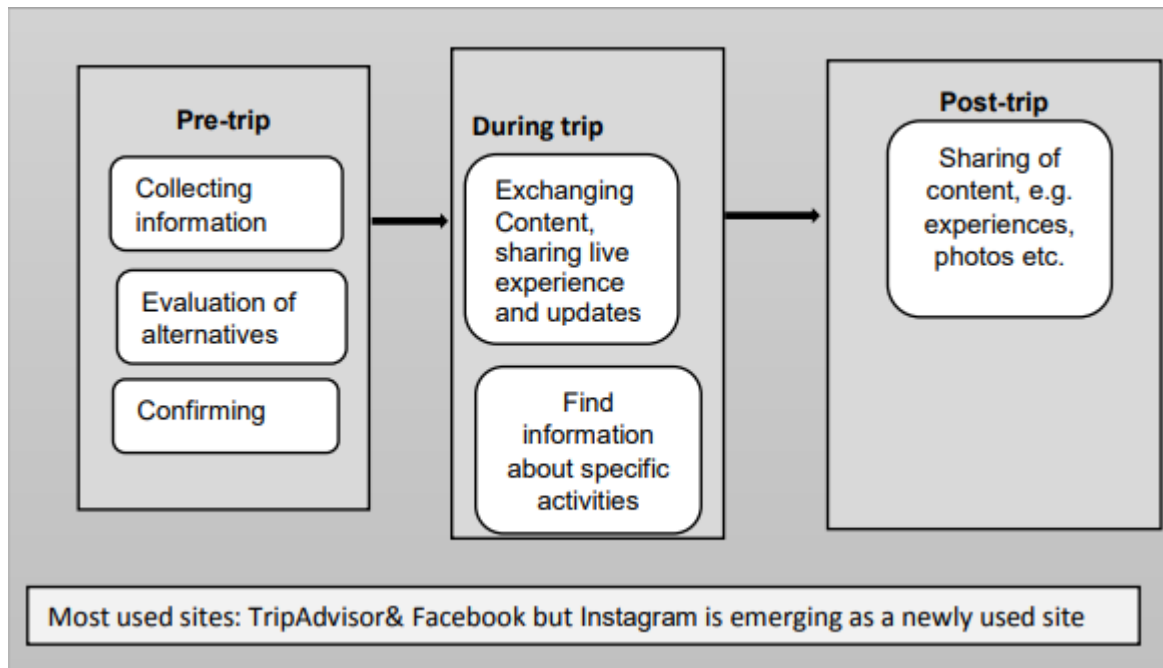
23. Välisküllastajate kasutatud infoallikad reisi planeerimisel. Allikas: Turu-uuringute AS.

Sotsiaalmeedia sisu tekitab inimestes huvi just kvaliteetse visuaalse sisu ja kogemuskirjelduste tõttu.¹²⁴ Reisiplaneerimisel enim kasutatavad platvormid on Facebook, TripAdvisor, Google Maps, Instagram ja YouTube.¹²⁵

Sotsiaalmeediat kasutatakse reisi planeerimisel, et koguda informatsiooni, hinnata võimalikke sihtkohti ja kinnitada oma valitud sihtkoha kvaliteeti. Reisi ajal kasutatakse sotsiaalmeediat, et jagada oma kogemusi ja leida informatsiooni kindlate tegevuste kohta. Peale reisi jagatakse sotsiaalmeedias oma kogemust ja reisi ajal tehtud pildimaterjali.

¹²⁴ R. Matikiti-Manyevere, M. Kruger, The Role of Social Media Sites in Trip Planning and Destination Making Process – Africal Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, vol 8. 2019, lk 2, https://www.ajhtl.com/uploads/7/1/6/3/7163688/article_3_vol_8_5_2019_cut.pdf (vaadatud 15.12.2023).

¹²⁵ Samas, lk 5.

24. Sotsiaalmeedia kasutamise loogika reisiplaneerimisel. Allikas: African Journal of Hospitality.

5.4.2 Paldiski kuvandiloome riikliku turismiportaali PuhkaEestis näitel

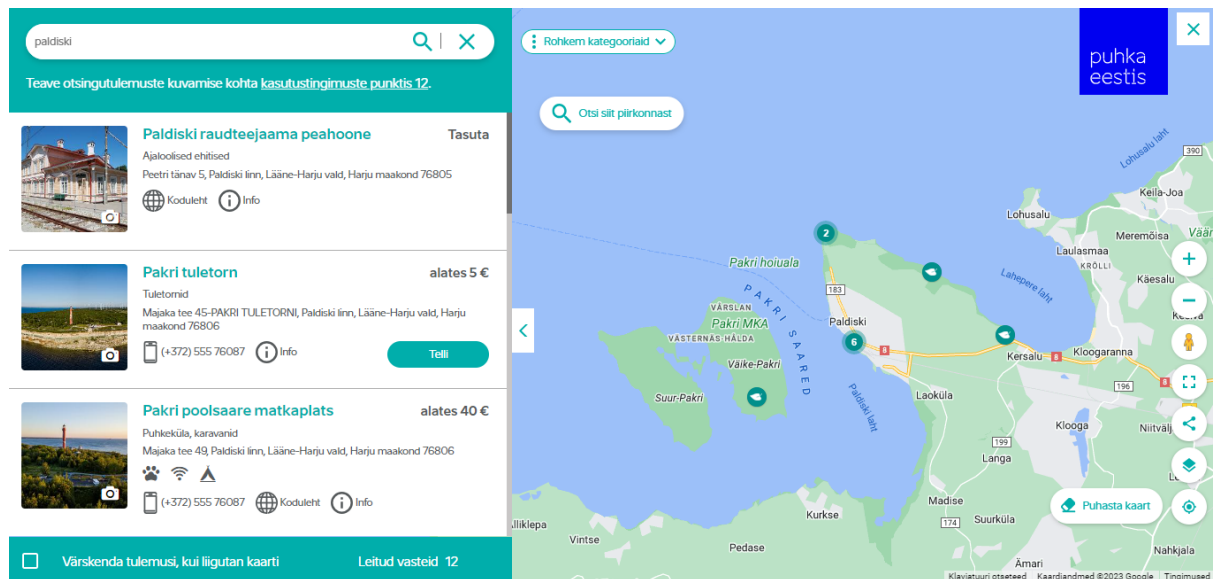
Paldiski on riikliku turismiarenduskeskuse lehel PuhkaEestis tugevalt seotud Tallinnaga. Lääne-Harju valla, mille koosseisu Paldiski kuulub, leiab riikliku turismiportaali kodulehel ekseldes Tallinna ümbruse kategooria alt. SA Läänemaa turismijuht Mirje Tammaru tõdeb, et Harju-, Rapla- ja Läänemaa DMO käsitleb oma tööpiirkonnana sihtkohti, mis asuvad Tallinnast maksimaalselt ühe tunni kaugusel, ükskõik, mis suunas. Selle lähenemise taga on idee pakkuda Tallinnas peatuvale turistile võimalus avastada ühe päeva jooksul sihtkohti pealinnast väljaspool.¹²⁶

Olenevalt otsija teadlikkusest ja huvist, jõuab riiklikus turismiportaalis Paldiskini kahte viisi pidi: üle 500 Tallinna ümbruses asuva objekti loetelu sirvides või kaardirakenduse avamisel Paldiski piirkonda uurides.

Kaardirakendus on iseenesest tore ja seda on lihtne ning mugav kasutada. Samuti on tegu multifunktsionaalse väljundiga. Kaardirakendust saab lisaks objektiga tutvumisele kasutada ka orienteerumisabilisena. Erinevate kaardikihtide olemasolu võimaldab erikülget informatsiooni, mistõttu ei pea tingimata näiteks matkal teist kaardirakendust kõrvale avama. Kogu info on kättesaadav ühest kohast.

¹²⁶ LISA 2. M.Tammaru, intervjuu. Küsitles autor, 02.11.2023.

Küll aga on kaardil märgitud vaid portaali sisse kantud objektid. Kaardikihtide valiku alt ilmneb võimalus avada ka haigla, tankla, lennujaama, bussijaama, rongijaama ja elektriautode laadimispunktide asukohad. Olmeinfo, nt poodide, parkide vms asukohad, mis on märgitud nt Google Maps kaardirakenduses, on PuhkaEestis portaali kaardilt puudu.

25: Otsingusõna “Paldiski” tulemused. Allikas: Puhka Eestis portaal.

Portaalis on välja toodud järgmised Paldiski objektid: Pakri rändrahnud Pakri saartel, Paldiski raudteejaama peahoone, Amandus Adamsoni ateljeemuuseum, Muula mäed, Tavern Peetri Toll, Peetri Tolli Koduloomuuseum, Paldiski Nikolai kirik, Pakri poolsaare matkaplats, Pakri tuletorn, Leetse paekallas, rand ja telkimisala. Iga objekti peale vajutades ilmneb võimalus paiga kohta rohkem lugeda. Lisaks avanevad lehel võimalused broneerida giidituure, reisi Pakri saartele jpm.

Pakri rändrahnused tutvustatakse üpriski toredalt ja lihtsalt kaheksalauseelises lühitutvustuses, milles keskendutakse rohkem rändrahnude üldisele olemusele ja massiivile. Kirjeldus kutsub reisima Pakri saartele Kurkses asuva sadama kaudu. Minu teada on võimalusi saartele pääseda ka Lõuna- ja Põhjasadama kaudu, kuid kuna portaali on laadinud info ilmselt Kurkse sadama ettevõtja, pole Paldiski linnast lähtuvad transpordivõimalused antud juhul kajastatud. See tekitab kindlasti olukordi, kus linna ja saarte külastamist kaaluvad inimesed otsustavad nt transpordivahendi puudumise tõttu reisi vahele jätta, sest Paldiski linna ühistranspordi peatuste ja Kurkse sadama vaheline distants on üpriski arvestatav.

Kaardil on Pakri rändrahnude nime all tähistatud vaid üks punkt, kuid kirjeldusest võib eeldada, et suurkive peaks leiduma mõlemal Pakri saarel. Kas tegu on minupoolse arusaamatusega, või

info ongi kaheti mõistetav, jääb mõistatuseks. Igatahes tekitab kirjeldus koos kaardiga segadust ja info korrektsust tasuks kontrollida.¹²⁷

Paldiski raudteejaama peahoone on välja toodud kui kõige algupärasemal kujul säilinud Balti raudtee III klassi jaama tüüprojekti jaamahoone Eestis. Põgusat arhitektuurset kirjeldust täiendab lühike loetelu tänaseks kadunud detailidest. Objekti tekstilist tutvustust saadavad kolm fotot, mis kõik kaasaegset jaamahoonet kujutavad. Kadunud ehisdetailide mainimine on tänuväär, kuid miks kirjeldust digiarhiivist leitava fotoga illustreeritud pole, jääb mõistmatuks. See oleks siinjuhul absoluutselt asjakohane ja tervitatav materjal, mis Paldiski ajalugu ja sealsete hoonete hiilgust olemasoleva olukorraga paralleelselt tutvustada saaks.¹²⁸

Amandus Adamsoni ateljeemuuseumi tutvustatakse eelkõige skulptori ja kunstniku enda kaudu. Põgusalt on tutvustatud ka hoonet, kus muuseum asub. Minu arvates oleks paslik hoone eripära rõhutada ka väljaspool A. Adamsoni konteksti, tutvustades hoonet kui ühte vähest hästi säilinud näidet Paldiski ennesõjaaegsest puithoonestusest. Mainitakse võimalust külastada kõrvalhoones asuvat galeriid ja rentida jalgrattaid. Inglisekeelne versioon mainib, et muuseum korraldab ka ajaloolist orienteerumismängu “*Discover Paldiski* (Avasta Paldiskit)”.¹²⁹ Miks eestikeelne versioon seda infot ei sisalda, jääb mõistmatuks.

Peeter Suure merekindluse bastion ehk Muula mäed on samuti leidnud portaalis tänuväärse koha. Forti teistest taolistest eristatavad asjaolud on siin mainitud, kuid nende erilisust tuleks rõhutada. Militaarajaloo ja kindlustiste võõrad inimesed ei pruugi mõista, miks Muula mäed oma monoliitsuse poolest erilised on. Konteksti mainimine ja pikem kirjeldus kohapeal oleks vägagi tervitatavad. Ei inglise ega eesti keeles pole mainitud Muula mägedel asuvat discgolfi rada. See on ideaalne võimalus kindlustise ja kauni loodusega lähemalt tutvuda ning meelitada piirkonda ka aktiivpuhkuse otsijaid.¹³⁰

Paldiski endist tollimaja on tutvustatud kahel eraldil lehel. Seda seetõttu, et hoones toimetak kaks funktsiooni: muuseum ja tavern. Peetri Tolli taverna külastamist reklaamitakse kui võimalust sukelduda vanaaegsesse atmosfääri ja avastada slaavi köögi unustatud maitseid.

¹²⁷ Pakri rändrahnud, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-randrahnud> (vaadatud 16.11.2023).

¹²⁸ Paldiski raudteejaama peahoone, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-raudteejaama-peahoone> (vaadatud 16.11.2023).

¹²⁹ Amandus Adamsoni ateljeemuuseum, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/amandus-adamsoni-ateljeemuuseum> (vaadatud 16.11.2023).

¹³⁰ Peeter Suure merekindluse bastion ehk Muula mäed, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/peeter-suure-merekindluse-bastion-ehk-muula-maed> (vaadatud 16.11.2023).

Galeriist leiab pilte ka hoones paiknevast muuseumist, tekstis muuseumit mainitud pole. Taverna kirjelduses väidetakse, et tegu on keskaegse hoonega.¹³¹ Koduloomuuseum kutsub tutvuma Paldiski ajalooa seotud väljaannete jm materjalidega. Muuseumi kogus on ligi 200 20. sajandi alguse Paldiski fotot. Ühtlasi reklaamitakse ainulaadset eesti laulikut, mis pärineb aastatest 1939–1941.¹³²

Paldiski Nikolai kirik on välja toodud kui 19. sajandi keskpaigast pärinev klassitsistlik sakraalhoone. Nõukogude ajal kasutati hoonet kultuurimaja ja laohoonena. On tänuväärne, et mainitud on kiriku koguduse pingutused hoone uuesti sihtpärasesse kasutusse võtmiseks. Nagu kõikide teiste ajalooliste hoonete puhul, oleks ka siinjuhul objekti illustreerivas galeriis tervitatav ajalooline foto, tutvustamaks kiriku väljanägemist enne nõukogude aega.¹³³

Pakri poolsaare matkaplatsi tutvustatakse kui Eesti kõrgeima tuletorni läheduses paiknevat matka-ja vabaajakeskust. Keskus pakub ööbimisvõimalust kämpingus, telgis või matkabussis. Aiaga piiratud alal on olemas kõik tarvilik puhkuse nautimiseks. Ühtlasi reklaamitakse võimalust osaleda grupimatkal, korraldada üritusi ja ekskursioone. Töö kirjutamise hetkel ei toimi lehekülje inglisekeelne versioon, mistõttu teadmise taolisest ööbimisvõimalusest võib välisküllastajale puudulikuks jääda.¹³⁴

Pakri tuletorni tutvustus räägib kahest - nii vanast kui uuest tuletornist. Väidetavalt võis vana tuletorn olla olemas juba Rootsi võimu ajal. Kirjelduses mainitakse, et vana tuletorn lammutati juba 19. sajandil kui uus tuletorn valmis. Tänuväärne oleks mainida, et vana tuletorni kõnt turnib endiselt paeklindil ja on turvalisest kaugusest kenasti vaadeldav. See piiripealne olukord võib olla just põhjuseks, miks küllastust Paldiskisse kaaluda.

Kuigi ajalooline kirjeldus on rohkem kui tervitatav, pole siin mainitud võimalust tuletorni küllastada. Välja on toodud vaid piletihinnad.¹³⁵

Leetse paekallas, rand ja telkimisala on välja toodud kui ideaalne koht looduses matkajale. RMK Leetse telkimisalal on viis varjualustega lõkkekohta. Esmakordselt on Puhka Eestis

¹³¹ Tavern Peetri Toll, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/tavern-peetri-toll> (vaadatud 16.11.2023).

¹³² Paldiski koduloomuuseum, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-koduloomuuseum> (vaadatud 16.11.2023).

¹³³ Paldiski Nikolai kirik, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-nikolai-kirik> (vaadatud 16.11.2023).

¹³⁴ Pakri poolsaare matkaplats, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-poolsaare-matkaplats> (vaadatud 27.11.23).

¹³⁵ Pakri tuletorn, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-tuletorn> (vaadatud 27.11.23).

portaalis Paldiskiga seotud lehel suunav link temaatiliselt seotud objektile, Ranniku matkarajale. On tänuväärne, et on mainitud ka ajaloolist Leetse mõisa ja asjaolu, et täna kuulub mõisa territoorium eraomandisse.¹³⁶

Puhka Eestis portaalis mainitud Paldiski objektide kirjeldused on lühisõnalised ja kokkuvõtlikud ning sisaldavad suunavat infot reisi planeerimiseks. Tervitatav oleks ajalooliste objektide juures ka arhiivifotode kasutamine, mis omakorda “isutekitajatena” mõjuda võivad. Kindlasti võiks linna haldusalasse kuuluvaid külastatavaid objekte portaalis olla rohkem. Küsimusi tekitab juba ainuüksi nt Paldiski vanima kiriku, Püha Georgi kiriku kaardilt puudumine. Tervitatav oleks ka funktsioon vaadelda teisi, portaaliväliseid piirkonnaga seotud infomaterjale, mida iseseisev külastaja oma reisi planeerimisel kasutada saaks.

5.4.3 Paldiski kuvandiloome omavalitsuse kodulehe näitel

Paldiski linn kuulub Lääne-Harju valla koosseisu. Valla kodulehel on alamkategoria, mis on pühendatud turismile. See jaguneb omakorda kategooriateks: seiklus ja aktiivne puhkus, kultuur ja ajalugu, loodus ja rannad, matkarajad, puhkerannad, mälestuspingid, majutusettevõtted, toitlustusettevõtted, turismiettevõtted, turismikataloog “Vald täis elamusi” ja giidide kontaktid.¹³⁷ Alamkategoriad käsitlevad kõiki Lääne-Harju valla koosseisu kuuluvaid piirkondi, kuid alljärgnevalt analüüsin vaid Paldiski linna haldusalasse kuuluvaid objekte. Turismikategoria sissejuhatavas peatükis on ära nimetatud ka riiklik turismiinfoportaal PuhkaEestis ja Loode-Eesti virtuaalne infokaart.

Seikluse ja aktiivse puhkuse kategoorias on Paldiskist välja toodud Pakri saared. Lühike kirjeldus mainib saarte ajalugu ja tänapäeva. Lehel on ka link, mille avamisel on võimalik lugeda valla rannikualadel paiknenud rannarootsi aladest. Lisaks on välja toodud info Pakri saartele reise korraldavate ettevõtete kohta.¹³⁸ Kuigi PuhkaEestis kirjeldus Pakri saartest lähtus rohkem sealsetest rändrahnudest, on käesolev kirjeldus kindlasti ülevaatlikum ja pakub võimalusi tutvuda rohkemate Pakri saari puudutavate aspektidega. Küll aga on mainimata jäänud just needsamad rändrahnud ja võimalus külastada saari Kurkse sadama kaudu.

¹³⁶ Leetse paekallas, rand ja telkimisala, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/leetse-paekallas-rand-ja-telkimisala> (vaadatud 27.11.23).

¹³⁷ Turism, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism> (vaadatud 26.11.2023).

¹³⁸ Seiklus ja aktiivne puhkus, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Seiklus%20ja%20aktiivne%20puhkus> (vaadatud 26.11.2023).

Kultuuri ja ajaloo kategoorias on nimetatud Amandus Adamsoni ateljeemuuseum. Selle kirjeldus pakub ülevaadet hoone muuseumiks saamisest ja restaureerimisloost. Rõhutatakse hoone ainulaadsust, tutvustatakse muuseumi sisu ja kinnistul asuvaid lisavõimalusi. Mainitud on ka võimalust rentida jalgrattaid. Muuseumi päevakohasemate uudistega kursis olemiseks on lehel ka suunav link ateljeemuuseumi Facebooki lehele.¹³⁹ Võrreldes riikliku turismiportaaliga, on siinne ülevaade kindlasti asjalikum ja rõhutab ka ateljee enda tähtsust hoonena.

Looduse ja ranna peatükis on välja toodud Pakri pank ja tuletorn. Ülevaade kirjeldab Pakri poolsaare looduslikku keskkonda ja rõhutab, et just Pakri tuletorn on Eesti kõrgeim.¹⁴⁰ See on ühtlasi üks enim turundatud vaatamisväärsusi Paldiskis. Sarnaselt Puhka Eestis lehele, on jutt vaid ühest tuletornist. Tegelikult on Paldiskis olnud kaks tuletorni, millest esimene oli pankrannikule ohtlikult lähedal. Täna on veel võimalik kaljul turniva tuletorni varet vaadelda. Kui kauaks, pole kindel, sest see olukord on tõesti piiripealne. See pakub omamoodi filosoofilise elamuse ja isiklikult soovitaksin seal kõigil kasvõi korraks käia. On kahju, et reklaamitakse vaid seda tuletorni, kuhu piletistuga pääseb. Isegi kui nad on vaid 100 meetrit lahus, võib lugu kaduvast endisest tuletornist olla just Paldiskisse tulemise üheks põhjuseks.

Matkaradade kategoorias on nimetatud koduleht www.matkarada.ee, kus on välja toodud ka kaks Paldiskit kaasavat matkarada. Pikemat matkaradade kirjeldust sealjuures pole, on vaid mainitud matkaradade kodulehel avanevaid võimalusi.¹⁴¹ Kuigi veidi pikem kirjeldus Paldiski looduse eripäradest oleks tervitatav, on tegelikult öeldud kõik vajalik ja antud ka mõned suunised edasiseks toimetamiseks. Paldiski linna alla kuuluvaid matkaradu käsitlevaid materjale on tegelikult veel, näiteks Pakri saarte kodulehelt leitav äärmiselt sümpaatne kaart.¹⁴² Taoliste materjalide sidumine ja kajastamine oleks vägagi vajalik ja tervitatav.

¹³⁹ Kultuur ja ajalugu, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Kultuur%20ja%20ajalugu> (vaadatud 26.11.2023).

¹⁴⁰ Loodus ja rannad, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Loodus%20ja%20rannad> (vaadatud 26.11.2023).

¹⁴¹ Matkarajad, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Matkarajad> (vaadatud 26.11.2023).

¹⁴² Pakri saarte matkakaar, Pakri saarte ajalugu ja loodus, Pakri saared, <https://pakrisaared.ee/saartest/#pakri-saarte-kaart> (vaadatud 26.11.2023).

Pakri Saared

26. Pakri saarte matkakaart. Allikas: pakriisaared.ee koduleht.

Mälestuspinkide loetelust selgub, et naiskodukaitse taasasutaja Rita Loeli nimeline pink asub Paldiskis Rae tänaval. Siin kirjeldatakse Rita Loeli tänuväärseid tegusid naiskodukaitsjana.¹⁴³

Toitlustuskohtade kategoorias on välja toodud Paldiskis asuvad Anne KoogiKodu, Pakri Parun, Paldiski Lõunasadama kohvik, Tavern Peetri Toll ja Peetri Pizza.¹⁴⁴ Peaaegu kõikide söögikohtade juures on ka lingid nende kodulehtedele. Puudu on nn Valges Laevas, aadressil Rae 32 asuvas Paldiski hotellis asuv restoran. Enamus toitlustusasutustest asuvad ajalooliselt huvitavates hoonetes, ehk külastaja saab kulinaarseid elamusi koos kultuursetega nautida.

Tegutsevate majutusettevõtetenä on nimetatud Pakri hostel, Pakri Parun ja Paldiski Tuule 2 külaliskorterid.¹⁴⁵ Kahe viimase ööbimiskoha kohta on toodud ka nende kodulehed, kuigi Tuule külaliskorterite koduleht tundub mitte toimivat. Loetelust on puudu Rae 32 aadressil tegutsev Paldiski hotell.

¹⁴³ Mälestuspinkid, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#M%C3%A4lestuspinkid> (vaadatud 26.11.2023).

¹⁴⁴ Toitlustusettevõtted, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Toitlustusettev%C3%B5tted> (vaadatud 26.11.2023).

¹⁴⁵ Majutusettevõtted, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Majutusettev%C3%B5tted> (vaadatud 26.11.2023).

Turismipeatüki sisukorrast leiab ka turismiettevõtete peatüki, mida reaalselt olemas siiski pole või töö kirjutamise hetkel alles loomisel on.

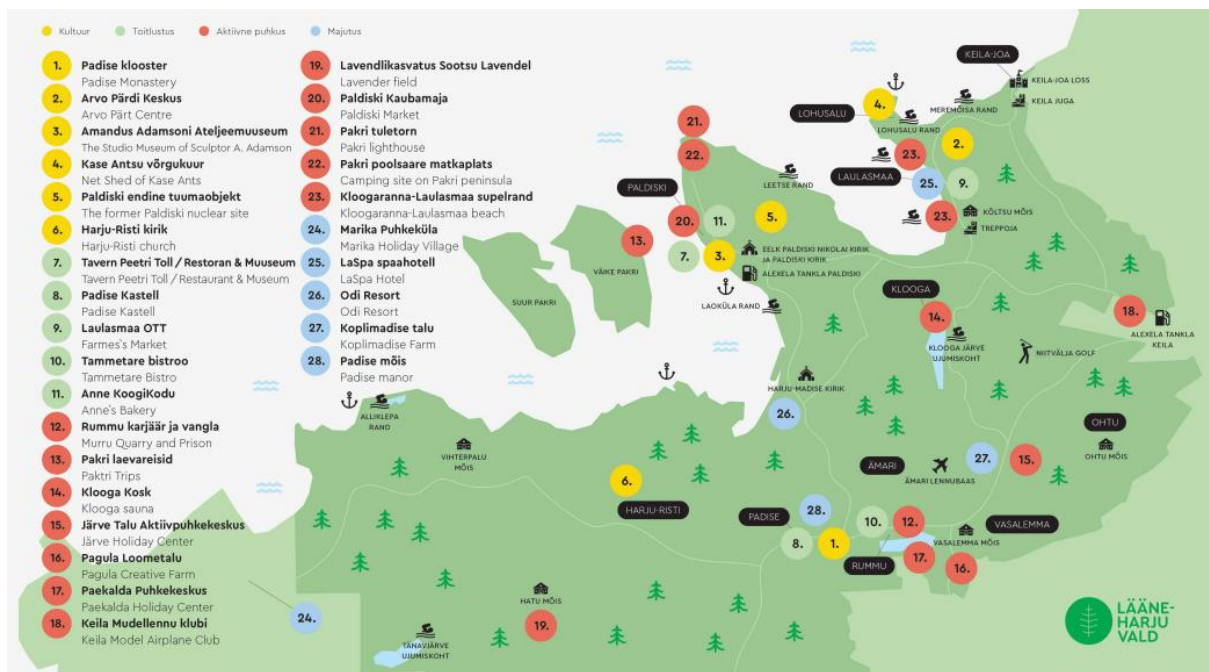
Üldiselt on valla kodulehe turismi käsitlev infomaterjal võrreldes riikliku portaaliga mitmekülgsem, sisaldab rohkem praktilist infot ja pakub kohati ka võimalust teemasse rohkem süüvida. Siiski saaks ka siinjuhu peaaegu kõikide käsitletud temaatikatega siduda rohkem temaatilisi digimaterjale. Tervitatavad oleksid ka illustreerivad materjalid, nt ajaloolised fotod kaasaegsete kõrval.

2022. aastal avaldas Lääne-Harju vald elamuskaardi “Vald täis elamusi” mis on seni olnud üks populaarsemaid materjale, mida omavalitsus välja jaganud on. Selle ilmumist rahastasid kohalikud ettevõtted, kes piirkonnas erinevaid teenuseid ja elamusi pakuvad. Ettevõtted või paigad, kes kogumiku valmimist ei rahastanud, siin nimetatud pole.¹⁴⁶ Keskendudes kogumiku Paldiski linna piirkonnale, võib leida kokku kümme nimetatud objekti: Pakri tuletorni, Pakri telkimisala, Lääne-Harju vallavalitsuse, Pakri pankranniku, kohviku, Paldiski jõusaali, restorani, Paldiski tööstuspargi, Paldiski lõunasadama ja poe. Need on ilmselgelt pigem praktilised igapäevased teenused, mida Paldiskis pakutakse ja ei paku ülevaadet Paldiski ajaloost ega lugudest. See on kasulik materjal ennekõike kohalikule ja siseturistile, vähem välisturistile. On tore, et ka kohalikele suunatud objektid on esindatud. Me peame motiveerima inimesi piirkonda tulema, kuid peame ka seal olijate peale mõtlema.

Infomaterjal on koostatud kolmes keeles: eesti, inglise ja vene keeles. Mõnele valla territooriumil paiknevale objektile on pühendatud lausa ca leheküljepikkune artikkel, mis paika lähemalt kokku kolmes keeles tutvustab. Paraku ühelegi Paldiski objektile taolist lehekülge pühendatud pole. Vaid Pakri poolsaare tipus asuv tuletorn, matkaplats ja tavern Peetri Toll on kaardivälisel reklaamlehel välja toodud.

2023. aastal avaldati samanimeline elamuskaart uues vormis (<https://laaneharju.ee/turism#Turismikataloog>). Taaskord on esindatud vaid need, kes brošüüri valmimisse rahaliselt panustasid. Seetõttu on taaskord tegu pigem reklaammaterjaliga. Varasema Regio aluskaardi on välja vahetanud monotoonne roheline ja pigem lihtsakoeline joonistus. Uelt kaardilt puuduvad varasemalt tähistatud tingmärgid ja teed. Aluskaart on pigem illustratsioon, mitte praktiline abivahend matkajale või külastajale.

¹⁴⁶ K. Teär, suuline vestlus autoriga, 08.11.2023. Märkmed autori valduses.

27. 2023. aasta lääne-Harju valla elamuskaart "Vald täis elamusi". Allikas: Lääne-Harju valla koduleht.

Toimunud on ka sisulisi muutusi. Näiteks on kaardil nüüd tähistatud ka Paldiski endine tuumaobjekt, Amandus Adamsoni ateljeemuuseum, Pakri laevareisid ja Paldiski kaubamaja. Välja on toodud ka kaks linnas paiknevat kirikut ja Alexela tankla. Sel korral on voldik kahekeelne. Info on nii eesti kui inglise keeles. Ka Paldiski huviobjektid on sel korral pikemalt esindatud. Näiteks on pühendatud kirjeldavad peatükid Amandus Adamsoni ateljeemuuseumile ning Paldiski endisele tuumaobjektile. Lühikesed tutvustused on pühendatud ka Peetri Tolli tavernale, Anne Koogikodule, Pakri laevareisidele, Visit Paldiski nimelisele reisipakkujale, Paldiski kaubamajale, Pakri tuletornile, Pakri poolsaare matkaplatsile, Paldiski lõunasadamale, Paldiski tehnopargile. Eraldi on välja toodud ka giidide kontaktid.

See kataloog on kindlasti Paldiskit kaasavam kui eelmine. See on sisukam ja pühendab tähelepanu ka objektidele, mis seni varju on jäänud. Selle sihtrühmana võib näha nii kohalikke kui külastajaid, aga ka ettevõtjaid ja arendajaid, kes valla vastu huvi tunda võivad.

Üheks väljatöötatud materjali puuduseks on selleni jõudmine. Valla kodulehelt leiab infovoldiku turismile pühendatud alamkategorias. Kuna infot otsitakse aga peamiselt Google otsingumootorist, on materjali seal mitteilmumine ilmselgelt problemaatiline. Materjal, mida ei leia, on materjal, mis ei toimi.

5.5 Paldiski kuvand

Käesoleva töö kontekstis on Paldiski kuvand üks kaalukamaid ja huvitavamaid probleeme. Linnaga seotud eelarvamused on need, mis määravad sinna sattumise, ja arvamused need, mis edasi kanduvad ja aktiivselt kuvandit loovad. Paldiskiga tegeledes olen kokku puutunud kirjude arvamuste ja eelarvamustega.

Et linna kuvandit mõista, kaasasin võimalikult palju võimalikult erineva taustaga inimesi ning analüüsisin erinevaid tagasisidestavaid digikanaleid. Koostasın küsimustiku, analüüsisin 2023. aasta suvel korraldatud töötoas osalenute muljeid ning veebikeskkonda TripAdvisor ja Google Maps jäetud linna objekte puudutavat tagasisidet. Paldiski uurimusega tegelemise ajal olen kokku puutunud ka paljude kohalikega, kelle seisukohad käesolevasse töösse koondanud olen.

Alljärgnevalt olen välja toonud ja analüüsinud erinevaid Paldiski kuvandiga seotud aspekte. Siit joonistuvad välja peamised probleemkohad, mida lahendada, ning suurimad tugevused, millele rõhuda, et Paldiskit kui turismisihtkohta ja elukeskkonda arendada.

5.5.1 Paldiski kuvand küsitlusele vastajate seas

Paldiski kuvandi mõistmiseks koostasın küsimustiku, mis oli suunatud kõigile, eelkõige linna potentsiaalsele külastajale, kellele töö tulemus suunatakse. See tähendab, et vastanute seas oli neid, kes on Paldiskis varem käinud ja neid, kes sinna kunagi sattunud pole.

Küsitlus viidi läbi kuu aja jooksul (november-detsember 2023) Google Forms platvormil. Uuringukutse edastasın võimalikult paljudele: jagasin seda oma isiklikel ja avalikel sotsiaalmeediakanalitel, saatsin kutse erinevatesse, eelkõige Eesti Kunstiakadeemiaga seotud meililistidesse ning Paldiski kohalikule omavalitsusele, kes küsimustikku omakorda kohalikega jagas. Alaesindatuks jäid rahvusvahelised vastajad ning kohalikud elanikud.

Vastamisvõimaluse andsin kõikidele vanuserühmadele, sest töö tulemuse sihtrühmale vanuselisel piiril seatud pole. Peaasjalikult olid vastajateks siiski täisealised vanusevahemikus 18-65+.

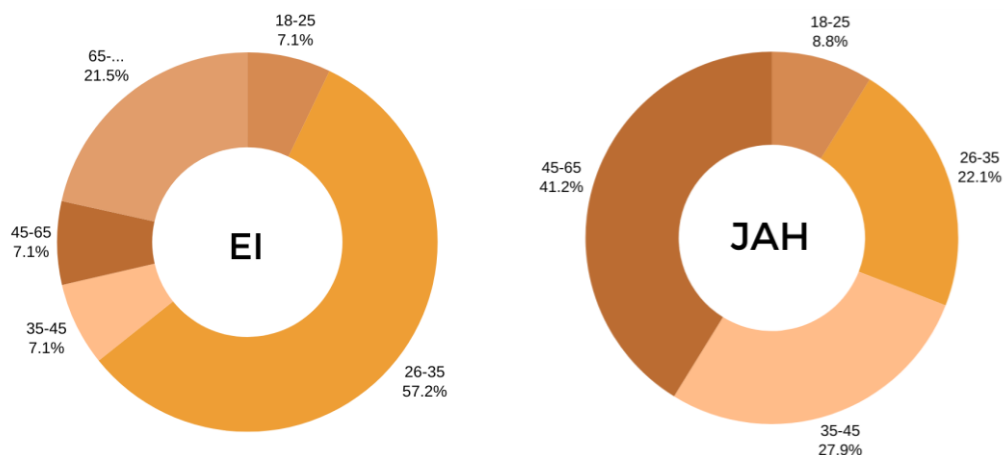
Küsimustikule vastas kokku 82 inimest. Küsimused olid nii eesti kui inglise keeles, et saada sisendit nii sise- kui välituristidelt. Enamus vastanutest olid eestlased, kuid vastajaid oli ka Tšehhist, Ameerika Ühendriikidest, Prantsusmaalt ja Soomest.

Küsimustiku eesmärgiks oli välja selgitada, mida inimesed Paldiskist arvavad, mida linna juures väärtustavad ja mida mitte, ning mida oleks vaja selleks, et inimesed linna rohkem külastaksid. Samuti uurisin, kas linna aktiivsem turundamine ja turismimaterjalide koostamine oleks nende hinnangul üldse vajalik.

Iga küsimuse analüüsi juures on alljärgnevalt esitatud olulisemad järeldused ja tähelepanekud. Kõikide küsimustega saab tutvuda magistritöö lisana esitatud dokumendis.¹⁴⁷

Esimesele küsimusele “kas oled Paldiskit külastanud” sai vastata kas jah või ei. Peale seda jagunes küsimustik johtuvalt vastusest kaheks eraldi küsimustikuks. Küsimusele vastas eitavalt 17,1% vastanutest ehk 14 inimest, jaatavalt 82,9% ehk 68 inimest.

Nii eitava kui jaatava vastuse puhul küsisin ka vastanute vanusegruppi. 64,2% inimestest ehk enamus, kes polnud Paldiskit külastanud, olid alla 35 aasta vanad. **See teadmine aitab mõista, et Paldiskit tuleb tõenäoliselt täiesti tühjalt lehelt tutvustada pigem nooremale generatsioonile. Seda saab arvestada infomaterjali kujundamisel ja turundamisel, kuid kindlasti ei tähenda see, et teised vanuserühmad seetõttu vähem kaasatud saama peaks.**

28. Vanuseline jaotus küsimustikule vastanute seas. Vastus küsimusele, mis uuris, kas vastanu on Paldiskit külastanud või mitte. Illustratsioon: Johanna Toom.

Paldiskit oli külastanud 82,9% ehk 68 inimest küsimustikule vastanutest. Külastajate vanuseline kuuluvus oli peamiselt vahemikus 45-65 aastat. Paldiskis käinud inimestest enamus, 69,1%, olid üle 35 aasta vanad. **See võib viidata põnevale asjaolule, et need inimesed on**

¹⁴⁷LISA 1. Küsimustik Paldiski kuvandi kohta.

Paldiskist ja selle erakordsest ajaloost teadlikumad ning tunnevad seetõttu Paldiski vastu rohkem huvi. Enamik linna külastanud inimesi on elanud nõukogude ajal, mis tähendab, et nende huvi võib olla seotud ka asjaoluga, et linn oli nende noorusajal suletud. See võib tingida teadliku konteksti, mis huvi Paldiski suunas tänagi tekitab.

92,9% eitavalt vastanutest olid eestlased, ülejäänud ameeriklased. **See tähendab, et Paldiski turundamine on äärmiselt oluline ka siseturistile, mistõttu peaksid olema infomaterjalid ja turismitooted nii eesti kui inglise keeles.**

Enamus inimesi, kes Paldiskit kunagi varem külastanud polnud, vastasid, et nad pole linnas varem käinud, sest nad pole sinna lihtsalt sattunud. Kuus inimest 14st vastas, et nad pole Paldiskis käinud, sest pole teadlikud, mida linnas vaadata ja külastada. Neli inimest polnud varem Paldiski külastamisele mõelnudki, üks polnud lihtsalt huvi tundnud. **Sellest saab järeldada, et hea ja aktiivne turundus ning linna tutvustavad materjalid saavad inimesi Paldiskisse meelitada.**

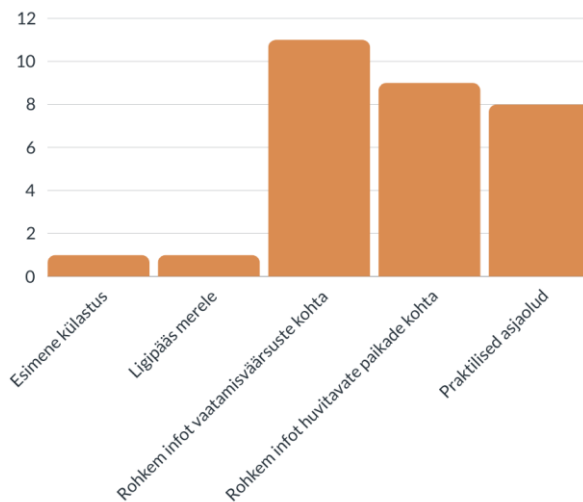
Paldiski turundamine sihtkohana saab ta selleks muuta. SA Läänemaa turismijuht Mirje Tammaru mainis, et täna ei tekita enam nõudlus pakkumist, vaid pakkumine nõudlust.¹⁴⁸ See tähendab, et linna arengusse panustamine, mõne kaasaegse puhke- ja majutusasutuse loomine ja linna eripärade ning trumpide turundamine on otsene panus Paldiski kaardile panemisse.

Küsimusele “kas tahaksid Paldiskit külastada” sai vastata vabas vormis. 10 inimest vastas jaatavalt, mõned olid kahtleval seisukohal. Mitmel puhul käis vastusega kaasas ka selgitus, miks või mida linnas külastada soovitakse. Sooviti külastada Amandus Adamsoni ateljeemuuseumi, matkaradu ja keskväljakut. Paldiski tundus ühele vastajale huvitav, sest tegu oli kinnise linnaga, teistele näiteks mereäärse asukoha pärast. Paljud tõdesid, et Paldiskis peaks käima juba seetõttu, et tegu on Eesti linnaga ja oma kodumaal tuleks kõiki paiku külastada. Sooviti tutvuda ka Paldiski elukeskkonnaga, sest tõdeti, et kontrast Tartu ja Tallinna ning ülejäänud linnade elukeskkondade vahel on üpriski suur. **Palju toodi välja, et ei teata, mida on Paldiskis võimalik teha või külastada.**

Küsimustikule eitavalt vastanud inimestest 11 väitis, et külastaksid Paldiskit kui nad teaksid rohkem linna vaatamisväärsustest. Üheksa inimest külastaks Paldiskit siis, kui nad teaksid

¹⁴⁸ LISA 2. M.Tammaru, intervjuu. Küsitles autor, 02.11.2023.

rohkem linna huvitavatest paikadest, nt poodidest ja kohvikutest. Kaheksa inimest külastaks linna siis, kui nad peaksid sinna minema praktilistel asjaoludel, kuus inimest siis, kui nad teaksid rohkem linna ajaloo kohta. Üks inimene vastas, et ta läheks Paldiskisse lihtsalt sellepärast, et ta pole seal varem käinud, teine, et läheks kui linnas oleks ilus rannajoon ja koht, kus mere ääres aega veeta.

29. Vastused küsimusele, mis kaardistas tingimusi, mil inimesed, kes Paldiskis käinud pole, linna külastaks.

Illustratsioon: Johanna Toom

Kuigi Paldiski kohta on olemas palju toreid infomaterjali, tuleb tõdeda, et potentsiaalne külastaja selleni jõudnud pole. Niisamuti tuleb tõdeda, et meri on Paldiski linna lahutamatu osa ja suur potentsiaallikas, mille vastu tunnevad huvi ja igatsust nii kohalikud, linnas käinud kui ka potentsiaalsed külastajad.

Inimesed, kes pole Paldiskit varem külastanud vastasid, et sooviksid linnas kindlasti käia mere ääres ja keskväljakul, poodelda teise ringi poes, käia tuletornis, õigeusu kirikus, Amandus Adamsoni ateljeemuuseumis ning sõita Paldiskist laevaga Rootsi. Küsimusele, kas Paldiskis oli mingi paik/hoone/objekt, mida küsitletu oleks tahtnud külastada, kuid mida täna enam pole, vastasid kõik eitavalt.

Inimesed, kes on Paldiskit varem külastanud, olid linnast peamiselt lihtsalt läbi sõitnud, kuid mitmed külastasid Paldiskit ka puhkuse eesmärgil või on linnas töötanud ja elanud. Mõned teadsid Paldiskit just seetõttu, et neile oluline inimene elas seal. Paljud on käinud Paldiskis nioelda päevareisidel pere ja lastega, et piirkonda avastada. **Seega on Paldiskisse sattumine pigem lühikese etteplaneerimisega ja ei toimu hooajati, vaid jooksvalt. Infomaterjalid ja turundusstrateegia võiksid sellest teadmisest lähtuda.**

Paldiskis käinud inimesed külastaksid uuesti tuletorni, kirikuid, Amandus Adamsoni ateljeemuuseumi ja Muula mägesid. Viimast kirjeldati kui filmilikku keskkonda, kus loodus on imeilus. Just Paldiski linna loodust ja selle eripärasid mainitakse palju. Palju mainiti ajaloolist raudteejaama, Paldiski kaubamaja mereranda ja rannikut ning militaarpärandit. Korduvalt toodi välja ka linna uusim kohvik Anne Koogikodu ja endine tuumaobjekt A.L.A.R.A.

Paldiski kõige alahinnatumad objektid on linna külastanute hinnangul raudteejaam, Muula mäed, Pakri saared, Amandus Adamsoni muuseumi maja, linnakalmistu, Sadama tn stalinistlik kvartal, suvilakvartalid linna ümber, loodus, sadam, mahajäetud hooned, tuumaalveelaevade temaatika, militaarpärand, merekool ja kirikud. **Toodi välja, et ühendus Pakri saartega võiks olla rohkem esile toodud ja ära kasutatud. Pakuti välja, et Amandus Adamsoni kuvandit võiks linnas rohkem suurendada ja seeläbi ka skulptuuri kui kunsti enam propageerida. Igatseti ka arusaama Paldiskist kui tänapäevasest linnast ja sellest, mis inimesed seal elavad. Toodi välja, et raudtee ja sadam on Paldiski tekkeloos lahutamatud ja laiema kontekstiga siduvad osad, mistõttu tuleks neid esile tõsta. Sooviti, et hüljatud hoonete ajalugu oleks kohapeal paremini kättesaadav, et visualiseerida nende lugu ja varasemat kasutust. Mainiti, et rannarootslaste asutuste ja linna ajaloo esiletoomine võiks olla laiemalt käsitletud.**

30. Hoone aadressil Peetri 16/1. Vasakpoolne foto on tehtud ilmselt 20. sajandi alguses, parempoolne 2023. aasta sügisel.

Allikas: Eesti Ajaloomuuseumi arhiivi säilik AM F 26041:51.

Foto: Johanna Toom.

Paldiski kõige ülehinnatuma objektina tõid linna külastanud inimesed välja tuletorni, sadama ja terminali, Pakri tuulepargi, Peetri Tolli muuseumi, Pakri Paruni ja taaskasutuspoe Teine

Võimalus. Tõdeti, et sadam on linna identiteedis liialt ülekaalus ja tunti, et kõik linna muud eripärad jäävad justkui sadamaks olemise varju. Vastajale tundus, et Paldiskit justkui häbenetakse omavalitsuse poolt ja linn on terviklikult alahinnatud. Palju toodi välja ka Pakri poolsaare tipus asuva tuletorni ei toeta Paldiski linna külastamist. Tuletorni külastamisel jääb linn justkui läbisõiduhooviks, sest sihtkoht on linna keskusest niivõrd eraldatud. Tõdeti, et ilma autota jääb linna mereääre kogemine kaugeks, sest linnast seest rannikuäärele pääseda on pea võimatu. Siit joonistub välja palju asjakohast kriitikat, mida saab arvesse võtta nii elanikkonna kui Paldiski külastaja kogemuse parandamisel.

31. Kaardil oranžiga märgitud Pakri tuletorni ja Paldiski raudteejaama asukohad. Kahe punkti vaheline distants on ca 5,2 km, mille läbimiseks kulub jalgsi ca 1h ja 15min. Illustratsioon: Johanna Toom. Aluskaart: Maa-ameti geoportaal.

Küsimusele, mis paika, hoonet või objekti, mida tänaseks Paldiskis enam pole, meenutatakse, vastati enamjaolt üheselt. Välja toodi endise Nõukogude liidu tuumaallveelaevnike õppekeskus, mida kutsuti Pentagoni nimega. Siit joonistub välja asjaolu, et Paldiskit külasthanute teadlikkus sellest, mis Paldiskis nõukogude okupatsiooni ajal toimus, on võrreldes Paldiskis mittekäinutega suurem.

32. Endine Paldiski tuumaallveelaevnike õppekeskus, nn Pentagon. Foto: Wikimapia.

Kuna endist tuumaõppekeskust ehk nn Pentagoni turismimaterjalidest ja Paldiski ajalugu käsitletavatest materjalidest tingimata ei leia, võib järeldada, et inimesed on objektist teadlikud vaid isikliku huvi tõttu. Kas objekti tutvustamine ning selle etapi ja ka kadunud ehitiste käsitlemine turismimaterjalides, saaks huvi Paldiski vastu senisest rohkem suurendada? Kindlasti. Seda juba seetõttu, et lammutatud hoonemassiivi igatsevad taga ja otsivad ka rahvusvahelised turistid, kes lootuses seda lammutatud hoonet leida Paldiskisse satuvad.¹⁴⁹

Paldiskit külastanud inimeste arvates eristab linna enim teistest Eesti linnadest mitmekihiline ajalugu, sadamad, loodus, nn suletud linna kuvand, venekeelne elanikkond, omapära, linna nn

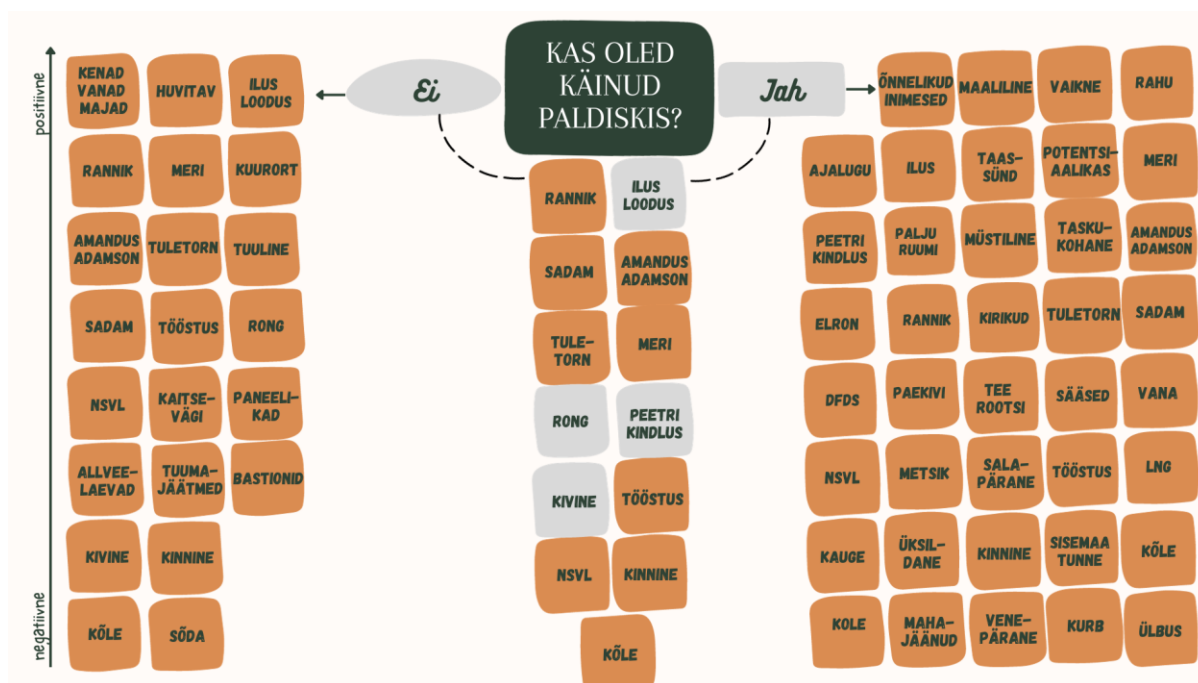
¹⁴⁹ LISA 3. Veebikeskkonna TripAdvisor arvustused Paldiski linna vaatamisväärsuste kohta.

suur hing, meri ja linnas elavad inimesed. Paldiski mitmekülgne ajalugu on linnale teinud ühelt poolt palju liiga, teisalt ongi linna erakordne lugu just see, mis inimesi köidab. Kuigi sadamaid leiab ka teistest Eesti rannikuäärsetest linnadest, on just sadam Paldiski tekkeloos ja identiteedis nii ajalooliselt kui kaasajal äärmiselt olulisel kohal.

Linnas käinud inimeste arvates on sealt puudu nii mõndagi. Palju toodi välja, et ligipääs merele on Paldiski jaoks hädavajalik. Soovitakse inimlikumat ühendust linna identiteedis niivõrd olulisel kohal oleva keskkonnaga. Laevandus, kaubandus ja inimlikkus peaksid saama koos eksisteerida. Sooviti, et linnas oleks mõni hubane ja kaasaegne kohvik, kus aega veeta. Toodi välja, et ajalooline raudteejaam koos selle esise roheplatsiga oleks ideaalne asukoht taolise söögikoha paiknemiseks. Samuti sooviti, et linnas oleks mõni kaasaegne ööbimisvõimalus ja spaa. Sooviti rohkem rõõmu, mõnda Paldiskiga seotud positiivset lugu, värvi, tegevusi lastele ja kultuurimaja, kus koos käia. Tõdeti, et vaja oleks rohkem võimalusi lapsi ja noori kaasavateks tegevusteks. **Paljude küsimustikule vastanute kuvand Paldiskist on tugevalt seotud venepärasega ning igatsetakse eestilikku kuvandit. Ehk tuleks lisaks tsaari- ja nõukogudeajale rääkida ka Paldiski rannarootslaste ja eestlaste lugudest?**

92,6% vastanutest arvas, et Paldiskit peaks rohkem turundama. 92,5% vastanutest väitis, et külastaks kindlasti Paldiskit uuesti. 7,5% vastanutest tõdes, et külastaksid Paldiskit uuesti juhul, kui teaksid, mida linnas teha ja mis kohti seal külastada. **Seda ka vaid juhul, kui see info nendeni kuidagi jõuaks, sest eeldatavalt motivatsiooni Paldiski külastamisele eelneva eeltöö tegemise osas pole.**

Ühed intriigerivamad vastused rullusid välja küsimusest, mis kaardistas linnaga seostuvaid märksõnu. Küsimusele said vastata nii Paldiskit külastanud kui seda mitte teinud inimesed. Kuna vastanutest enamus olid Paldiskit külastanud, kogunes just seal käinute poolt kirja pandud märksõnu rohkem. Siiski kujunesid välja sarnased või samasugused vastused vaatamata linna külastamise staatusele. Paldiskiga seostunud märksõnad on välja toodud allolevas illustratsioonis, kus paremal tulbas on sõnad, mis seostusid linnaga seal käinud inimestel, vasakul sõnad, mis meenusid inimestele, kes linna külastanud pole. Keskmises tulbas on sõnad, mis olid samad või sarnased olenemata sellest, kas linnas oli käidud või mitte. Illustratsiooni alumises osas on toodud sõnad, mis on pigem negatiivsed ja annavad Paldiskile halva hinnangu. Tulba ülemises osas on sõnad, mis annavad linnale positiivse hinnangu. Tulpade keskel on toodud nimisõnad või neutraalse hinnanguga sõnad, mis Paldiskiga seostusid.

33. Küsimustikule vastanutele Paldiskiga seostunud märksõnad. Keskel on märksõnad, mis olid samad, vaatamata sellele, kas küsitletu oli Paldiskit külastanud või ei. Halliga on märgitud märksõnad, mille vorm varieerus, kuid sisu oli sama. Illustratsioon: Johanna Toom.

Enim seostusid vastanutele Paldiskiga nimisõnad: nähtused ja objektid, mida Paldiskist leida võib. Ühiselt toodi välja rannik, meri, sadam, tuletorn, meri, Peetri kindlus, tööstus ja rong. Nendest märksõnadest järeldub, et Paldiski kuvand on tugevalt seotud linna tekkelooliste eeliste ja põhjustega. Nendeks on linna looduslikku keskkonna eripärad, meri ja rannik, aga ka Paldiski ajalooliselt olulised objektid ja nähtused, nagu näiteks tööstus, sadam ja raudtee. Konkreetsete objektidena toodi välja Peetri fort ehk Muula mäed ja Pakri tuletorn poolsaare tipus. Mõlemal juhul nimetati ka Paldiskis sündinud ja seal ka hiljem elanud skulptor ja kunstnik Amandus Adamson.

Nii Paldiskis käinud kui linna mitte külastanud inimesed iseloomustasid Paldiskit kui ilusa loodusega, kivist, nõukogudeaegset, kinnist ja kõledat linna. **Kogu küsimustikust johtub, et paljud inimesed näevadki linna kui okupatsiooniaegset piirkonda, kus ehitatud keskkond ja elanikkond justkui ikka veel seda ajajärku peegeldavad.**

Need, kes Paldiskis käinud pole, mainisid, et linnas on kenad vanad majad, ilus loodus. Toodi välja, et tegu on huvitava linnaga, kus on tuuline ja kivine. Välja toodi ka märksõna kuurort, mille puhul on järelduste tegemine veidi küsitav. Kas märksõna tähistab põgusat peatükki Paldiski ajaloos või on tegu omadussõnaga, mis märgib linna potentsiaali? Usun, et mõlemad on võimalikud ja asjakohased.

Ära mainiti ka kaitsevägi, paneelalamud, tuumajäätmed ja allveelaevad. Militaaria on Paldiski ajaloo ja ka kaasajas arvestatav peatükk. Tuumajäätmetega seotud diskussioon on ju tänagi nende lõppladestuspaiga otsimise valguses äärmiselt asjakohane.¹⁵⁰ Allveelaevad on aga miski, mida Paldiskiga enam kaasajal ei seostata. Selle välja toomine tähendab, et isegi inimesed, kes linna varem külastanud pole, on teadlikud allveelaevadega seotud peatükist Paldiski ajaloo. See võib tähendada, et huvi antud teema kohta on olemas, ja selle kajastamine info- ja turismimaterjalides võib olla kasulik.

Välja toodi ka märksõnad sõda ja kinnine, mis kõige muu kõrval viitab veelkord asjaolule, et linna seostatakse tõenäoliselt just II maailmasõja ja nõukogude okupatsiooniga, mil Paldiski linn tavainimesele suleti ja rangelt militaarlinnaks muutus.

Inimesed, kes Paldiskit külastanud on, iseloomustasid seda kui õnnelike inimestega, maalilist ja müstilist linna. Välja toodi, et tegu on potentsiaalika, ilusa ja ajaloolise linnaga, kus on toimumas või toimunud taassünd. Väideti, et linnas on palju ruumi ning et tegu on taskukohase paigaga.

Nimetati ka paiku, mida Paldiskit mitte külastanud inimesed välja ei toonud. Näiteks mainiti Paldiski kirikuid, LNG terminali ja DFDS sadamat, mille kaudu avaneb tee Rootsi. Samas hinnati siinjuhul Paldiskit vanaks, kaugeks, üksildaseks, kõledaks ja kinniseks, koledaks, mahajäänud kurvaks ja ülbeks venepäraseks linnaks. **Pea kõik need hinnangud tunduvad pinnapealsed, kuid samas käivitavad. Just taoline arusaam Paldiskist võiks olla linna info- ja turismimaterjalide, aga ka linnakeskkonna kujundamise lähtepunktiks. Rääkides Paldiski lugu, tutvustades minevikku ja selle jälgi kaasajas, linna arengu- ja edulugu, saab aidata kaasa taoliste hinnangute kummutamisele.**

5.5.2 Paldiski kuvand Eesti Kunstiakadeemia töötoas osalenute seas

2023. aasta juunikuus viibisime koos Eesti Kunstiakadeemia bakalaureuseõppe tudengitega Paldiskis. Nädalaajane töötuba keskendus peamiselt Paldiski ehitatud keskkonna analüüsimisele ja kaardistamisele.¹⁵¹

¹⁵⁰ Radioaktiivsete jäätmete lõppladestuspaiga rajamine, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/radioaktiivsete-jaatmete-loppladestuspaiga-kavandamine> (vaadatud 25.11.2023).

¹⁵¹ J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

34. Hoonet vaatlevad tudengid. Foto: Johanna Toom.

35. Endise tuumaobjekti külastamine. Foto: Johanna Toom.

Minu üheks missiooniks oli läbi linna ajaloo tutvustamise ja linna vaatlemise anda tudengitele võimalus Paldiskit mõista. Pea kõik töötoas osalenutest omasid Paldiski suhtes eelhoiakuid. Paljud neist polnud linna kunagi külastanud, aga nende esmane hinnang sinna esimest korda sattudes oli halb. Paljude eelarvamused tulenesid ka kelleltki teiselt kuuldust. Peale viiepäevast avastamist, kohalikega suhtlemist, hoonete ja ajaloo tutvumist väitsid peaaegu kõik töötoas osalenud, et külastaksid linna veel, sest tegemist on äärmiselt mõnusa ja huvitava paigaga.¹⁵²

Senisest tagasisidest eristuvalt töid tudengid välja näiteks Paldiski Püha Georgi kirikus asuvad ikoonid. Tegu on tõenäoliselt eelmise koguduse õpetaja, Afrat Laasi loominguga. 2023. aasta alguses traagilise õnnetuse tagajärjel lahkunud koguduse vaimulik oli kunstihuviga ja lõi omanäolisi nn taaskasutusikoone.¹⁵³ Ikoonid on tehtud kasutusest välja jäänud asjadest, kuhu on külge poogitud pühalikke sümboleid ja detaile. Oma erilisuses on ikoonid äärmiselt toredad ning vääriskid rohkem tähelepanu ja tutvustamist.

¹⁵² Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna ehitatud keskkonna vaatluspraktika tagasisidestamine, 30.11.2023. Märkmed autori valduses.

¹⁵³ Traagilises liiklusõnnetuses hukkus õigeusu kiriku preester isa Afrat – Postimees, 30.01.2023, <https://www.postimees.ee/7701978/traagilises-liiklusonnetuses-hukkus-oigeusu-kiriku-preester-isa-aftrat> (vaadatud 23.11.2023).

36. Nn taaskasutusikoonid Püha Georgi kirikus. Fotod: Johanna Toom.

Tudengid tõid eraldi välja ka paneelilamute varju jääva roosa maja Muuli tänaval. Endine Suurmärter Panteleimoni kirik on jõudnud erakätesse ja on täna koduks ühele lahkele paldisklasele. Hoones on aga endiselt säilinud kirikuaegseid detaile, näiteks suur lühter. Tudengite arvates on hoone äärmiselt huvitava looga ja seda võiks rääkida.

Välja toodi ka Paldiski suurepärase haljastus. Hõredas linnas on palju rohelist ja see mõjub linna üldmuljele hästi. Juba 20. sajandi alguse fotodel on näha laiu tänavaid, mida ruumikitsikus kuidagi hirmutavat ei tundu. Hiljem, ilmselt stalinistlike planeeringute ja tänavate kaasajastamisega on õnneks hoonete tagasiastuvus ja haljastatud saared tänavate ja jalgradade vahel säilinud. Eraldi tuleb mainida ka kortermajade ja ka üksikute eramute ümber loodud haljastust. Siin, nagu ka mujal Eestis, peegeldub korteris elavate inimeste ihalus elukeskkonda ümbritseva maastiku dekoreerimise ja maalähedase tegevuse järele. Paldiskis on need keskkonnad eriti toredad!

37. Peetri tänav 1920ndatel. Allikas: Eesti Ajaloomuuseumi arhiivi säilik AM F 26041:62.

38. Rae tänav 2023. aastal. Allikas: Johanna Toom.

Tudengid tõdevad üksmeelselt, et kuigi Paldiskiga on seotud palju eelarvamusi, sealt sõidetakse pigem lihtsalt läbi ning kardetakse keelebarjääri, siis tegelikult on tegu äärmiselt mõnusa ja lahkeid inimesi täis linnaga. Algselt tudengitegi poolt kardatud keelebarjäär sai ületatud ja toredate kohalikega edukalt suheldud.

Arvan, et me ei peakski tegelema niivõrd Paldiskiga seostatava negatiivse kuvandi aktiivse ümberlukkamisega, kuivõrd aidata inimestel teha haritud ja informatiivne otsus linna kohta. Usun, et läbi ajaloo ning pärandi tutvustamise ja selgitamise on see võimalik.

5.5.3 Paldiski kuvand veebikeskkondade TripAdvisor ja Google Maps näitel

Lisaks küsimustiku tulemustele, saab Paldiskis käinud inimeste arusaama linnast mõista ka analüüsides sihtkohtade tagasisidestamise platvormi TripAdvisor ja Google Maps. Sinna on jäetud hinnangud kokku kümne Paldiskis asuva objekti kohta, mida külastatud või leida loodetud on.

Nagu varasemalt mainitud, on üks enim külastatud objekte Pakri poolsaare tipus asuv tuletorn. Seal käinute tagasisidest johtub, et tegu on Paldiski kõige ilmselgema objektiga, mida külastada. Väidetakse, et Paldiskis pole midagi peale tuletorni külastamise teha. Külastajad on välja toonud, et tegu on tuletorniga, kust avanevad ainulaadsed vaated. Osad mainivad, et seal tekib tunne, nagu oleks maailma lõpus. Mainitakse, et tuletorn on turvaline külastuspaik ka lastega peredele. Teel tuletorni on märgatud ka poolsaare ranniku äärde jäävaid õunapuid, mida oletuslikult kolhoosiga seostatakse. Korduvalt mainitakse ka Pakri tuuleparki,

millele tuletornist vaade avaneb. Seda tuuakse välja kui huvitavat osa industriaalturismist. Ühes kokkuvõttes mainitakse ära ka ranniku serval kõõluv vana tuletorn.

Külastamise pahupoolena tuuakse välja tuletorni pääsemiseks vajaliku pileti maksumust, mida kõrgeks peetakse. Samuti on murekohaks tuletornini jõudmine, seda just juhul, kui külastaja reisib linna ühistranspordiga ja peab poolsaare tippu raudteejaamast jalgsi jõudma. Erilise kurvastusega tõdetakse, et tuletorni lubatud lahtiolekuajad ei vasta tõele ning inimesed, kes on eraldi kohale sõitnud, et torni külastada, peavad pettuma.

Arvestades tuletorni populaarsust, arvan, et selle olemasolu kuidagi eriliselt rõhutama ei peaks. Siiski tuleks tähelepanu pöörata külastamisega seonduvatele asjaoludele. Korduvalt välja joonistunud lahtiolekuageade ebakorrektsus on kindlasti probleem. Välja reklaamitud aegadest tuleb teenusepakkujal kinni pidada, isegi kui külastajad esmapilgul pole. Lahtiolekuageade asjakohasust tuleb kontrollida kõikidest infokanalitest, mh ka Google otsingulehel. Transpordiprobleemile lahenduse leidmine on hädavajalik. Seda mitte ainult tuletorni külastajate mure lahendamiseks, vaid ka üldiseks Paldiski avastamise lihtsustamiseks. Mereäärse linnana on Paldiskil kulgemiskeskonnana palju potentsiaali. Rattarendi kaasajastamine ja näiteks iseteenindusjaama ülesseadmine raudteejaama oleks äärmiselt tänuväärne ning aitaks kindlasti kaasa linna külastajate ja ka kohalike mugavusele. Samuti jõuaks just nii inimesed linna lähemalt ja kiiremini avastada ning jõuda Paldiski erinevate tahkudeni kiiremini. Vestlusest Lääne-Harju valla arendusjuhi ja Paldiski kogukonna eestvedaja Käti Teäriiga johtub, et taoline projekt on tegelikult juba küpsemas.¹⁵⁴ Jääb vaid loota, et rattarent tõepoolest linna jõuab.

Kindlasti võiks tuletorni juures olla ka Paldiski teisi huvitavaid paiku tutvustavat ja edasi suunavat infomaterjali, et suunata vaid tuletorni külasta planeerinud inimesi pikemalt Paldiskisse jääma. Kuigi olemasoleval infotahvlil on mõningat informatsiooni toodud, on see suhteliselt tagasihoidlik ja jätab palju varju. Muuhulgas võiks infotahvlil olla ka käesoleva töö raames valmiva kaardirakenduse link QR-koodi näol.

On kahju taaskord tõdeda, et vana tuletorni vare ranniku serval jääb külastajatele kas märkamata või ei oska nad seda paeladu lihtsalt millegagi seostada.

¹⁵⁴ K. Teär, suuline vestlus autoriga, 08.11.2023. Märkmed autori valduses.

39. Vana tuletorni vare ranniku serval. Allikas: Johanna Toom.

Teine enim tagasisidet pälvinud objekt Paldiskis on raudteejaama hoone. Mainitakse korduvalt, et tegu on kauni atraktsiooniga selles väikses linnas, mis on justkui aken möödunud sajanditesse. Märgitakse ka hoone ees oleva pargi jäänuseid. Kuivõrd on tegu olnud millegi korrapärasega, ei oska hetkel öelda, aga soov korrastatud hoone ja hoonesise haljasala järgi on suur.

Tõdetakse, et tegu on Paldiski väravaga. Rongiga liiklejaid on palju ja esimene objekt, millega nad Paldiskisse jõudes silmitsi seisavad, on suletud raudteejaam. See tekitab saabujates mahajäetud linna jõudmise tunnet. Mainitakse, et igal linnal peaks olema raudteejaam, mitte vaid selline, mida väljast vaadata saab, vaid ka selline, kuhu rongi oodates külma eest varju minna ning ehk isegi mõni soe jook juua.

Olen nende tähelepanekutega täielikult nõus. See tsaariaegne staarobjekt on üks väheseid näiteid Paldiskis säilinud puitarhitektuurist. Hoone on justkui monument, mis meenutab veel Paldiski endist hiilgust.

Teiseks on tegu ühe paremini säilinud Balti raudtee III klassi jaama tüüpprojekti näitega Eestis.¹⁵⁵ Juba seetõttu tuleks hoone eest rohkem hoolt kanda ning ta aktiivsesse kasutusse võtta. Lisaks kõigele muule on tegu tõepoolest esimese hoonega, mida Paldiskisse rongiga saabuga linnas näeb. Raudteejaam on värav linna ja linnast välja. Selle olulisust tuleks austada ja hoone avalikku kasutusse võtta. On oluline, et linna külastajatel ja ka kohalikel oleks võimalus rongi oodata soojas ja kuivas kohas. Praegu katab reisijate päid vaid vabas õhus asuv kaasaegne varjualune.

Ajalooline raudteejaam on eraomanduses ja selle avamine külastajatele täielikult omaniku kätes. Siiski tundub, et huvi hoonega tegelemise vastu puudub, sest alles hiljuti oli jaamahoone müügis.¹⁵⁶ Jäeb vaid loota, et uus omanik murekohad lahendab.

40. Raudteejaama hoone. Foto: Johanna Toom.

¹⁵⁵ Paldiski raudteejaama peahoone, Kultuurimälestiste register, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21522> (vaadatud 15.11.2023).

¹⁵⁶ Harukordne pakkumine: Paldiski ajalooline raudteejaama hoone on valmis järgmiseks peatükiks – Postimees: Kodu. 21.02.2023, <https://kodu.postimees.ee/6904453/harukordne-pakkumine-paldiski-ajalooline-raudteejaama-hoone-on-valmis-jargmiseks-peatukiks?fbclid=IwAR1-fq7pNGPZDkJamDDxehCz1v4Y0U49ksjJgRY9fG2gUmTpkaPstm3rttM> (vaadatud 15.11.2023).

Üsna populaarseks on osutunud ka küsimustikust välja joonistunud Amandus Adamsoni ateljeemuuseum. Seda paika nimetatakse üheks Paldiski meistriteoseks. Kuigi muuseum on väike, üllatusid külastajad selle sisus väga. Välituristid mõistsid alles muuseumi külastades, et tegu on kuulsale Peterburis ja Pariisis töötanud skulptorile pühendatud väljapanekuga. Sellest võib järeldada, et ainult kunstniku nime tutvustades ja turundades, võib väliskülastajale muuseumi olulisus mõistetamatuks jääda. Samas, kas seda arvesse võttes, peaks muuseumit turundama kui rahvusvahelise skulptori väljapanekut? Usun, et täpsustades muuseumikirjeldust just väliskülastajatele suunatud turismimaterjalides, ning rõhudes asjaolule, et ekspositsioon on pühendatud rahvusvaheliselt tunnustatud skulptorile, tõuseb arusaam muuseumi olulisusest veelgi.

Mainitakse, et Amandus Adamsoni muuseum on oluline juba hoone enda pärast. Tõdetakse, et see on üks väheseid objekte, mis meenutab Paldiski ennesõjaaegset arhitektuuri ja atmosfääri. Meenutatakse hoone restaureerimiseelset seisukorda ja ollakse tänulikud, et ateljee tänaseks korrastatud ning kasutuses on. Eriliseks muudab külastajate jaoks kogemuse ka ateljee ainulaadne siseplaneering, mis oma olemuselt mänguline on.

Kõige rohkem tuuakse välja muuseumitöötajate pühendumust ja külalislahkust. Väike muuseum võimaldab korraga pühenduda väiksele arvule külastajatele. Taoline tähelepanu on külastajatele jätnud sügava mulje. See on järjekordne testament Paldiski inimeste lahkusele.

Amandus Adamsoni ateljeemuuseum on kindlasti üks Paldiski väärtuslikumaid ja populaarsemaid atraktsioone. Intiimne ja kaunis keskkond on üks linna ainulaadsemaid pärle, mida kindlasti rohkem märgata tuleks. Selleks, et sinna rohkem inimesi jõuaks, võiks muuseumi linnaruumis rohkem tutvustada. Kõige lihtsam viis on selleks kaasata silmapaistvaid, kuid kaunilt kujundatud reklaamtahvleid ja viiteid, mis näiteks raudteejaamast lähtuda võiksid. Praeguses keskkonnas jääb suurematest tänavatest eemal paiknev muuseum peitu ja väärib rohkem tähelepanu. Skulptori ja tema ateljee arhitektuurset väärtust tuleks kõikides materjalides võrdselt turundada.

Arvustusi on jäetud ka Pakri saartele. Neid on tunnustatud kui loodusega kooslemise paiku, kus avaneb võimalus avastada ka militaarpärandit ja rannarootslaste asumite jälgi. Saarte eriline võlu seisneb seal valitsevas vaikuses. Ka inimesi kohtab seal harva, sest võrreldes Paldiski linna Pakri poolsaarel asuvast alast, satub saartele külastajaid eriti vähe.

Paldiskis on olnud objekte, mida tänase päevani taga igatsetakse. Väliskülastajad sõidavad linna kohale, et näha endist tuumaallveelaevnike õppekeskust. Paraku on pettumus olnud suur ja vali, sest peale linna külastamist selgunud asjaolu, et nn Pentagoni enam pole, on külastuse iseloomustused üsnagi negatiivsed. Reisi autoga ette võtnud inimesed on vähem pettunud, sest on saanud külastada Leetse lähistel asuvat endist tuumaobjekti, mis tänagi tegutseb. Paraku on see ettevõtmine linna ühistranspordiga külastavatel inimestel raskendatud. **Nn Pentagoni tagasi tuua ei saa, kuid kuna huvi Paldiski tuumapärandi vastu on suur, saab ehk mõneti seda otsivate inimeste pettumust tuuma- ja militaarpärandit tutvustades leevendada. Just töö raames valmiv kaardirakendus võib ühe võimaliku lahendusena toimida. Samuti on plaanis Harjumaa Muuseumidel Paldiski huvitavamate ehitiste juurde üles seada tutvustavad infotahvlid.¹⁵⁷ Taoline tahvel võiks ka endise Pentagoni asukohas paikneda. Ehk peaksime lisaks olemasolevatele objektidele pöörama tähelepanu ka sellele, mis Paldiskis hävinud on?**

Nagu juba eelnevalt selgunud, on erakordne loodus Paldiski üks suurimaid trumpe. Seda nautinud inimesed väidavad, et Paldiski loodus on erakordne oma vaikusel ja hubasusel. Rannikult avanevad vaated on romantilised ja kirjeldamatult kaunid. **Tänases kiires ja kaootilises elurütmis otsitakse järjest rohkem rahu ja vaikust. Ehk on just need asjad, mida Paldiski trumpidena turundada?**

5.5.4 Paldiski kuvand kohalike seas

2023. aastal korraldatud Eesti Kunstiakadeemia tudengitöötoa käigus uurisid tudengid kohalike sealse elukeskkonna kohta. Lisaks sellele, olen oma uurimuse jooksul suhelnud paldisklastega, kes tegelevad näiteks giiditööga, töötavad koolis õpetajatena või on ametialaselt seotud kohaliku omavalitsusega.

Kohalikud räägivad Paldiskist palju positiivsemalt, kuigi tõdevad, et elukeskkonnana saab linn veel palju areneda.

Esmalt tuleb mainida, et paldisklased on äärmiselt lahked ja rõõmsameelsed. Oma kodukoha ajaloo peetakse lugu. Paldiski Vene Põhikooli on loodud eraldi linna ajaloole pühendatud muuseum. Muuseumitoast võib leida suurel hulgal ajaloolisi fotosid linna hoonestusest, aga ka

¹⁵⁷ T. Koppel ja G. Lebedev, suuline vestlus autoriga, 28.03.2023. Märkmed autori valduses.

kirjeldusi linnale olulistest isikutest ja asjadest. Muuseumituppa pääsevad kõik, aga vaid eelneval kokkuleppel.

Üks suurimaid valukohti on seotud merega. Kohalikud igatsevad ligipääsu merele. Soovitakse tagasi võimalust maalilisteks jalutuskäikudeks.¹⁵⁸ Nende kurvastus on rohkem kui mõistetav. **Keskond, mis mängib linna identiteedis niivõrd olulist rolli, on tarastatud plekkaia ja okastraadiga. Ka omavalitsuse töötajad muutuvad teemast vesteldes alalhoidlikuks ning tunnistavad probleemi. Taasiseseisvumise järgselt tehtud kinnistutega seotud otsused olid tagantjäreli tarkusena täielikult valed. Erakätesse sattunud maatükkide avamine avalikkusele on üheks võtmeks Paldiski kui mereäärse linna positiivse kuvandi taastamisel ning Paldiski kui sihtkoha edendamisel.**

41. Paldiski põhjarannikut piiravad tarad. Fotod: Triin Talk.

Erakätesse on sattunud veel objekte, mida kohalikud taga igatsevad. Näiteks tuntakse puudust ühisest kooskäimise paigast, kultuurimajast. Taoline koht olevat olnud endine ohvitseride maja Tuule tänava lõpus. Seda hoonet tänaseks enam pole. Algselt kinohooneks ehitatud, täna kirikuna toimiv hoone Rae tänaval, on samuti kohalikel kooskäimise kohana meeles.¹⁵⁹

Kohalikud igatsevad uut ja kaasaegset elupinda linna südamesse. **Usun, et selleks võiks sobida ka hetkel tühjana seisvad hooned, mille restaureerimise järgselt edukalt kaasaegseks elupinnaks muuta saaks. Nii säiliks ka Paldiski hoonestuse ajalooline mitmekesisus.**

Uurides, mis paiku kohalikud külastada soovivad, sain vastuseks hoopis midagi muud kui varasemalt välja toodu.

¹⁵⁸ J. Toom, Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023, lk 2,

https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612(vaadatud 10.12.2023).

¹⁵⁹ Samas, lk 25.

Näiteks soovitati külastada Pakri poolsaare tipu poole liikudes vasakule ranniku äärel jäävat õunaeda. Tegu on vanade talukohtade pea ainsa loetava jäljega. Väidetavalt leiab just sealt huvitavaid ja erilisi õunaliike, mida kohalikud ka endale korjamas käivad. Kuna tegu on vanade talukohtadega, kutsuvad kohalikud ülesse ka ettevaatlikkusele. Mõni vana kaev või vareme vahel roomav uss võib märkamata jäämisel külastuse ebageeldivaks muuta!

Paldiski kaubamaja kohta on kohalikel oma ütlus: “kui kaubamajas pole käinud, pole Paldiskis käinud!”. See kaubamaja on sama omaniku all tegutsenud avamisest saadik. See toidu- ja tarbekaupade paradiis on tõesti omanäoline. Sealt leiab kõike, mida hing ihaldada võiks. Erilisel kohal on minu hinnangul plastikust kristallnõud, kõiksugused eri tüüpi präänikud ja halvaad ning aianduskaubad.

Uurides Paldiski põnevate hoonete kohta, tutvustas järjekordne lahke kohalik Paldiski linna poolsaare tipu poole jäävat nn Soome majade kihistust. Vähemalt nii tunnevad neid kohalikud. Ühte tüüpi hooneid on iga peremees oma äranägemise kohaselt värskendanud. Kohata võib ka eriskummalisi lahendusi, näiteks ilmselt omandiprobleemide tõttu pooleks lõigatud hooneid.

42. Võimalikud Soome majad Lepiku tänaval. Fotod: Anett Anton.

Külastusväärse keskkonnana mainitakse ka Muula mägede Pakri poolsaare tipu poolsel küljel asuvat kivist randa. See on üks paldisklasele kättesaadavamaid randu, kus avaneb lõpuks võimalus astuda kontakti merega. Tegu pole just kõige idüllilisema supelrannaga, sest vaid mõnekümne meetri kaugusel asub juba tarastatud Põhjasadama territoorium, kus sõeluvad laevad ja kust kostuvad tööstuslikud helid.

Erilisel aukohal on Peetri tänaval endise linnavalitsuse ja merekooli lähistel paikneval kogukonnajal. Hiljemalt tsaariajal ehitatud paehoones toimetas kohalik kogukond. Hoones on kogukonnaköök ja mitmed ruumid, kus muuhulgas tegutsevad näiteks naiskodukaitsjad ja kohalikud pensionärid. Paldiski kogukond korraldab linnas mitmesuguseid tänuväärseid sündmuseid, mille eesmärgiks on kohalikku elanikkonda ja ka külalastajaid kokku tuua.

Üks uusimaid atraksioone kohalikele on keskväljaku kõrval toimetas Anne Koogikodu. See on linna värskem ja populaarseim toitlustuskoht, kust saab koduse köhutäie ja maitsvaid küpsetisi.

Populaarseim paik linna keskel on keskväljak, mille üle kohalikud samuti uhkust tunnevad. Seal võib igal kellaajal kohata kohalikke üksteisega vestlemas ja värskes õhus kümblemas. Keskväljaku kujundus lähtub Paldiskist lahutamatu merest. Väljakut ääristavad paekivid imiteerivad ja igatsevad laineid, lillekastid ja istumissaared on kujundatud kui paadid. Väljaku nurgas paiknevas betoonsarkofaagis on eksponeeritud ajaloolisele Paldiskile iseloomulik kaevukoht.

6. Paldiski pärandit tutvustav turismikaart

Paldiskil on turismisihtkohana palju potentsiaali. Käesoleva uurimuse jooksul läbi viidud intervjuudest, küsitlusest, kuvandi ja kuvandiloome analüüsist saadud sisendi ning Paldiski ajaloo ja pärandiga põhjaliku tutvumise tulemusel valmis “Avasta Paldiskit” kaardirakendus. Valminud turismikaardil on Paldiski kui kestliku turismi sihtkoht. Linna saab kohale elektrirongiga, linnas sees on võimalik liikuda rattaga. Rohelust täis Paldiski võimaldab aega veeta erakordses looduskeskkonnas, seda nii Pakri saartel kui poolsaarel. Lastega peredel on võimalik külastada erinevaid mänguväljakuid, kohvikuid ja linnas asuvaid muuseume.

Uus turismikaart on koostatud, et võimaldada hõlpsamalt Paldiski linna mitmekihilise pärandiga tutvumist, edendada kestlikku turismi ning toetada Tallinnat turismikoormuse leevendamisel. Turismikaardil on tutvustatud Paldiski kultuuripärandit, nii seda mis alles, kui seda, mis kunagi olnud. Militaarturismi huvilistel on võimalik tutvuda just Paldiski militaarajaloo seotud objektidega.

6.1 Kaardirakendus “Avasta Paldiskit”

Käesoleva magistritöö praktilise väljundina valmis kaardirakendus “Avasta Paldiskit”. Kaardirakenduse eesmärgiks on võimaldada Paldiskisse reisiva, seal viibiva või Paldiskist huvitava inimese abistamist reisi planeerimisel. Kaardirakendust saab kasutada ka linnaga distantsilt tutvumiseks. Rakendus on Paldiskiga seonduva uurimuse tulemus, kus on kajastatud nii pärandit kui praktilist informatsiooni.

Kaardirakendus on koostatud Google My Maps platvormil. See osutus valituks, sest Google Maps on üks enim kasutatud ja allalaetud rakendusi üle maailma.¹⁶⁰ See tähendab, et suurim tõenäosus, et Paldiskit külastab inimene, kelle seadmes on olemas Google Maps rakendus, on kõige suurem.

Samuti pidasin oluliseks võimalust navigeerida märgitud objektini. Kaardirakenduse kasutaja saab välja valida kindla objekti, milleni ta jõuda soovib, ning tal avaneb võimalus objektini Google Maps rakenduse juhatamisel kohale jõuda.

Lisaks kajastub Google Maps rakenduses info, mida mina oma kaardikihtidele ei märkinud, näiteks toidukaupluste või parklate asukohad.

Kogu “Avasta Paldiskit” rakendus jaotub seitsmeks alapeatükiks, sisaldades töö valmimise hetkeks kokku ca 134 objekti asukohta.

Ehitatud keskkond	48 objekti
Hävinud Paldiski	37 objekti
Loodus	7 objekti
Aktiivne puhkus	6 objekti

¹⁶⁰ Most downloaded travel apps worldwide in 2022, by aggregated number of downloads, Statista, <https://www.statista.com/statistics/1229187/most-downloaded-travel-apps-globally/> (vaadatud 10.11.2023).

Toidukohad	4 objekti
Monumendid ja kalmistud	6 objekti
Militaarpärand	26 objekti
KOKKU	134 objekti

Suurim rõhk on antud uurimuse raames kultuuripärandil, eriti Paldiski ehitistel ja ehitatud keskkonnal. Seetõttu on ka just neid puudutavaid märkeid ja sissekandeid kaardil rohkem. Kõik kaardil tähistatud asukohad pole täpsed, eriti need, mis hävinud keskkonda märgivad. Küll aga olen proovinud ajalooliste kaartide ja fotode toel määrata objektide kunagised kõige tõenäolisemad asukohad. Enamus objekte saadab sisuline info ja/või suunised edasiseks uurimiseks. Leidub aga objekte, mille puhul pole kirjeldust kaasatud, sest uurimuse kirjutamise hetkel antud objekti puudutava infoni ei jõutud. Objektkirjelduste eesmärgiks pole taotleda tõde, vaid tutvustada Paldiski lugu läbi võimalikult paljude olemasolevate materjalide ja info, seda süstematiseerides.

6.2.1 Ehitatud keskkond

Ehitatud keskkonna kaardikihis on toodud reeglina hooned, aga ka muud inimloodud objektid, millest on alles mingi aimatav märg, mis objekti sihtkohana toimida saab. Kaardikihis on märgitud hooneid igast ajastust. Seal on toodud hooneid, mis on erilised näiteks arhitektuuriselt, on lihtsalt kaunid või on kohalikele olulised. Osasid objekte illustreerivad ka ajaloolised fotod, suunavad lingid täiendavale informatsioonile ning tekstiline kirjeldus.

6.2.2 Hävinud Paldiski

Hävinud Paldiski kiht tutvustab peamiselt 1900.–1930. Paldiski hooneid ja vaateid, aga sealt leiab ka nõukogudeaegseid objekte, mis tänaseks lammutatud on. Kaardikihi eesmärgiks on anda võimalus tutvuda Paldiskiga, mida täna enam pole. Kõik kaardikihil märgitud objektid on

märgitud umbkaudsetesse asukohtadesse. Asukoha määramisel kasutasin ajaloolisi fotosid ja kaarte. Paldiski linnatänavate struktuur on palju muutunud ja kunagine keskkond pole alati kaasaegses linnaruumis loetav.

6.2.3 Loodus

Looduse kaardikihis on märgitud toredad paigad Paldiski looduses. Kuna praeguse rakenduse eesmärgiks on siiski pigem kultuuripärandi tutvustamine, on see kiht suuresti veel kujunemisel.

6.2.4 Militaarpärand

Militaarpärandi kihis on toodud kaitserajatiste, ehitiste ja mälestuspaikade asukohad. Selles kaardikihis on märgitud nii tsaari- kui nõukogudeaegseid objekte. Sisulised kirjeldused vajaksid siinkohal militaaria spetsialisti sisendit, keda uurimustöö edasistes etappides ehk kaasata loodan.

6.2.5 Toidukohad

Toidukohtade kihis on märgitud Paldiski kohvikud ja restoranid.

6.2.6 Aktiivne puhkus

Aktiivse puhkuse kihis on toodud näiteks mänguväljakud, aga ka näiteks ujula ja discgolfi rada.

6.2.7 Monumendid ja kalmistud

Monumentide ja kalmistute kihis on märgitud linnas asuvad kalmistud ja mälestusmärgid.

Kaardirakendus on pidevas muutumises, sest infokogumine ja uurimistöö jätkub.

Antud töö raames esitatakse eestikeelne rakendus, tulevikus on kavas koostada samaväärne inglisekeelne versioon või lisada olemasolevasele rakendusele juurde inglisekeelsed tõlked. Kaart on kõige paremini kasutatav arvutis, telefonis võib esineda komplikatsioone.

Link rakendusele: <https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1ahpsI2i6CzULK-6EYEPTZ2NpimoLtuk&usp=sharing>

Kokkuvõte

Kuidas presenteerida hävinud Paldiskit, mille mõistmine võib aidata kaasa eelarvamustest loobumisele? Kuidas me saame Paldiskist rääkida uut moodi, nii, et oleks kaasatud kohalikud eripärad, esemed, lood ja paigad kultuuriliselt nii mitmekesisel linnaruumis? Kuidas Paldiskit turundada nii, et võidaksid liigturismi ohus Tallinn ja turismipuudusega Paldiski?

Kuidas saab pärandist rääkimine ja pärandi tutvustamine kaasa aidata turismivaldkonna arengule? Turism ja pärand on tugevalt seotud, isegi niivõrd, et neid kahte nähtust on raske lahutada. Ka viimaste aastate Covid-19 pandeemia tõestab, et turism ja kultuur on üksteisest tugevalt sõltuvad. Koroonakriisi ajal said just need, ühed suurimad heaolu- ja õnnetunde allikad, suurimate piirangute osaliseks. Samas peeti just neid valdkondi koroonapandeemia tekitatud stressi parimaks raviks.

Käesolev uuring tõestas, et Paldiski ajalooline rikkus, asukoht ja loodus on imetlusväärsed ning on juba niisamagi põhjuseks linna külastada. Lisaks saab Paldiski propageerimine sihtkohana panustada turismivaldkonna probleemide lahendamisse ja uute suundade arendamisse. Näiteks saab Paldiski linna, selle ajaloo ja omapärasuse eksponeerimine sihtkohana pakkuda leevendust Tallinna liigturismi probleemile. Sihtkohtade hajutamine aitab vältida turismi koondumist ainult kõige tuntumate vaatamisväärsuste juurde. Lisaks sobitub Paldiski kui sihtkoht kenasti ka kestliku turismi suunistega. Paldiski asub Tallinnast vaid ca tunniajase sõidu kaugusel. Linna pääseb mugavalt elektrirongiga ning välituriste satub sinna ka maabuvate laevaühenduste kaudu. Eelised sihtkohana toimimiseks on linnal olemas, samas on Paldiski turismi vaates alakasutatud.

Nagu tõestas ka TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi läbi viidud pärandturismi uuring, on siia reisivad inimesed huvitatud piirkondlikest kultuurieripäradest, sh ka sõjaajaloost jpm. Enim pakub külastajatele huvi ENSV periood ja taasiseseisvumine. Külastada soovitakse kirikuid ja ajaloolisi hooneid. Lääne-Harju regiooni on pärandturismi aruandes seostatud enim just mõisate ja militaarpärandiga. Eraldi on välja toodud Paldiskis asunud tuumaallveelaevade baas, mida peetakse eriti tähtsaks objektiks.

Küsitlused kinnitasid, et Paldiskiga on seotud palju eelarvamusi. Inimestele mõjub Paldiski Narvale sarnaselt venepärase linnana, igatsetakse eestipärasest kuvandit ja teiste ajalooetappide tugevamat käsitlemist. Paljud inimesed näevadki linna kui okupatsiooniaegset piirkonda, kus ehitatud keskkond ja elanikkond justkui ikka veel seda ajajärku peegeldavad. Linna peetakse kinniseks ja seostatakse sõjaga, mis viitab, et linnaga seostub endiselt just Nõukogude okupatsiooni periood. Need hinnangud on käivitavad ja veenavad rääkima terviklikku Paldiski lugu.

Paldiski ei meenu inimestele sihtkohana ning sinna satutakse pigem juhuslikult või lihtsalt ei tunta linna vastu huvi. Seda seetõttu et ei teata, mida on Paldiskis võimalik teha või millega tutvuda. Tõdeti, et linna külastataks, kui leiduks rohkem infot linna vaatamisväärsuste ja huvitavate paikade kohta. Kuigi linna käsitlevaid materjale jagub, pole infoväli siiski piisavalt toimiv, et teadmine Paldiski vaatamisväärsustest potentsiaalsete külastajateni jõuaks. Soovitakse, et hüljatud ja ajalooliste hoonete ajalugu oleks kohapeal kättesaadavam, et visualiseerida nende varasemat kasutust ja lugu. Linna ajaloo vastu tuntakse huvi ka üldisemalt. Eriti intrigeeriv on uurimusse panustanute hinnangul Paldiski tuumaallveelaevnike õppekeskuse peatükk, mis paraku praegu turismiinfomaterjalides piisavalt kajastust ei leia.

Külastajad eelistavad oma reisi ise planeerida ja giide kaasatakse pigem vähe, seega tuleb külastajaid turismipuudusega piirkondadesse jõudsamalt juhatada. Seda saab tõenäoliselt kõige tõhusamalt teha läbi efektiivse turundustöö ja kuvandiloome.

Praegused infomaterjalid räägivad Paldiskist üsna tagasihoidliku loo. Palju huvitavaid objekte ja lugusid on turismimaterjalidest välja jäänud. Külastajad soovivad, et Paldiski ajalugu räägitaks nii, et kõik linna kujundanud etapid oleksid esindatud. Huvitatakse linnaga seotud rannarootslaste lugudest, Peeter I sõjasadama kihistustest, Eesti Vabariigi perioodist ja Nõukogudeaegse militaarlinna kuvandist.

Selleks, et mälestus erinevatest ajalooetappidest ka materiaalse pärandi vaates säiliks, tuleks teadlikult ka arhitektuurseid kihistusi säilitada. Olulisemad ehitised, mida võiks Paldiskis vaatamisväärsustena rohkem esile tõsta, on näiteks Püha Georgi kirik, endise Merekooli hoone, stalinistlik kvartal Tuule ja Sadama tänavatel ning elamud Rae tänaval, puitlamu Peetri tänaval ja, Peetri fort ehk Muula mäed. Eriline on seegi, et Paldiski väikses linnasüdames on teadaolevalt lausa viis kogudust, millest üks kortermajas, teised kirikuhoonetes toimetavad.

Teostatud analüüsi põhjal leian, et Paldiski kui sihtkoha turundamiseks tuleks infomaterjale täiendada ajalookäsitluste ja ajalooliste fotodega. Turundamisel tuleks kasutada sotsiaalmeediakanaleid, kaasata tuleks rohkem kultuuripärandit. Kindlasti tuleks olemasolevaid materjale omavahel paremini siduda, et kogu välja töötatud informatsioon tarbijani jõuaks.

Paldiski kui turismisihtkoha edendamiseks vajaks linn ka mõnda füüsilist uuendust. Ligipääsetavus merele on nii elanike kui küllastajate jaoks äärmiselt olulise tähtsusega. Praegused tööstused ja sadamad on linnakeskuse rannikuala pea täielikult hõlvanud, kuid ligipääs rannaäärele on hädavajalik. Paldiski linn on küll väike, kuid näiteks üks linna populaarsematest vaatamisväärsustest – tuletorn – asub raudteejaamast ca 5 km kaugusel. Vaatamisväärsuste külastamiseks ja linna kogemiseks oleks vaja parendada linnasisest ligipääsetavust ning luua näiteks raudteejaama rattarendi võimalus. Nii jõuab ka linna ühistranspordiga külastav turist Paldiski erinevate tahkudega tutvuda.

Paldiski väärtusliku pärandi esiletoomiseks valmis käesoleva töö praktilise osana kaardirakendus “Avasta Paldiskit”.¹⁶¹ Rakendus loodi, et Paldiski lugu, ka hävinud kihistused, oleksid linna küllastajale mugavalt kättesaadavad. Kaardi abil saavad loodetavasti ümber lükatud mitmed Paldiskiga seotud eelarvamused ning linn muutub sihtkohana atraktiivsemaks.

Rakendus on pidevas muutumises, sest Paldiski linna uurimine ja avastamine jätkub. Kaardirakendus tutvustab peamiselt ehitatud keskkonda, aga ka hävinud objekte ja kihistusi, militaarpärandit ja võimalusi aktiivseks puhkuseks. Kaardil on töö valmimise hetkeks märgitud ca 134 objekti asukohad, mõndasid täiendab ka illustratiivne materjal ajalooliste fotodega ning oluline info on toodud objekti kirjelduses. Kaardirakendus muutub avalikuks ning loodetavasti aitab see Paldiski pärandit paremini tutvustada. Rakendust jagatakse kohaliku omavalitsuse, linnaga seotud ettevõtete ning muuseumitega. Loodetavasti kaasatakse rakendust Paldiski kui sihtkoha turundamisel ja tutvustamisel.

Kaardirakendus vajab pikemas perspektiivis haldajat ja uuendajat. Paldiski uurimine on jätkuv protsess ning kaardirakendust on vaja pidevalt uute avastustega täiendada.

¹⁶¹ J. Toom, Avasta Paldiskit kaardirakendus, <https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1ahpsI2i6CzULK-6EYEPTZ2NpimoLtuk&usp=sharing>

Loodetavasti leiab kohalik omavalitsus või muu Paldiski uurimisest ja turundamisest huvitatud organisatsioon või isik võimaluse minu uurimuse jätkamiseks.

Praktilised nõuanded Paldiski kui turismisihtkoha arendamiseks saavad sõnastatud Tallinna Sadama ja Eesti Kunstiakadeemia koostööprojekti teises vahearuanes.

Loodetavasti leiab taoline lähenemine väikelinnade tutvustamisel laiemal kõlapinnal ning lisaks Paldiskile muutuvad sihtkohtadena atraktiivsemaks ka teised eesti vähem külastatud linnad.

Kasutatud kirjandus

Arhiiviallikad:

- Eesti Ajaloomuuseum (edaspidi EA), AM F 26041:14: Supelmaja Paldiski raudteejaama lähistel asuvas rannas.
- EA, EAM.2.1.187: Väljavõte 1930. aastate Paldiski linna plaanist.
- EA, AM F 26041:51: Hoone aadressil Peetri 16/1.
- EA, AM F 26041:62: Peetri tänav 1920ndatel.
- Eesti Filmiarhiiv EFA.554.0 .182658: Vaade tänaseks hävinud J. Poska tänavale Paldiskis.
- Laskovskii album, TLPA arhiiv (Ragnar Nurk): Pakri kindlustiste plaan 1723.
- Paldiski Vene Põhikooli ajalootuba: Vaade Tuule tänava hoonetele.
- Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.31.39666: Vabariigi Valitsuse otsus Paldiski linnast evakueeritavaile toetuse määramise kohta, 1940.
- RA, EAA.2072.2.25: Paldiski plaan 1784. aastast.
- RA, EFA.330.0.63173: Paldiski merekooli hoone.
- Venemaa Riiklik Sõjaajaloo Arhiiv (RGVIA, TLPA arhiiv (Ragnar Nurk)). Joonis kavandatud kindlusest. Vasakul Väike-Pakri, kuhu oli planeeritud Pakri poolsaarega võrreldes kordades mastaapsem kindlustis.

Kirjandus:

- Brumann, C., Community as Myth and Reality in the UNESCO World Heritage Convention - Between Imagined Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage. Eds. Nicolas Adell, Regina F. Bendix, Chiara Bortolotto, Markus Tauschek. Göttingen University Press, 2015.
- Laar, H., Pirnipuu, pronks ja marmor. Tallinn: Kunst 1988.
- Orro, O., Eesti linnade kujunemis- ja kahanemisllood. Ehituskunst. Väikelinnad: mittekasvavad. Nr. 61/62. 2021.
- Eesti Arhitektuur 3. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa: Paldiski. Toim. Villem Raam. Tallinn: Valgus, 1997.
- Saar, T., Pruuli, T., Eipre, A., Sadamalinn Paldiski. Tallinn: Go Group, 2023.
- Talk, T., Kalvo, R., Paadam, K., Ojamäe, L., Vanalinn: pärand, elukeskkond, turism. Uuringu "Tallinna vanalinna jätkusuutlik areng ja eksponeerimine" lõpparuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023,

https://digiteek.artun.ee/static/files/030/preview_vanalinn_parand_elukeskkond_turism.pdf (vaadatud 10.12.2023).

- Tamm, J., 101 Eesti kindlust ja kaitserajatist: Paldiski. Tallinn: Varrak, 2020.
- Valk, H., Kriiska, A., Matsin, A., Oras, J., Ormisson-Lahe, A., Pae, T., Rahi-Tamm, A., Rimmel, M.-A., Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut. 2021.

Seadusandlikud dokumendid:

- Turismiseadus, 2000 – Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017031> (vaadatud 09.12.2023).

Internetiallikad:

- Ado Köögardali päevaraamat, 12. August 1927– Harjumaa Muuseum, <https://harjumaamuuseum.ee/1927-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).
- Ado Köögardali päevaraamat, 26. August 1926– Harjumaa Muuseum, <https://harjumaamuuseum.ee/1926-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).
- Ado Köögardali päevaraamat, 13. juuli 1924– Harjumaa Muuseum, <https://harjumaamuuseum.ee/1924-aasta-paevaraamat/> (vaadatud 03.01.2024).
- Aitsam, V., Paldiskis on püha maa – Maaleht 14.07.2005. <https://archive.ph/20130701071556/http://www.maakodu.ee/index.php?page=&grup p=artikkel&artikkel=3252> (vaadatud 09.10.2023).
- Amandus Adamsoni ateljeemuuseum, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/amandus-adamsoni-ateljeemuuseum> (vaadatud 16.11.2023).
- Atominis Visaginas. (Post)atominis miestas / Tuumajärgne linn, <https://atominisvisaginas.lt/lt/?v3#Miestas> (vaadatud 01.01.2024).
- Eesti Mõisaportaal, Leetse mõis, <https://www.mois.ee/harju/leetse.shtml> (vaadatud 10.12.2023).
- Eesti Mõisaportaal, Pallaste mõis, <https://www.mois.ee/harju/pallaste.shtml> (vaadatud 10.12.2023).
- Elron, Tallinn-Paldiski sõiduplaan, <https://elron.pilet.ee/et/otsing/Tallinn/Paldiski/2023-12-18> (vaadatud 15.12.2023).

- Entec AS, Paldiski linna üldplaneeringu seletuskiri, <https://laaneharju.ee/paldiski-linna-uldplaneering> (vaadatud 04.09.2023).
- Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus, Kes me oleme, <https://www.kredex.ee/et/kes-me-oleme/ettevotluse-ja-innovatsiooni-sihtasutus> (vaadatud 13.12.2023).
- Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus. Turismisihtkohtade juhtimisorganisatsioonide sihtfinantseerimise programm: Mõisted. 2022, <https://eas.ee/wp-content/uploads/2022/12/turismisihtkohtade-juhtimisorganisatsioonide-sihtfinantseerimise-programm-1.pdf> (vaadatud 10.12.2023).
- HAAP Consulting OÜ, Üleminek kestlikule turismile Eesti turismisektoris: hetkeolukord, eeldused, mõju ning investeringu- ja toetusvajadused. Tellija Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium, 2023, [https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20\(3\)](https://static.visitestonia.com/docs/4068783_lopparuanne-30.09%20(3)) (vaadatud 15.12.2023).
- Harukordne pakkumine: Paldiski ajalooline raudteejaama hoone on valmis järgmiseks peatükiks – Postimees: Kodu. 21.02.2023, <https://kodu.postimees.ee/6904453/harukordne-pakkumine-paldiski-ajalooline-raudteejaama-hoone-on-valmis-jargmiseks-peatukiks?fbclid=IwAR1-fq7pNGPZDkJamDDxehCz1v4Y0U49ksjJgRY9fG2gUmTpkaPstm3rttM> (vaadatud 15.11.2023).
- HEAK, Harju-, Rapla- ja Läänemaa DMO tursimistrateegia 2023-2027, <https://www.heak.ee/wp-content/uploads/20231116-Harju-Laane-Rapla-DMO-turismistrateegia-1.pdf> (vaadatud 04.01.2024)
- Huusko, S., Puolanka: Finland's "best worst" dying town. – BBC 14.11.2019, <https://www.bbc.com/worklife/article/20191113-puolanka-finland-worlds-most-pessimistic-town> (vaadatud 10.12.2023).
- Jors, K., Sihtkohajuhtimise arendusplaanid. Ettekanne 14.04.2021, https://static.visitestonia.com/docs/3648808_kristiinajors14.4%20infop%C3%A4eva%20esitlus (vaadatud 14.12.2023).

- Kas Keila või Paldiski? Võitlus Harjumaa keskkooli üleviimise vastu – Kaja, nr. 50, 28.02.1931, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=kaja19310228-1.2.25&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 19.12.2023).
- Kodumaalt: Keiserliku perekonna Baltiski sadamas viibimisest – Sakala, nr. 54, 21.06.1910, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sakalaew19100621.2.10&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 20.12.2023).
- Kultuur ja ajalugu, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Kultuur%20ja%20ajalugu> (vaadatud 26.11.2023).
- Leetse paekallas, rand ja telkimisala, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/leetse-paekallas-rand-ja-telkimisala> (vaadatud 27.11.23).
- Loodus ja rannad, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Loodus%20ja%20rannad> (vaadatud 26.11.2023).
- Maa-amet, Väljavõte 2023. aasta Paldiski linna kaardist, <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo> (vaadatud 02.01.2024).
- Maa-amet, Tuumaallveelaevnike õppekeskuse asukoht, <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (vaadatud 02.01.2024).
- Meha, A., Tahiri, A., Zhubi, M., Importance of Cultural Heritage in Tourism Development: The Case of Kosovo. 2020, https://www.researchgate.net/publication/354223359_Importance_of_Cultural_Heritage_in_Tourism_Development_The_Case_of_Kosovo (vaadatud 12.12.2023).
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Turismistrateegia 2022-2025 It's about Time, <https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/kontaktid-ja-uldteemad/turismistrateegia> (vaadatud 12.12.2023).
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Turismistrateegia, <https://mkm.ee/ettevotlus-ja-innovatsioon/turism/turismistrateegia> (vaadatud 15.12.2023).
- Majutusettevõtted, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Majutusettev%C3%B5tted> (vaadatud 26.11.2023).
- Marcus, L., How does a UNESCO World Heritage Rating Affect a Tourist Destination? – CNN 1.08.2021, <https://edition.cnn.com/travel/article/unesco-world-heritage-sites-travel-tourism-cmb/index.html> (vaadatud 12.12.2023).

- Matikiti-Manyevere, R., Kruger, M., The Role of Social Media Sites in Trip Planning and Destination Making Process – Africal Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, vol 8. 2019, https://www.ajhtl.com/uploads/7/1/6/3/7163688/article_3_vol_8_5_2019_cut.pdf (vaadatud 15.12.2023).
- Matkarajad, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Matkarajad> (vaadatud 26.11.2023).
- Most downloaded travel apps worldwide in 2022, by aggregated number of downloads, Statista, <https://www.statista.com/statistics/1229187/most-downloaded-travel-apps-globally/> (vaadatud 10.11.2023).
- Mälestuspingid, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#M%C3%A4lestuspingid> (vaadatud 26.11.2023).
- Omalt maalt. Baltiskist – Tallinna Sõber, nr.5, 4.02.2023. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnasober18830204.2.4&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 09.07.2023).
- Pakri poolsaare matkaplats, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-poolsaare-matkaplats> (vaadatud 27.11.23).
- Pakri tuletorn, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-tuletorn> (vaadatud 27.11.23).
- Pakri rändrahnud, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/pakri-randrahnu> (vaadatud 16.11.2023).
- Pakri saarte matkakaart, Pakri saarte ajalugu ja loodus, Pakri saared, <https://pakrisaared.ee/saartest/#pakri-saarte-kaart> (vaadatud 26.11.2023).
- Paldiski endine tuumaobjekt 1995. aastal. Allikas: AS A.L.A.R.A koduleht, <https://alara.ee/en/> (vaadatud 03.01.2024).
- Paldiski raudteejaama peahoone, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-raudteejaama-peahoone> (vaadatud 16.11.2023).
- Paldiski koduloomuuseum, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-koduloomuuseum> (vaadatud 16.11.2023).
- Paldiski Nikolai kirik, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/paldiski-nikolai-kirik> (vaadatud 16.11.2023).

- Paldiski raudteejaama peahoone, Kultuurimälestiste register, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21522> (vaadatud 15.11.2023).
- Peeter Suure merekindluse bastion ehk Muula mäed, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/peeter-suure-merekindluse-bastion-ehk-muula-maed> (vaadatud 16.11.2023).
- Pentagon, Wikimapia, <https://wikimapia.org/6734482/Pentagon> vaadatud 02.01.2024).
- Perno Postimees ehk Näddalileht, nr. 11, 18.03.1870, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=pernopostimees18700318.2.9.1&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 19.12.2023).
- Puolangan pessimistid, <https://www.puolanganpessimistid.fi/> (vaadatud 02.01.2024).
- Radioaktiivsete jäätmete lõpladestuspaiga rajamine, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/radioaktiivsete-jaatmete-loppladustuspaiga-kavandamine> (vaadatud 25.11.2023).
- Seiklus ja aktiivne puhkus, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Seiklus%20ja%20aktiivne%20puhkus> (vaadatud 26.11.2023).
- Siseriigist: Harjumaalt – Päewaleht, nr. 124, 8.06.1939, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=paevalehtew19390508.2.61&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 20.12.2023).
- Timothy, D. J., Cultural Heritage and Tourism: An Introduction. Channel View Publications, 2011 https://books.google.ee/books?id=oADPBQAAQBAJ&pg=PA1&hl=et&source=gs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (vaadatud 10.12.2023).
- Tavern Peetri Toll, Puhka Eestis, <https://www.puhkaeestis.ee/et/tavern-peetri-toll> (vaadatud 16.11.2023).
- Toitlustusettevõtted, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism#Toitlustusettev%C3%B5tted> (vaadatud 26.11.2023).
- Toom, J., Paldiski sadamalinn turismiobjektina. Uuringu “Sadamalinnade väärtused ja jätkusuutlik areng” 1. vahearuanne. Tellija AS Tallinna Sadam. Eesti Kunstiakadeemia, 2023. Kättesaadav: Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse

Digiteek, https://digiteek.artun.ee/fotod/aruanded/konserveerimine/event_id-4612 (vaadatud 10.12.2023).

- Traagilises liiklusõnnetuses hukkus õigeusu kiriku preester isa Afrat – Postimees, 30.01.2023, <https://www.postimees.ee/7701978/traagilises-liiklusonnetuses-hukkus-oigeusu-kiriku-preester-isa-afrat> (vaadatud 23.11.2023).
- Trono, A., Duda, T., Schmude, J. Tourism Recovery From Covid-19: Prospects For Over-And Under-tourism Regions. 2023, https://www.google.ee/books/edition/Tourism_Recovery_From_Covid_19_Prospect/sQuhEAAAQBAJ?hl=et&gbpv=1&dq=Anna+Trono,+Tomasz+Duda,+Jurgen+Schmude+%E2%80%9CTourism+Recovery+From+Covid-19:+Prospects+For+Over-And+Under-tourism+Regions&printsec=frontcover (vaadatud 10.12.2023).
- Turism, Lääne-Harju vald, <https://laaneharju.ee/turism> (vaadatud 26.11.2023).
- Turu-uuringute AS, Väliskülastajate uuring 2023-2024. Tellija Kredexi ja EASi ühendasutus ja Tallinna Strateegiakeskus, <https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/uuringud-ja-statistika/valiskulastajate-uuring> (vaadatud 11.12.2023).
- UNESCO World Heritage Convention, Historic Centre (Old Town) of Tallinn, <https://whc.unesco.org/en/list/822/> (vaadatud 10.12.2023).
- United Nations World Tourism Organization UNTWO, Glossary of Tourism Terms, <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (vaadatud 12.12.2023).
- Vikipeedia. Šančiai, <https://et.wikipedia.org/wiki/%C5%A0an%C4%8Diai> (vaadatud 11.11.2023).
- Welcome to Puolanka, Puolangan pessimismipäivät, 4.04.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=H2g1EfwL4-g> (vaadatud 02.12.2023).
- Õun, M., Pärm J., Eesti Sõjaajaloo Teejuht: Paldiski. 21.02.2022, <https://teejuht.esap.ee/pohja-eesti/paldiski/> (vaadatud 10.11.2023).
- Šanciu bendruomene. Maps, <https://sanciubendruomene.lt/en/> (vaadatud 02.01.2024).

Summary

Võõrkeelse resümeede tõlkimisel on kasutatud OpenAI (2024) ChatGPT 3.5 (01. jaanuari versioon) abi. Paltvormi on kasutatud vaid tõlkimiseks, mitte sisu loomiseks. The summary has been translated with the help of OpenAI (2024) ChatGPT 3.5 (1st January version). The platform was used only to translate, not to generate text.

Symbiosis of Heritage and Tourism. Case study Paldiski

This research explores the relationship between heritage and tourism with the example of the Estonian town Paldiski. Originating from a collaborative project between the Estonian Academy of Arts and the Port of Tallinn, the research investigates Paldiski's potential as a tourist destination. The goal of this thesis is to mitigate the preconceptions about Estonian small cities as tourism destinations using Paldiski as a case study, thereby increasing visitation beyond Tallinn, Tartu, and Pärnu.

The tourism industry has undergone significant changes, influenced by ongoing global conflicts, economic uncertainty, and the aftermath of the COVID-19 pandemic. While international tourism is recovering, also domestic tourism has increased, therefore emphasizing marketing efforts to target both locals and tourists. Despite Paldiski's presence on national tourism platforms like Visit Estonia and municipal sites, visitor numbers remain modest, especially considering its proximity to Tallinn, likely the most visited city in Estonia.

This research addresses several key questions: How can highlighting and exhibiting heritage contribute to the development of the tourism sector? How can portraying the lost material history of Paldiski help soften preconceptions? How can we narrate Paldiski's story in a way that embraces local uniqueness, stories, and the diverse cultural landscape? How can Paldiski be marketed to transform it from an under-visited location to a desirable tourism destination while balancing overtourism in Tallinn?

Both qualitative and quantitative research methods were used, encompassing interviews, workshops, surveys, and analysis of existing materials. The thesis consists of six chapters, starting with a general overview of the relationship between tourism and heritage, exploring

tourism management, and international marketing approaches for the promotion of cities outside of Estonia. The focus of this thesis is to analyse Paldiski's potential as a tourist destination, delves into biases associated with the city, and provides an overview of its history.

The symbiotic relationship between tourism and heritage is profound, evident in being part of the UNESCO's World Heritage List. It is thought to be a significant achievement in tourism. Yet, inclusion can be both a blessing and a curse, potentially leading to overtourism. The recent COVID-19 pandemic highlights the interdependence of tourism and culture, both deeply affected yet also regarded as essential sources of well-being during the crisis.

Promoting Paldiski as a destination can contribute to solving tourism-related issues and developing new directions. For instance, showcasing Paldiski's history and uniqueness as a destination can soften the burden of overtourism in Tallinn. Additionally, positioning Paldiski as a destination aligns well with sustainable tourism guidelines. Its proximity to Tallinn, just an hour drive away, coupled with accessible transportation routes via electric trains and incoming ferry connections for international visitors, present important conditions for a tourist destination.

Paldiski holds immense tourism potential. Estonia's heritage tourism survey conducted by the University of Tartu History and Archaeology Institute suggests that visitors are highly interested in regional cultural peculiarities, including Soviet occupation and the period of independence. Visitors wish to explore churches, historical buildings. Paldiski's small city center houses even five known congregations in, each operating in different locations, alongside numerous historically significant buildings. The heritage tourism report highlights the importance of the nuclear submarine base in Paldiski.

Paldiski is associated with several prejudgements. Many perceive it as a city similar to Narva, associating it with a more "Russian" character, while a more "Estonian" image and its historical stages are missed. Paldiski is often linked to the Soviet occupation era, supposedly reflected in the built environment and its population. These perceptions prompt the necessity of narrating a comprehensive story of Paldiski.

The city doesn't usually come to mind as a destination, often stumbled upon by chance, primarily due to a lack of knowledge about its attractions and points of interest. Although there are several available materials, the ecosystem of the produced information isn't sufficient enough to spread knowledge about Paldiski's attractions to potential visitors. Improved accessibility to the history of abandoned buildings and historical sites on-site is desired to visualize their previous use and stories. There's a general interest in the city's history, particularly the chapter concerning the nuclear submarine crew training center (so-called Pentagon), which currently lacks sufficient representation in tourism information materials.

Visitors prefer planning their trips independently, which means that more proactive guidance to Paldiski is needed. Current information materials present a rather modest story about Paldiski, leaving out many fascinating aspects and stories. Visitors wish for a more comprehensive description of Paldiski's history across its various developmental stages. Interest revolves around narratives of the coastal Swedes, Peter the Great's naval base, the period of the Estonian Republic, and the Soviet-era military city. Maintaining architectural layers is essential to preserving memories of different historical eras. Some of the important buildings are St. George's Church (Püha Georgi kirik), the former Maritime School building (Merekool), the Stalinist quarters on Tuule and Sadama streets, residences on Rae street, a wooden house on Peetri street and Peetri fort (Muula mäed) that showcase the story of the city.

To market Paldiski as a tourism destination, information materials need to be complemented with historical narratives and photos. Incorporating social media channels and more cultural heritage in marketing strategies is essential. Linking existing materials is crucial for comprehensive information distribution.

Developing Paldiski as a tourism destination also needs some tangible upgrades. While industries and ports dominate the coastline near the city center, accessibility to the seafront is crucial for residents and visitors alike. One of the city's popular attractions, Pakri lighthouse, is approximately 5 km from the railway station. Enhancing internal accessibility and establishing facilities like bike rentals would enable tourists that arrive via public transport to explore various facets of Paldiski.

As a practical part of this study, a map application highlighting Paldiski's valuable heritage was developed. Featuring approximately 135 locations, the map indicates built environments, perished objects and layers, military heritage, and options for active leisure. Many of these have not been marketed by existing channels. It also includes illustrative material such as historical photographs and significant information within object descriptions. The map application will be publicly available and shared with the local municipality, associated people, companies and museums, hoping to contribute to Paldiski's destination marketing and promotion efforts. However, sustaining and updating the application requires continual management.

The practical recommendations for developing Paldiski as a tourism destination will be formulated in the second report of the collaborative project between the Port of Tallinn and the Estonian Academy of Arts

LISA 1: küsimustik Paldiski kuvandi kohta

LISA 2: Intervjuu SA Läänemaa turismijuht Mirje Tammaruga

LISA 3: Veebikeskkondade TripAdvisor ja Google Maps arvustused Paldiski vaatamisväärsuste kohta